

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav pro klasickou archeologii

Bakalářská práce

Lukáš Dlabáč

Taktika římské armády od Caesara po Augusta

Tactic of the Roman army from Caesar to Augustus

Praha 2012

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jiří Musil, Ph.D.

Chtěl bych poděkovat vedoucímu mé bakalářské práce panu Doc. PhDr. Jiřímu Musilovi, Ph.D. za vedení mé práce a za literaturu, kterou mi poskytl. Dále bych chtěl poděkovat své rodině za podporu při mém studiu.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 21.08.2012

.....

Lukáš Dlabač

Abstrakt

V mé práci bych se chtěl zaměřit na zhodnocení problematiky římské armády Caesarovy doby, její strukturu, rozmístění jednotek a způsob boje, který byl pro toto období typický. Také bych chtěl zhodnotit jednotlivé části výstroje a výzbroje římských legionářů této doby, poté se zaměřit na některé významné bitvy, které Caesar vedl a vyložit taktické formace a pojmy, které byly používány. U otázky fortifikací bych chtěl ukázat dobře prozkoumaný příklad opevnění z obléhání Alésie. Také bych chtěl poukázat na změny, ke kterým došlo po Caesarově smrti v době vlády Octaviana Augusta.

Klíčová slova

Caesar, římská armáda, Alesia, Octavianus Augustus

Abstract

In my bachelor thesis I would like to focus on evaluation issues of roman army in the age of Caesar, structure, placement units and manner of war, which was typical in this time. I want to valorize individual parts equipment and weaponry roman legionnaires in this time, then focus on some special battles, which Caesar led and interpret tactical formation and concept, which were used. In question of fortification I would like to show on good explored example of fortification siege of Alesia. And I want to show on changes after Caesar's death in the reign of Octavianus Augustus.

Keywords

Caesar, roman army, Alesia, Octavian Augustus

Obsah

Obsah	6
1. Úvod	9
2. Organizace a vývoj legií	12
2.1 Vývoj legií	12
2.2 Mariovy reformy a vznik profesionální armády	15
2.3 Organizace legií za Caesara	16
2.4. Legie za Augusta	18
2.5. Vojenská služba	21
3. Výstroj a výzbroj legionářů	25
3.1. Výstroj	25
3.2. Výzbroj	27
3.3 Standarty	32
4. Druhy válek a příprava na bitvu	34
4.1. Druhy válek	34
4.2. Příprava na bitvu	37
5. Bitva	41
5.1. Průběh bitvy	41
5.2. Bojové formace	51
5.3, „Speciální“ bojové formace	59
6. Alésia	62
7. Závěr	68
Použitá literatura	70
Obrazová příloha	72

Seznam použitých zkratk

Caesar De bello civ.	Caesar, De bello civili
Caesar De bello Gall.	Caesar, De bello Gallico
Caesar De bello Alex.	Caesar, De bello Alexandrino
Caesar De bello Afr.	Caesar, De bello Africano
Caesar De bello Hisp.	Caesar, De bello Hispaniensi
Front. Strat.	Sextus Iulius Frontinus, Strategemata
Onas. Vojev.	Onasandros Vojevůdce
Veg.	Flavius Vegetius Renatus, Epitoma rei militaris
Plut.	Plutarchos, Životopisy slavných Řeků a Římanů
Sueton.	Suetonius, Životopisy dvanácti císařů
Arr.	Arriános, Tažení Alexandra Velikého

1. Úvod

Každá velká říše je neodmyslitelně spjata se svojí armádou, bez vojska a bez dostatečně schopných a ambiciózních velitelů by nemohla ani žádná velká říše vzniknout. Nejinak tomu bylo i u Římanů. Armáda hrála v Římě klíčovou roli už od počátků a stala se hlavním nástrojem k vytvoření i udržení rozsáhlé říše zahrnující skoro celý tehdy známý svět, přes Evropu a severní Afriku až po Blízký východ. Obecně sdílená idealizovaná představa římského vojáka jakožto dokonale organizovaného, ryze profesionálního a přísně disciplinovaného útvaru je však až dílem moderní doby. Uvedenou charakteristiku lze jistě z části použít přinejmenším pro určitá stádia vývoje, ignoruje však výrazné změny ve struktuře armády, k nimž došlo během dlouhých staletí její existence¹.

Já bych ve své práci chtěl probrat pouze určitý úsek tohoto vývoje, přeci jen se římská armáda vyvíjela postupně, jednak když to bylo zapotřebí, a jednak pomocí různých reforem a organizačních kroků uzpůsobovala své možnosti. Tím, že se zaměřím na armádu v době Caesara, ovšem nevynechám vývoj legií a římské armády jako takové, přes její počátky v době královské, přes proměnu na republikánské vojsko, i vojsko pozdní republiky, kdy se válčilo podstatně jinak, už samozřejmě s pomocí profesionálních vojáků, nejenom naverbovaných rolníků, a následně velkými Augustovskými reformami, kdy první římský císař Octavianus Augustus naplno využíval a zaevidoval možnosti římské armády. Další proměny v pozdním císařství už zde probírat nebudu, neboť nejsou předmětem této práce, možná pouze okrajově.

Jedním z hlavních pramenů, které využiji, jsou samozřejmě Caesarovy vlastní *Zápisky*, které napsal při svých taženích po Galii a při občanské válce, která následovala. Tento pramen jako takový je pro nás naprosto nedocenitelný. I když však nesmíme zapomínat na okřídlené rčení, že dějiny píší vítězové. Ani Caesar rozhodně nebyl bez chybičky a nemůžeme se tak na vše co napsal, spolehnout s naprostou jistotou. Svým dílem chtěl určitě zdokumentovat své činy, které rozhodně nebyly malé, a proto se dá předpokládat, že si některé nehodící se věci ponechal pro sebe, či je záměrně vypustil nebo zlehčil. Také nám bohužel neřekne mnoho věcí, které pro něj a pro ostatní obyvatele byly zřejmé, ale pro nás by znamenaly velkou pomoc, protože bohužel neznáme jejich pravý význam.

¹ Goldsworthy, 2003, s.7.

Dalšími prameny, které zmiňují některé Caesarovy vojenské činy, nalezneme například v dílech: Sextus Iulius Frontinus a jeho *Válečné lsti*, ze kterých bych chtěl také čerpat, nebo Onasandros a jeho dílo *Vojevůdce*, ve kterém popisuje, jak by měl vypadat správný vůdce vojska a co by měl kdo udělat pro to, aby se jím stal.

Samozřejmě máme mnoho dalších pramenů, které se dají použít, ale ne všechny se hodí do probírané doby, například Josephus Flavius nám popisuje římskou armádu v období dobývání Judey nebo Polybios zase v době Punských válek. Užitečnou příručkou může ale být Pseudo-Hyginova práce *O opevňování tábora* nebo velmi důležitý spis z konce 4. století n. l. od Flavia Vegetia Renata *Nárys vojenského umění*. S těmito prameny bych tedy chtěl pracovat a ještě i s některými jinými.

Dalším dílem, které je velmi poučné a zaobírá se danou tematikou, je kniha *Complete Roman Army* od A. Goldsworthyho, který zde probírá, jak už napovídá název, celé dějiny vojenství římské říše, s tím, že podává různé důkazy i o bitvách, které římská armáda vedla, ať už vítězně, či naopak. Dalším známým odborníkem je P. Connolly, jehož kniha *Greece and Rome at War* také ukazuje mnoho aspektů taktických, nebo materiálních. Pro porozumění Augustovské doby a počátků jeho reform se hodí připomenout dílo G. Webstera *The Roman Imperial Army*, které se zaobírá prvním a druhým stoletím po Kristu. Kniha, které budu využívat je samozřejmě více, namátkou *Římská bojová taktika* od R. Cowana, *The Making of the Roman Army* od L. Keppieho nebo *The Roman Army* od P. Southerna.

Protože se však nechci zaměřit pouze na taktiku a výstroj a výzbroj, ale i na fortifikace této doby, vybral jsem si jako jeden z příkladů obléhání Alésie, kde Caesar roku 52 př. n. l. potlačil velké Galské povstání a porazil jeho vůdce Vercingetoriga. Budiž mi k tomu nápomocen Bericht der Römisch-Germanischen Kommission, Band 76 z roku 1995.

Nesmíme také zapomínat na to, že různé typy pramenů a literatury nám sice představují dohromady vydatný zdroj informací, na jehož základě se můžeme pokusit sestavit dosti přesný obraz římské armády této doby, avšak neměli bychom zapomínat, že tyto doklady jsou pouhým zlomkem obrovského původního celku. Většina popisů historických událostí, životopisů a vojenských příruček se nám nedochovala buď vůbec, nebo se dochovala jen ve velmi fragmentární podobě. Texty neliterární povahy naznačují existenci obrovského počtu písemných vojenských záznamů a hojně rozšířené korespondence, jichž se nám ze statistického hlediska dochovala opravdu pouze nepatrná část. Naše prameny navíc nejsou časově vyvážené. Archeologické prameny a epigrafické památky se z převážné části týkají profesionální armády za principátu, v menším měřítku pak z pozdní antiky. Za střední republiky tvořili římskou armádu vyzbrojení občané, kteří se po skončení tažení vraceli

zpátky domů a znovu splývali s obyvatelstvem. Takové vojsko po sobě samozřejmě zanechalo méně stop².

² *Goldsworthy, 2003, s.17.*

2. Organizace a vývoj legií

2.1 Vývoj legií

Na samém počátku nebyla římská armáda o nic silnější, výkonnější či hrozivější pro své nepřátele, než armády okolních měst a vládců. Písemné prameny z doby královské nám ovšem chybí. Sami Římané začali svou historii zaznamenávat až ve 3. století př. n. l., trpěli tedy stejným nedostatkem informací jako my. Příběhy o králích a vzniku republiky možná mají historické jádro a týkají se skutečných osob, dnes je však již prakticky nemožné oddělit realitu od mytologie. Neexistuje žádný způsob, jak zjistit, zda byl Romulus skutečnou historickou postavou³.

Nejstarší římská armáda se však držela řeckého vzoru přejatého od řeckých kolonistů, hoplitskou falangou, výbrojí a výstrojí vojáků v jednotlivých epochách se v této kapitole zabývat nebudu, blíže o ní budu psát v kapitole následující. Hoplité bojovali v sevřeném šiku, těsně bok po boku, takže nekrytá pravá strana každého z nich byla alespoň částečně chráněna sousedovým štítem. Taktika těchto bojových skupin byla jednoduchá, přiblížit se k nepříteli s napřaženým kopím co nejbliže a rychle rozhodnout bitvu ve svůj prospěch průlomem či průnikem do nepřátelských řad. Nutno podotknout, že i vyhraná bitva držící se této taktiky a rozestavení vojsk znamenala alespoň 5% ztráty na životech, pochopitelně převážně mužů z předních řad⁴. Z toho důvodu se šiky vytvářely co možná nejhlubší, nejméně z osmi řad, spíše však z více. Muži ve druhé řadě měli možnost opřít svá kopí o ramena spolubojovníků před sebou a postupně doplňovat ztráty. Muži od třetí řady dále však už neměli faktickou možnost zasáhnout do boje, jejich úkolem bylo spíše morálně povzbuzovat své druhy. Masa mužů také pomáhala zastrašit nepřátele a v ideálním případě ho dokázala obrátit na útěk ještě dříve, než došlo k první srážce.

I když se jednalo o hrozivou sílu, falanga jako celek byla velmi nemotorná a pomalá. Její koordinace byla pramalá, a pokud soupeř dokázal zaútočit na křídlo falangy, často se rozpadala. V této době byl ovšem Řím relativně malou obcí, zaměstnávající se rozmíškami a potyčkami se stejně malými sousedními státečky, což znamená, že nemusel absolvovat žádné velké bitvy o počtu mnoho tisíců mužů. Zatím se jednalo spíše o šarvátky.

Největší vojenská reforma královské doby je připisována šestému ze sedmi římských králů, Serviu Tulliovi, 6. století př. n. l. Přišel s radikálním řešením rozdělit veškeré

³ Goldsworthy, 2003, s.20.

⁴ Tamtéž, s.22-23.

bojeschopné muže do pěti majetkových tříd⁵. Každá třída se dále dělila na jednotlivé centurie, které čítaly okolo jednoho sta mužů. Povinnost každého z nich byla obstarat si odpovídající výstroj a výzbroj. Ti nejbohatší⁶ pak sloužili v 18 centuriích jako jízda. Pěších centurií bylo celkem 170, přičemž 80 jich bylo z první třídy, třídy dva až čtyři měli po dvaceti centuriích a poslední, pátá třída, tzv. nemajetní sloužili ve třiceti centuriích⁷. S postupem času a s nárůstem populace se přidávaly poté třídy další.

Postupem času však z římské armády falanga mizí a objevuje se mnohem údernější a flexibilnější vojsko, které sází na rychlost, pohyblivost, taktiku a disciplínu. Římské republikánské vojsko – legie - nám dobře líčí Polybios. Výraz legie se začal používat nejpozději ve 4. století př. n. l. Roku 362 př. n. l. bylo vojsko rozděleno do dvou legií a nejpozději roku 311 do legií čtyř⁸. Standardní legie sestávala ze 4 200 pěšáků a 300 jezdců. Stejně jako v dřívější době tvořili jízdu nejbohatší muži rozdělení do 10 oddílů⁹. Jejím jádrem zůstávalo 18 jezdeckých centurií, jako v době královské. Římská pěchota byla uspořádána nejen podle výše majetku, ale též podle věku. Nejchudší občané, kteří měli stále ještě dost prostředků na to, aby byli povoláni k vojenské službě, sloužili jako lehká pěchota, stejně tak i mladíci, kteří se pro svůj věk ještě nehodili do hlavní bojové linie. V každé legii bylo obvykle 1 200 *velitů*¹⁰.

Hlavní síla legie spočívala v hustém šiku pěšáků uspořádaném do tří samostatných útvarů. První z nich – *Hastati* – bojoval v první linii a tvořili jej muži ve věku kolem dvaceti let. Za nimi stál druhý útvar – *Principes* – muži ve věku 20 až 30 let, což byl šik považovaný za nejsilnější a nejproduktivnější. Zadní část tvořili *Triarii*, což byli nejstarší a nejzkušenější vojáci legie. Rozdělení bylo následující – 1 200 *hastatů*, 1 200 *principů* a 600 *triariů*¹¹.

Od druhé poloviny 4. století př. n. l. se v armádě objevují manipuly. Seskupení vojáků o síle 160 mužů, tedy dvou centurií. Toto seskupení se velmi vyplatilo při Samnitských válkách, kdy nebylo možné v úzkých roklích a horách operovat s velkou vojenskou silou naráz a zároveň bylo potřeba mít jednotku, která zvládne určité bojové úkoly. Každému manipulu veleli dva centurioni, jeden mladší a jeden starší, každý manipul měl také dva *optiony*, kteří udržovali pořádek v týlu manipulu. Starší centurio velel celé jednotce, ale

⁵ *Jednotlivých censů, které zjišťovaly výši jmění občanů.*

⁶ *Equites – jezdci.*

⁷ *Keppie, 1998, s.5.*

⁸ *Tamtéž, s.7.*

⁹ *Jednotlivé turmae.*

¹⁰ *Goldsworthy, 2003, s.27.*

¹¹ *Tamtéž.*

v bitvě bylo velení levého boku svěřeno mladšímu centurionovi, který přebíral i celkové vedení, pokud byl starší centurio zraněn nebo zabit¹².

Ve 3. století př. n. l. se poprvé objevují jednotky čítající necelých 500 mužů, kohorty. Jejich zařazení do armády se však vyskytuje až ve 2. století př. n. l.. Kohorta byla taktické seskupení tří manipulů: po jednom z hastatů, principů a triariů, poslední se postupem času vyrovnal v počtu mužů prvním dvěma. Pozdější zařazení kohorty do formální struktury pozdně republikové legie bylo odrazem mnoha taktických situací, ve kterých se mohla legie ocitnout, od velkých polních bitev až po momenty, které vyžadovaly rozdělení vojáků do menších jednotek a jejich rozptýlení do široké oblasti, avšak stále v efektivní koncentraci¹³.

Na to, aby legie správně fungovala, nemusela nutně čítat přesně 4 200 mužů a 300 jezdců, během tažení se tento počet samozřejmě měnil vlivem ztrát a nemocí. Pokud senát uznal za vhodné, mohl vytvořit zesílenou legii, čítající 5 000 až 6 000 mužů. Protože lidské zdroje pro výběr jezdců i triariů byly omezené, rozšiřovaly se legie v případě potřeby výhradně o hastaty, principy a velity. Na bitevním poli podporovaly legii podobně uspořádané spojenecké jednotky označované jako *alae*¹⁴, v nichž v této době sloužili převážně příslušníci italských kmenů. Každá *ala* měla stejný počet pěšáků jako legie, ale trojnásobně vyšší počet jezdců. V boji tvořila jádro armády legie, *aly* byly rozmístěny na jejich bocích. V konzulské armádě sestávající ze dvou legií a *al* se *aly* rozlišovaly na pravou a levou. Ani důstojníci nebyli v této době profesionálními vojáky. Úředníci stojící v čele armády a tribunové byli voleni, ostatní důstojníci jmenováni, a při jejich výběru nemusela hrát hlavní roli ani zkušenost, ani schopnosti¹⁵.

Až do poloviny 2. století př. n. l. fungoval systém římské občanské armády skvěle. Oproti těm ostatním měl totiž obrovské výhody. Tou první byly lidské zdroje, jak se Řím v rámci Itálie rozrůstal, stoupal i počet jeho občanů. Některým obcím bylo uděleno římské občanství, jiné získaly statut latinský nebo nižší, v každém případě však měly Římu poskytovat vojenské oddíly. Římanům se navíc dařilo přinutit nepřítele ke kapitulaci i za cenu obětí mnohem nižších. Druhou velkou výhodou občanského vojska byla ochota římských občanů i spojenců podřídit se tvrdé disciplíně a hierarchii panující v armádě. Po prvním odvodu procházela každá legie tvrdým a náročným výcvikem. Čím déle pak zůstávala ve zbrani, tím více stoupala její výkonnost. Občanská armáda však měla i své slabiny. Jednou z hlavních nevýhod byla její dočasnost. Vojsko se po každém tažení rozpouštělo a vždy, když

¹² Keppie, 1998, s.8.

¹³ Cowan, 2008, s. 5

¹⁴ Křídla-jezdectvo.

¹⁵ Goldsworthy, 2003, s.28.

se tvořila armáda nová, trvalo roky, než se brancům podařilo dosáhnout nějaké bojové zkušenosti. Prostředek k dlouhodobějšímu zachování získaných zkušeností neexistoval. I když byl občan do armády odveden vícekrát, obvykle nesloužil ve stejné jednotce, se stejnými spolubojovníky, ani pod stejným velením jako dříve. Řada římských porážek šla na vrub právě čerstvě odvedeným silám, které neprošly dostatečným výcvikem. Ve stávajícím systému nebylo místo ani pro speciální jednotky, potřebné pro stavební práce, obsluhu těžké vojenské techniky, ani pro zkušené důstojníky. Pro obléhání měst pak byla tato armáda naprosto nezpůsobitelná. Řadu problémů nesla právě velká expanze Říma i mimo Itálii, kdy se válečné konflikty přesouvaly stále dál od domova a mohly se protáhnout na dlouhou řadu let, nové provincie pak vyžadovaly přítomnost stálé posádky. Rolníci, kteří opouštěli svou půdu na celé roky, se pak dostávali velice rychle na mizinu. Namísto rychlého a výdělečného tažení mohla nyní vojenská služba představovat deset let služby na posádce například v Hispánii, pouhé potyčky s barbary nijak velký zisk nepředstavovaly. Armáda tak ztrácela na oblibě a navíc se ukázalo, že i počet rekrutů klesá. Začala se snižovat spodní hranice výše majetku nutného pro vstup do armády, neblahý vývoj se však zvrátit nepodařilo¹⁶.

Brzy tak bylo zřejmé, že je potřeba učinit velké změny, které by stabilizovaly armádu a opět z ní udělaly silného soupeře proti všem nepřátelům. Namísto občanské armády se tak zrodila armáda profesionální.

2.2 Mariovy reformy a vznik profesionální armády

Vytvoření profesionální armády bývá přisuzováno Gaiu Mariovi. V roce 107 př. n. l. byl zvolen konzulem a přes odpor senátu pověřen, aby převzal vedení numidské války. Protože mu nebylo dovoleno sestavit nové legie, které by posílily stávající vojsko v Africe, musel se spokojit s dobrovolníky. Navzdory dosavadním zvyklostem se v nouzi obrátil k nejchudším občanům, kteří vzhledem ke svým majetkovým poměrům dosud neměli možnost do armády vstoupit. Tito muži zareagovali ohromným nadšením a záhy dokázali, že budou skvělými vojáky. Pouto mezi majetkem a vojenskou službou tak bylo už navždy přetrženo. Ke vstupu do armády nyní stačilo římské občanství a legionáři se tak ve stále větším počtu rekrutovali z nejnižších vrstev společnosti¹⁷.

Krátce poté došlo k poslední velké vzpouře římských spojenců v Itálii. Tento mimořádně krvavý konflikt, známý jako spojenecká válka, skončil udělením římského

¹⁶ Goldsworthy, 2003, s.43.

¹⁷ Tamtéž, s. 46-47.

občanství všem obyvatelům žijícím na jih od řeky Pádu. Z armády zmizely *aly* a všechny části legie se nyní sestavovaly stejným způsobem.

2.3 Organizace legií za Caesara

V profesionálním vojsku se sice udrželo mnoho z republikánských tradic, ale charakter nových profesionálních či poloprofesionálních jednotek byl značně jiný. Nové legie měly výrazně delší trvání, čili se nemusely po každém dokončeném tažení rozpouštět. Po celou dobu své existence se také označovaly stále stejným názvem i číslem. V minulosti měla každá legie pět odznaků – orla, koně, býka, vlka a kance. Nyní se vše sjednotilo do jednoho znaku a každá legie měla jednoho stříbrného orla¹⁸. Legionáři, pro které byla nyní služba v armádě povoláním, a ne jen přerušením jejich rolnického života se se svou legií silně ztotožnili a v jejich oddílech vládl velmi soutěživý a soudržný duch. Zkušení vojevůdci, jako byl Caesar, pak dokázali jejich oddanosti a pýchy i vzájemného soupeření mezi oddíly obratně využít. Vojáci si již nemuseli pořizovat výstroj a výzbroj na vlastní náklady, vše jim zajišťoval stát. Rozdíly mezi majetkovými třídami zmizely a s nimi i jízda a lehká pěchota. Legie nyní sestávala výlučně z těžkooděnců. Nejmenší organizační jednotkou zůstávala centurie, tvořená nyní stabilně 80 muži. Dvě centurie tvořily dohromady manipul, základní taktickou jednotkou se však stala místo něj kohorta. Každá kohorta sestávala ze tří manipulů a oficiálně čítala 480 mužů. Kohorta měla oproti stejnému počtu mužů organizovaných v manipulu několik výhod. Především se jednalo o sehranou jednotku zvyklou spolupracovat pod jednotným vedením. Patrně jí velel jeden centurio ze šesti centurií, které ji tvořily. Jedna i více kohort představovaly soudržný a efektivní oddíl vhodný pro menší akce, které nevyžadovaly zásah celé legie. Každá kohorta měla stejný počet vojáků i stejné vybavení. Pro hlavního velitele bylo zároveň mnohem snazší udržet si pod kontrolou celou armádu, když mu stačilo předat rozkaz deseti velitelům kohort, nikoli třiceti velitelům manipulů¹⁹.

Profesionalita a dlouhodobý charakter nových legií s sebou nesly také další výhody. Získané zkušenosti a technická vybavenost zůstávaly zachovány a nepřicházely vniveč. Každá legie měla k dispozici specializované a zkušené řemeslníky i dostatek hrubé pracovní síly v podobě řadových vojáků. Součástí Caesarovy armády na jeho galském tažení byli odborníci, kteří dokázali postavit most přes Rýn²⁰, vybudovat válečnou flotilu, zřídit obléhací násypy a stroje. Tito řemeslníci tvořili během práce samostatné stavební oddíly, ale jinak byli rozptýleni po celé kohortě a měli stejné povinnosti jako ostatní legionáři.

¹⁸ Keppie, 1998, s.46-47.

¹⁹ Goldsworthy, 2003, s.47.

²⁰ Caesar, *De bello Gall.*, IV.17.

Římské vojsko bylo po reformách v řadě ohledů mnohem flexibilnější a výkonnější než dříve. Také jeho vztah ke státu byl nyní zcela jiný.

Velení legie sestávající z deseti kohort se poměrně často měnilo. Obvykle tuto funkci zastával zvláštní zmocněnec římského místodržitele s titulem legáta²¹. Pokud to situace vyžadovala, mohl se legát či *kvestor* dostat i k velení armádě v boji. Když se Caesar rozhodl svést bitvu s germánským králem Ariovistem roku 53 př. n. l., svěřil vrchní velení svých šesti legií *kvestorovi* a pěti legátům²². Sám se pak postavil na pravé křídlo své armády a vyjel do boje. V rámci každé legie působilo i nadále šest tribunů. Většinou se jednalo o mladé a nezkušené muže, ale čím dál tím více se tribuni rekrutovali z jezdeckého stavu. Dalším významným faktorem pro uchování společných zkušeností a dovedností v rámci armády byla profesionalizace centurionů. Za pozdní republiky získává tato hodnost na významu. Centurioni se často povyšovali z řad obyčejných vojáků, což mělo samozřejmě dobrý dopad na morálku mužstva, než když by byli voleni muži běžným vojákům neznámí²³.

Stará občanská armáda byla do značné míry republikou ve zbrani, kde muži dosahovali určitého politického vlivu v závislosti na míře svých válečných zásluh. Služba v armádě byla zdrojem slávy nebo zisku, celé generace římských občanů ji však pokládaly především za svou povinnost vůči republice, s jejímiž potřebami se silně ztotožňovaly. Naproti tomu vojsko profesionální se z převážné většiny rekrutovalo z nejchudších vrstev občanů, jejichž přímý politický vliv byl zcela mizivý. Armáda je živila, šatila, poskytovala jim žold a v neposlední řadě dávala i smysl jejich existenci. V okamžiku propuštění ztráceli tyto muži prakticky vše. Senát si však nadále odmítal připustit možnost, že vojsko již není víceméně dobrovolnou službou majetných občanů, ale institucí, na níž jsou vojáci existenčně závislí. Legionáři se právě proto čím dál tím více upínali na své představené, kteří jim slibovali při odchodu do civilu určité hmotné zajištění, obvykle v podobě přidělení půdy. Silný vůdce, který byl nadaný velitelskými schopnostmi, absolvoval se svou armádou mnoho úspěšných válečných tažení, si nyní mohl vytvořit vojsko zcela oddané své vlastní osobě, a nikoli státu, který problémy legionářů ignoroval. Bohužel je paradoxem, že v období pozdní republiky a velikých vítězství a úspěšných tažení mimo Itálii, bojovala i legie proti legii se stejnou tvrdostí a bezohledností jako proti nepřátelům Říma. Velcí dobyvatelé hráli v těchto vnitřních konfliktech roli vůdců a jejich legie střídavě znovu a znovu pochodovaly na Řím, aby násilím uchvátily politickou moc. Vše nakonec vyústilo v občanské války a konec republikánského zřízení.

²¹ *Legatus legionis.*

²² *Caesar, De bello Gall., I.52.*

²³ *Goldsworthy, 2003, s.49.*

2.4. Legie za Augusta

Když roku 14 n. l. zemřel první císař Augustus, byla římská armáda již zcela profesionální a stálou institucí. Jejím jádrem zůstávaly legie, z nichž mnohé přežily i několik staletí. Zaniknout mohly jedině tehdy, když byly zničeny nepřátelským vojskem, nebo, což bylo mnohem méně časté, potupně rozpuštěny. Augustus měl po skončení občanských válek k dispozici obrovské množství legií, celkový počet sahal přes 60. Postupně je však dokázal zredukovat na číslo 28 a tento počet se už ustálil a zůstával prakticky skoro neměnný po další tři staletí. Každá legie byla označena číslem a jménem, které se záhy rozšířilo o řadu přídomků. Tento systém svědčil o tom, že starší legie trvaly na své původní identitě a jen tak se jí nehodlaly vzdát. Proto systém postrádal přesný řád, kdy by po každé číslici následovala číslice po ní, ale většinou bylo několik legií stejného čísla, ovšem s jiným přídomkem. Nejvyšším číslem, které se však objevilo, bylo za Augusta XXII. Deiotariana, jejíž původ byl poněkud překvapivý. Vznikla totiž z armády galatského krále Deiotara, který ji sestavil, vybavil i vycvičil podle římského vzoru. Její původní příslušníci zřejmě získali římské občanství, záhy však byla doplněna o rekruty, kteří již občanská práva dávno měli, a zacházelo se s ní proto stejně jako s ostatními legiemi. Ostatní přídomky obvykle ukazují na původ jednotlivých útvarů. Tři legie také nesly titul *Gemina*, tedy Zdvojená, což naznačovalo, že vznikly sloučením dvou starších legií²⁴.

Tradice v rámci legie nyní přecházely z jedné generace na druhou. Každá legie měla své vlastní odznaky, symboly, které se opakovaly na štítech vojáků a patrně i další poznávací znamení na oděvu a zbroji, různá gesta a pozdravy. Svou příslušnost k určité legii uváděli i na krátkých nápisech, nejčastěji na náhrobních. Došlo rovněž k unifikaci systému řízení legií, které se dočkaly stálého vrchního velení. Dvě nejvyšší hodnosti v rámci legie zastávali vždy muži senátorského stavu. Nejvyšším velitelem byl *legatus legionis*, obvykle ve věku kolem třiceti let. Jeho zástupcem byl *tribunus laticlavius* ve věku kolem dvaceti let a s minimálními vojenskými zkušenostmi. Další vysoké postavení zaujímal *praefectus castrorum*²⁵, obvykle to byl zkušený muž, který strávil většinu života v armádě. Táboroví prefekti zřejmě zodpovídali i za řadu administrativních záležitostí, což samozřejmě předpokládalo i určitou míru vzdělání. V čele každé kohorty stálo šest centurionů, názvy jejich hodností pocházely ještě z dob republikánské armády. Od nejnižší šarže po nejvyšší se označovali jako *hastatus posterior*, *hastatus prior*, *princeps posterior*, *princeps prior*, *pilus posterior* a *pilus prior*. Legie byla doplněna malým jízdním útvarem o síle 120 mužů, spíše pro průzkumné účely, než pro

²⁴ Goldsworthy, 2003, s.50-51.

²⁵ Prefekt tábora.

bitevní. Hlavní bojovou sílu ale nadále představovalo 10 kohort. Každá kohorta měla 480 mužů, rozdělených do šesti centurií v čele s centurionem. Centurie čítající 80 mužů se dále dělila na menší části po osmi mužích, tzv. *contubernia*, v každé centurii jich bylo deset. Příslušníci *contubernií* sdíleli během tažení společný stan či ložnici v kasárnách, společně se stravovali apod.²⁶

První kohorta se svým uspořádáním lišila od zbývajících. Dětila se na pět centurií, tedy nikoli na šest a každá z nich měla dvojnásobný počet mužů, než bylo běžné. Celkem tedy čítala na 800 legionářů. Je možné, že se první kohorta skládala z veteránů, tím by se stávala mimořádně silnou a elitní jednotkou.

Římské legie byly vždy silně závislé na podpoře svých spojenců, kteří jim pomáhali vojenskými sbory²⁷. Za republiky římscí spojenci²⁸ doplňovali každou legii jízdní *alou* a římská armáda často obsahovala i další oddíly neitalických spojenců, vyzbrojené svými národními zbraněmi a uplatňující svou vlastní bojovou taktiku. Rekrutovaly se obvykle z území, jichž se konkrétní tažení dotýkalo. Jednalo se o velmi vítaný zdroj doplňkové vojenské síly, užitečnost těchto sborů se samozřejmě násobila tím, že jejich příslušníci byli zvyklí bojovat ve specifických podmínkách dané oblasti. Další nespornou výhodou bylo, že ztráty, které spojenci utrpěli, se přímo nedotýkali římských občanů. Po spojenecké válce získali italičtí spojenci římské občanství a jejich šiky se staly právoplatnými součástmi legií, čímž se počet pomocných sborů ve většině římských polních armád výrazně snížil. Praxe využívat a přijímat do vojska jednotky sestavené z kmenů mimo Itálii se však udržela nadále a její význam se v řadě ohledů zvýšil. Legie Caesara nebo Augusta postrádaly efektivní jízdu a lehkou pěchotu, bylo tedy nutné nahradit tyto oddíly jinou cestou. Caesar doplnil svou jízdu převážně o galské, germánské a hispánské jezdce. Předpokládáme, že tyto jednotky byly v podstatě ozbrojenou družinou místního náčelníka a v rámci římské armády bojovaly přesně tak, jak byly zvyklí. Augustus už se nespokojil s náhodným začleňováním takových oddílů do svého vojska a výrazně zprofesionalizoval a uspořádal spojenecké jednotky. Už neodpovídaly velikostí legii či republikovým *alám*, ale i tak se jejich počet pohyboval na úrovni kohorty²⁹.

Existovaly tři typy pomocných sborů: pěchota, jízda a smíšené oddíly. Jízda byla rozdělena na jednotky o síle 500 nebo 1000 mužů³⁰. *Auxilia* poskytovala císařské armádě většinu jízdy a muže vyzbrojené vrhacími a střelnými zbraněmi s větším dosahem než mělo

²⁶ Goldsworthy, 2003, s.51.

²⁷ *Auxilia*.

²⁸ *Socii Romani*.

²⁹ *Tamtéž*, s.55-58.

³⁰ *Quingenaria nebo milliaria*.

pilum. Především pěší i jízdní lučištníky, nebo prakovníky. Většina pomocné pěchoty sestávala z pevně sešikovaných jednotek, vyzbrojených a vycvičených velmi podobným způsobem jako legie. Menší *auxiliární* jednotky se osvědčily především jako levnější a flexibilnější ochrana hranic.

Ochranou samotného centra římské říše, tedy města Říma, byla pověřena pretoriánská garda. Legie jako takové do Říma vstoupit nesměly. Už za raných časů měl každý konzul 12 *lictorů*, kteří sloužili jako jeho osobní ochranná stráž. Nosili jeho *fasces* jako symbol moci a síly nad životem a smrtí jednotlivých občanů. Při obléhání Numantie, roku 133 př. n. l. měl Scipio Aemilianus vlastní osobní gardu, která čítala 500 mužů. Byla známá právě jako pretoriánská kohorta, podle budovy *praetoria* z římských táborů. Ke konci republiky už bylo běžné, že každý generál měl vlastní pretoriánskou kohortu, či osobní stráž. Císař Augustus ustanovil pro svou ochranu a ochranu města Říma celkem devět pretoriánských kohort, celkem 4 500 mužů. Jejich velením pověřil dvojici mužů s titulem *praefecti pretorio*. Už jeho nástupce Tiberius však organizaci změnil na pouhé tři kohorty a jednoho velitele³¹. Pretoriánská stráž pomáhala císaři prosazovat na území Říma jeho vůli a díky věznění a popravám římských občanů podezřelých z intrik proti panovníkovi si brzy získala neblahou pověst. Doprovázeli císaře i ve válce, což bylo v 1. století vzácným jevem, ale později se tato praxe stávala častější. Jakožto součást branné moci byli vybaveni a vycvičeni jako legionáři, jejich výzbroj a výstroj byla však podstatně honosnější. Součástí pretoriánské gardy byl i jízdní oddíl, který se postupem času neustále rozrůstal. Tito muži byli speciálně vybíráni z *auxiliární* jízdy a absolvovali velmi náročný trénink a výcvik³².

Pro své speciální postavení také dostávali vyšší plat než obyčejní legionáři. Na svých standartách nosili portréty vládce a jeho rodiny, koruny a vítězství.

Legie i římské vojsko se samozřejmě vyvíjely dále. Jak se ovšem říše rozšiřovala, postupně přestávalo pěší vojsko složené z legií stačit a ve čtvrtém či pátém století už muselo být velmi pohyblivé, aby stíhalo hasit jeden nepřátelský vpád za druhým. Postupně se legie zmenšovaly co do počtu mužů, ale zvyšovala se jejich rychlost a flexibilita. Pěší vojáci se využívali pouze na hlídání hranic a důležitých opěrných bodů, zatímco těžká jízda se přesouvala z místa na místo a odvracela útoky zvenčí. Tímto dalším vývojem už se zde zabývat nebudu, přeci jenom bych se chtěl zaměřit na vojsko pozdní republiky za Caesara a následně na první císařské legie pod vedením prvního císaře Augusta.

³¹ Connolly, 1998, s.224-225.

³² Goldsworthy, 2003, s.58

2.5. Vojenská služba

Vojenskou službu mohli tradičně vykonávat všichni římské občany mužského pohlaví mezi 17. a 46. rokem svého života. Věk větší části rekrutů legií se pohyboval mezi 17 a 23 léty, největší počet z nich pak dosáhl 20 let. Většina legionářů prohlašovala za místo svého původu některé město, jen málo z nich však ve skutečnosti pocházelo z městských center. Často se také stávalo, že místo původu bylo naprosto smyšlené a vojákové při nástupu do vojenské služby společně s římským občanstvím. Rekrutům z venkovského a zemědělského prostředí byla dávana přednost před zhyčkanými muži z velkých měst. Rolníci disponovali větší výdrží a nebyli dotčeni ani pochybnými zábavami městského života³³.

Ideální výška legionáře byla 6 římských stop³⁴. Muži měřící minimálně 5 římských stop a 10 palců pak měli být umístováni přednostně do první kohorty. Realita však byla zcela jiná. Pokud občan nedosahoval potřebné výšky, i tak mohl být naverbován. Když byl nedostatek vojáků, dá se předpokládat, že byli zcela běžně přijímáni do legií i vojáci podstatně nižší postavy³⁵.

Celá řada legionářů, pokud ne přímo většina z nich, byla odvedena na základě nařízení. Jejich vzdělání přitom nemuselo nutně dosahovat nijak vysokých standardů. Potřeba rozšířených odvodů byla způsobena rozsáhlostí konfliktů v době občanských válek a také Augustovými dobovačnými taženími. Přednost sice byla dávana dobrovolníkům, ale i nucené odvody přinášely do vojenských řad nesporné množství mužů. Rekrut měl být římským občanem. Občanské války však způsobily roztroušení legií po širokém území, což pro vzájemně soupeřící velitele přineslo nezbytnost doplňování prováděného přímo na místě. Roku 52 př. n. l. tak Caesar postavil novou legii – Legio V Alaudae, složenou z rodilých Galů, přičemž občanská práva jim přiznal až později³⁶. Nejbohatším zdrojem římských občanů však zůstávala Itálie. Skutečným požadavkem kladeným na jednotlivce při vstupu do legie však nebylo římské občanství, ale osobní svoboda.

Každoročně také docházelo k propouštění vojáků, kteří už si odsloužili svá léta. Pokud byly stavy již sloužících jednotek udržovány rekruty z řad dobrovolníků, znamenalo to, že každoročnímu propouštění docházelo v minimální míře. Je pravděpodobné, že v dobách relativního klidu klesl stav legie v průběhu pětadvacetiletého služebního období zhruba o 40 procent, v důsledku toho tak legie potřebovala ročně jen něco přes 200 nových mužů, takové

³³ Cowan, 2009, s.9.

³⁴ 1,77 metru.

³⁵ Tamtéž.

³⁶ Sueton., Caesar, I.24.

doplňování asi nijak velké problémy nečinilo. Problémům se muselo čelit, až když bylo potřeba jednorázově doplnit celou sílu legie, právě za těch 20 či 25 let³⁷.

K nuceným odvodům se ovšem Augustus uchýlil po dobu svojí vlády pouze dvakrát, poprvé po katastrofické porážce roku 6 n. l. v Pannonii a roku 9 n. l. po bitvě v Teutoburském lese. Docházelo samozřejmě k celé řadě pokusů se této povinnosti vyhnout. Augustus nechal například prodat jednoho jezdce do otroctví, protože svým dvěma synům usekl palce, aby se stali fyzicky neschopnými výkonu vojenské služby³⁸.

Pokud byl rekrut zapsán, musel absolvovat velmi náročný základní výcvik. Každý nováček cvičil každý den po dobu čtyř vyčerpávajících měsíců. Výcvik začínal procvičováním vojenského kroku. Po odvedencích se vyžadovalo běžným pochodovým krokem urazit 29 km za pět hodin běžným krokem, nebo 35 km krokem rychlým. Vše samozřejmě se zátěží na zádech, jejíž hmotnost byla přes 20 kg. Toto břemeno však bylo pouhou aklimatizací, samotná váha nesené výstroje a výzbroje řadového legionáře mohla být ještě vyšší. Když se rekruti naučili pochodovat v daném čase a následovat povely předávané trubkami a pomocí standart, přicházel nekonečný výcvik a nácvik manévrů. Procvičování různých bojových formací³⁹.

Nácvik boje se zbraněmi se prováděl s meči, oštěpy či šípy ze dřeva a proutí, vážícími zhruba dvakrát tolik, co normální zbraně. Tyto zbraně se používaly proti výcvikovým kúlům. Instruktoři zdůrazňovali efektivní krytí těla štítem a používání špičky meče místo jeho ostří. Cvičení se zbraní se mělo konat zhruba dvakrát denně. Pokud to bylo možné, rekruti se učili plavat, aby postup armády na válečném tažení nebyl omezován vodou. Dril pokračoval i poté, co se rekrut stal plnohodnotným vojákem. Očekávalo se od něj, že každý měsíc absolvuje tři cvičné pochody. Na konci těchto pochodů pak museli postavit cvičný tábor opevněný valy a příkopem⁴⁰.

Výcvik, který římsí vojáci dostávali s předstihem vůči válečným tažením a každodenní cvičení ve zbraní, byly záležitostmi zásadního významu. Jejich připravenost pak byla mnohem vyšší, než jakou se mohly pyšnit ostatní národy.

V průběhu 1. století př. n. l. až do bitvy u Actia trvala běžná služba v legiích šest let, v době Augustově se však tato hranice postupně zvyšovala. Z důvodu potřeby usadit legionářské vysloužilce došlo v Itálii roku 14 př. n. l. k rekvizici značných ploch půdy. Počet těchto veteránů byl evidentně značný a samo datum ukazuje na jejich vstup do vojska někdy

³⁷ Cowan, 2009, s.10.

³⁸ Goldsworthy, 2003, s.76.

³⁹ O nich více v kapitole *Bojové formace*.

⁴⁰ Cowan, 2009, s.11.

kolem roku 30 př. n. l. Služba jim tak skončila zhruba po 16 letech. Augustus v tomto případě následoval dřívější republikánský precedens spočívající v ponechání vojáků ve službě po delší dobu. 16 let byla totiž běžná horní hranice v armádě 3. a 2. století. Pokud však voják odsloužil 16 let, musel strávit ještě další čtyři roky v rámci sboru veteránů legie. Do doby těsně před zlomem letopočtu Augustus prodloužil hranici délky služby na 20 let. Do poloviny 1. století pak byla služba legionářů ustanovena na 25 let a sloužící veteráni postupně propouštěni. Někteří z veteránů však museli zůstat ještě o rok déle, protože propouštění se vždy odehrávalo jen jednou za dva roky⁴¹.

V roce 14 n. l. se základní plat legionáře rovnal 900 sesterciů, vypláceným ve třech splátkách v průběhu roku. Mimořádná odměna při propouštění činila 12 000 sesterciů. Nižší důstojníci a specialisté v legii dostávali jeden a půl normálního platu nebo plat dvojnásobný. Srážky z platu pokrývaly cenu výstroje a výzbroje, náklady na oblečení, jídlo a poplatky spojené s pohřby. Ke zvýšení platu došlo až ke konci prvního století za císaře Domitiana. Ve skutečnosti však nemuselo k jeho úplnému předání dojít vůbec. Ani u mimořádných odměn při propouštění nedocházelo vždy k jejich naplnění a často se stávalo, že vojáci byli odbytí kousky půdy pochybné kvality, nebo půdou, která nebyla příliš vhodná k zemědělství⁴².

Ne všechny odměny udělované vojákům byly peněžité povahy. Válečná tažení končila slavnostním nástupem, během kterého měl velitel proslov ke svým mužům. Přičemž jmenovitě vyvolával ty, jež projevíli mimořádnou odvahu.

Nejvyšším vyznamenáním byly různé druhy věnců. Nejstarším a nejvíce ceněným byl věnec občanský⁴³, udělovaný za záchranu života římského občana v boji. Byl z dubových listů a tradičně ho na výraz vděku spletl sám zachráněný. Věnec z trávy se udílel jen velmi výjimečně mužům, kteří osvobodili svou posádku z obležení. Další věnce již byly ze zlata, patřily k nim věnce hradební⁴⁴, které získal ten, kdo jako první překonal nepřátelské hradby města či ležení. Udílení posmrtných poct bylo u Římanů mimořádně vzácné, ačkoli se zdá, že Caesar tímto způsobem vyznamenal jednoho ze svých centurionů po bitvě u Farsálu roku 48 př. n. l. Pokud si voják chtěl vysloužit uznání, musel v první řadě přežít. Je celkem logické, že mnohem častěji bylo udělováno vyznamenání důstojníkům než řadovým vojákům⁴⁵.

K vynuucování disciplíny docházelo se značnou přísností. K potrestání zbabělosti v průběhu boje a dalších druhů opuštění služby, jako například usnutí na hlídce, se používalo

⁴¹ Cowan, 2009, s.12.

⁴² Tamtéž.

⁴³ *Corona civica*.

⁴⁴ *Corona muralis a corona vallaris*.

⁴⁵ Goldsworthy, 2003, s.96.

velmi tvrdých trestů. Například ubití spolubojovníka k smrti vlastními vojáky, jejichž životy tím tak byly ohroženy, nebo bičování či degradace. Pokud zbabělost v boji projevila celá jednotka, mohlo dojít i k velmi razantnímu řešení, tzv. decimaci. Jedná se o proces, kdy byl z celkového počtu jednotky vybrán každý desátý muž a následně popraven. Tento způsob potrestání byl sice nejtěžší a celkem vzácný, jeho vykonávání však přetrvávalo. Další tresty byly symboličtější a udělovaly se za účelem zostuzení provinilců. Vojáci tak dostávali po určité době pouze přiděly ječmene, nebo došlo k jejich vyhnání a museli tak tábořit za ochrannými zdmi tábora. Mohly jim být také odebrány vojenské opasky a oni sami donuceni stát jako na přehlídce před velitelským stanem s těžkými přilbami na hlavě a dlouhými těžkými měřičskými tyčemi či kusy drnů v ruce⁴⁶. K odvolání takových trestů mohlo dojít jenom, až se voják dostatečně odvážně projevil v boji⁴⁷.

Navzdory důrazu, který byl kladen na disciplínu a udržování neporušitelnosti bojové linie, římská armáda tolerovala a dokonce podporovala různé činy spojené s nebezpečným předváděním individuální odvahy a povolovala vojákům překvapující míru osobní iniciativy. Pro uvedení příkladu Caesar popsal chování dvou centurionů při obležení legie Quinta Cicerona roku 54 př. n. l. kmenem Nerviů. Statečnost těchto centurionů byla velkou inspirací pro všechny ostatní řadové vojáky⁴⁸.

Vojáci zřejmě jednali bez anebo v přímém protikladu k rozkazům prostě proto, že na bitevním poli docházelo k narušení vzájemné komunikace. Na druhou stranu je však jasné, že nezávislé akce mohly mít důležitý vliv na výsledek celého střetnutí.

Život v armádě tak skýtal mnoho výhod, ať už mohlo jít o smysl života, vydělání si peněz na život po službě, či získat slávu na válečných taženích. Na druhou stranu si každý legionář musel uvědomovat, že každý den může zemřít či být potrestán a ztratit tak svoji čest, kterou musel znovu získávat.

⁴⁶ Sueton., *Augustus* 24.

⁴⁷ Cowan, 2009, s.20.

⁴⁸ Caesar, *De bello Gall.*, V.44.

3. Výstroj a výzbroj legionářů

3.1. Výstroj

Každý legionář při svém vstupu do armády dostal výzbroj a výstroj, o obojí se musel náležitě starat. Každý řadový legionář dostával stejné oblečení i zbraně.

Dokud existovalo občanské vojsko, vojáci měli své vlastní oblečení a také vlastní výzbroj, takže je nepravděpodobné, že by legie z této doby vykazovaly nějakou velkou stejnorodost v oblečení či výstroji. Jak se však armáda stávala čím dál tím profesionálnější, začala vojákům opatřovat oblečení, zbroj a zbraně a na začátku principátu se pravidelně vojákům srážela z platu částka, která měla pokrýt náklady na jejich vybavení.

Vojenská tunika byla o trochu delší než ta, kterou nosili civilisté, sahala až do poloviny mužových lýtek. Byla ale podkasaná a stažená páskem, takže běžně dosahovala nad kolena. V určitém období se nosila více podkasaná na stranách než zepředu a zezadu, takže tvořila oblouk. Střih tuniky byl velmi jednoduchý, skládal se ze dvou stejně velkých čtverců, obvykle lněných nebo vlněných, sešitých po stranách a na ramenech a s otvorem ponechaným pro hlavu a ruce. Některé tuniky měly rukávy zpravidla dost krátké, ale některé zase dlouhé. Tuniky některých pěšáků se nosily s odhaleným pravým ramenem a paží, což asi bylo mnohem pohodlnější při vykonávání těžkých prací. Takové tuniky měly rozparek od krčního výstřihu uprostřed zad. Rozparek se svazoval do uzlu koženým řemínkem nebo jej příležitostně mohla držet spona a uzel se prostě rozvázal, když si vojáci potřebovali uvolnit pravou paži. Nemáme sice pro to dostatečné podklady, ale je možné, že každý voják měl více než jeden druh tuniky, každou na určitý druh práce⁴⁹.

Obyčejní vojáci nosili dva druhy pláštěů. Prvním z nich byl *sagum*, jednoduchý obdélník z těžké vlněné látky, někdy mohly být jeho okraje zdobeny. Sepnutý byl sponou na pravém rameni tak, že vojákova pravá paže, ve které měl meč, zůstávala volná. Druhým typem pláště byla *paenula*, která se nosila jako „pončo“. Pravděpodobně měla oválný tvar s otvorem pro hlavu a někdy s kapucí. Vpředu se kapuce zapínala několika knoflíky a háčky, takže mohla být částečně rozevřená⁵⁰.

K propůjčování identity vojáka však nedocházelo prostřednictvím tuniky a pláště, ale prostřednictvím vojenského opasku⁵¹ a bot⁵². Opasek měl podobu buďto jednoduchou,

⁴⁹ Goldsworthy, 2003, s.118.

⁵⁰ Tamtéž, s.118-119.

⁵¹ *Balteus a cingulum*.

⁵² *Caligae*.

ozdobenou postříbřenými, někdy vyraženými, bronzovými destičkami, nebo dvou zkřížených pásů zavěšených přes boky. Přesné datum zavedení těchto zkřížených pásů není jisté, objevily se snad v závěru Augustovy vlády, kam patří také ochranná zástěra z kožených řemínků pokrytých cvoky. Odebrání opasku pro vojáka znamenalo ztrátu jeho vojenské identity⁵³.

Dalším ze základní výstroje byly legionářovi boty. Datum jejich zavedení opět není jisté, zcela určitě však fungovaly jako standardní obuv od doby Augusta. Podešev těchto bot byla silně pobita cvočky, které jim měly dodávat pevnost. Časem je však bylo potřeba vyměnit za nové. I když *caligae* připomínají otevřené sandály, byla to značně pevnější obuv. Tvořily je tři části, podrážka, vnitřek a svršek. Tyto části se svazovaly dohromady, aby těsněji seděly. Boty však nechránily před nepřízní počasí, zdá se tedy, že se do nich nosily ponožky⁵⁴.

Materiály jako je len, vlna a kůže, se dochovají jenom za výjimečných podmínek. Většinu dokladů o tom, jak vypadalo oblečení vojáků, nám poskytuje vyobrazení na různých monumentálních památkách, které po sobě vojáci zanechali. Tyto památky byly původně pomalovány výraznými barvami, často se jimi zdůrazňovaly detaily, které bylo obtížné vytesat do kamene, jako například struktura kroužkové zbroje nebo ponožky, ale tato polychromie se nám nedochovala. Literární prameny jenom zřídka hovoří podrobně o oblečení nebo výbavě, a když se někdy výjimečně zmíní, už ne o jejím odstínu. Proto, i když dokážeme s určitou jistotou rekonstruovat výbavu římských vojáků, daleko méně jsme si jisti, pokud jde o barvy. Rekonstrukce vojenských výjevů, ať už je provádějí filmaři či experimentální skupiny, vycházejí v tomto ohledu do jisté míry z pouhých dohadů.

Často se předpokládá, že všichni vojáci nosili tuniky stejné barvy, ve skutečnosti ale pro to neexistuje žádný důkaz a je možné, že pro jednotlivé hodnosti byly požadovány různé barvy a také vzory. Nebarvené tuniky, které mohly mít vzhled od bílé přes světle šedou až ke světle hnědému odstínu, byly také snad nejběžnější v civilním životě. Pláště mívají na malbách nevýraznou žlutohnědou barvu. Plnily především praktický účel, měly chránit proti větru a nepřízní počasí, takže jejich nenápadná barva nepřekvapí. Také je známo, že vojevůdci obvykle nosili červené pláště příslušející jejich hodnosti⁵⁵.

⁵³ Cowan, 2009, s.21.

⁵⁴ Goldsworthy, 2003, s.119-120.

⁵⁵ Tamtéž, s.120-121.

3.2. Výzbroj

Bohužel máme velmi málo archeologických důkazů o zbraních a zbrojích z prvního století př. n. l. Reliéf na oltáři Domitia Ahenobarba nám může být rozhodně nápomocen, neboť jsou na něm zobrazeni vojáci Mariovy doby. Je zde skupina čtyř legionářů a jednoho důstojníka, pravděpodobně tribuna. Každý legionář je oblečen v kroužkové zbroji a nese oválný štít. Na jednom z vojáků jde dobře rozpoznat přilba typu Montefortino a na ostatních Italsko-korintské typy⁵⁶. Nyní se oltář nachází ve francouzském Louvru.

Legionáři používali celou řadu odlišných typů přileb. Na začátku našeho období to byly běžné přilby typu Montefortino vyrobené z bronzu a příležitostně také ze železa, které zůstaly tradičními přilbami dlouhou dobu. Měly podobu jednoduché misky s nevýrazným zadním štítkem a lícnicemi pokrývajícími uši, chránícími zároveň také celou stranu tváře. Pozdější verze této přilby, včetně typu Coolus, se používaly až do 2. pol. 1. století n. l. Jejich součástí byl silný chránič šíje a lícnice s ohnutými lemy kryjícími krk, vylepšené o otvory poskytující možnost lépe slyšet. Na počátku doby Augustovy, dokonce snad už během Caesarova dobytí Galie, začali římské kováři upravovat železné galské přilby typu Port a Agen k využití u legií. Tyto císařské přilby galského typu byly vysoce kvalitními kusy s jednoduchou miskou, vyčnívajícím „obočím“ na přední straně a hřebeny v místě šíjové části, které měly narušit sílu rány meče mířící směrem dolů. Římané také přidali masivní chránič šíje, přední štítek, zvětšili velikost a zakřivení lícnic a zahrnuli okraje lícnic chránící strany krku. Před polovinou 1. století n. l. pak byla v italských dílnách vyrobena varianta této přilby, která používala jak železo, tak bronz, vývojově navazující na typ Montefortino a dnes známá jako císařská přilba italického typu⁵⁷.

Legionářské přilby byly celkem rozměrné kusy, vážily kolem 2-2,3 kg. Vnitřní strana přilby a lícnic byla potažena vlněnou plstí a uspořádání některých z nich vytvářelo mezi lebkou a miskou volný prostor, který umožňoval rozložit sílu případného nárazu. Přilby typu Montefortino měly široké, uši kompletně pokrývající lícnice. Nové císařské přilby galského typu se krátce poté začaly vyrábět s otvory pro uši. Ne každému vojákovi však musela přilba dokonale padnout, takže je možné, že mu ne vždy kryla celé uši. Zatímco stranám obličeje poskytovaly dobrou ochranu, na druhou stranu mohly zabraňovat perifernímu vidění. Sám Caesar ukazuje příklad v podobě usmrcení svého centuriona Crastina v bitvě u Farsálu ranou do obličeje⁵⁸.

⁵⁶ Connolly, 1998, s.228-229.

⁵⁷ Cowan, 2009, s.31-32.

⁵⁸ Caesar, *De bello civ.*, III.99.

Centurioni se odlišovali od řadových vojáků tím, že nosili široký příčný chochol. Obecně se soudí, že to platilo pro období pozdní republiky a principátu. Nosiči standarty nosili přes přilby zvířecí kožešinu a je možné, že tento zvyk udržovaly také některé pomocné sbory. V Caesarově době bylo zcela běžné, že si vojáci připevňovali chocholy nebo péra na přilby během bitvy. Mnoho přileb bylo opatřeno držákem na chochol. Některé přilby, zejména typ Coolus, mohly mít ještě navíc z každé strany trubičkovité držáky na zastrčení per. Od konce 1. století n. l. se pak už chocholy používaly pouze na přehlídkách⁵⁹.

Většina legionářů císařského období sice bojovala s tělem oděným v těžké zbroji, někteří vojáci se však bez podobných ochranných prostředků zcela obešli, byť třeba dočasně. Caesar používal legionáře, kteří byli lehce vyzbrojeni a operovali v rojnici před standartami hlavního bitevního šiku, kde používali lehčí oštěpy nebo praky⁶⁰, nebo svou činností podporovali jízdu⁶¹.

Kroužkový pancíř⁶² se v římské armádě používal prakticky neustále, nejspíše už od královské doby, až po pozdní císařství. V 1. století př. n. l. nosila kroužkový pancíř převážná většina legionářů a někteří jej používali ještě v době, kdy byly zavedeny proslulé lamelové pancíře. Některé kroužkové pancíře byly vyrobeny z bronzu, převážná většina však ze železných kroužků silných přibližně 1 mm a o průměru 7 mm. Každý kroužek byl spojen se čtyřmi dalšími. Kroužky se buď nýtovaly, nebo svařovaly. Tyto pancíře byly zcela běžně na ramenou zdvojené a směrem dolů k bokům se rozšiřovaly. Byl celkem ohebný a přiléhal k vojákovu tělu více než ostatní typy. Opasek poté pomáhal rozložit jeho značnou váhu (10-15kg), která by jinak celá spočívala na mužových ramenou. Tento pancíř sice poskytoval slušnou ochranu, ale silný bodný úder nebo šíp vystřelený z kratší vzdálenosti jim dokázal proniknout⁶³.

Šupinový pancíř⁶⁴ byl méně rozšířený, byl náročnější na opravu a měl sklony k poškození. Zhotovoval se z bronzu, či z železa. Železné pancíře byly pocínované, takže vypadaly jako stříbrné. Velikost jednotlivých šupin byla různá, většina relativně malá, ne více než několik centimetrů dlouhá. Řady šupin se spojovaly drátkem a poté přišívaly na látkový podklad. Samotné šupiny byly tenké, ale byly pospojovány tak, že přesahovaly jedna přes

⁵⁹ Goldsworthy, 2003, s.124.

⁶⁰ Caesar, *De bello civ.*, III.75.

⁶¹ Caesar, *De bello civ.*, III.84.

⁶² *Lorica hamata*.

⁶³ Goldsworthy, 2003, s.126.

⁶⁴ *Lorica squamata*.

druhou, což pomáhalo zmírnit sílu úderu, nebo se mohlo stát, že zbraň po hladkém povrchu pancíře sklouzla⁶⁵.

Lamelový pancíř⁶⁶ je typ, který je zmiňován nejčastěji, i když se zdá, že byl používán až od principátu. Pancíř tvoří řady železných lamel pospojovaných zevnitř koženými pásky. Velmi dobře byla chráněna převážně ramena. Zdá se, že železné plátky nebyly zpevňovány kalením, snad proto, že ohebný kov mohl snáze utlumit ránu a rozložit sílu úderu. Lamelové pancíře vážily až 9 kg⁶⁷. Byl to složitý výrobek tvořený mnoha lamelami, opatřený bronzovými přezkami, panty, háky a koženými řemeny. Celkově vyžadoval náročnou údržbu.

Všechny typy pancířů nosili Římané na vypolstrovaný oděv, nikoli přímo na tuniku. Kromě toho, že tato vrstva poskytovala vojákovi pohodlí, rovněž ho chránila. Když to vyžadovaly okolnosti, tak se mezi vypolstrovaným oděvem a pancířem, nebo i přes pancíř, nosila ještě nepromokavá vrstva, nejpravděpodobněji z kůže, která měla chránit vojáka před nepřízní počasí⁶⁸.

Tradičním štítem legionáře bylo vypouklé a oválné *scutum*. Tvarově a proporčně se měnil velmi málo. Uchovával si svůj obloukovitě prohnutý dlouhý tvar obdélníku vyrobeného z tenkých dřevěných destiček. Před Mariovou reformou legionáři nosili oválný, obloukovitě prohnutý štít. Oválné štíty používaly legionáři a zejména pretoriáni až do principátu, ale poté se stal standardem obdélníkový štít. Byly poněkud kratší a přibližně stejně široké jako ty předchozí. Mnohé z nich měly rovný vršek a zaoblené nebo rovné strany. Dobře dochovaný štít byl objeven mezi ostatními nálezy ze 3. století n. l. v Dura Európos. Vyrobený byl ze tří vrstev tenkých dřevěných lamel slepených dohromady, silný byl přibližně 5 cm, dlouhý 1 metr a široký 83 cm. Uprostřed štítu byl obdélníkový otvor, kam měla být připevněna štítová puklice, ale k tomu v tomto případě nedošlo. Měl horizontální držadlo. Když se nepoužívaly, chránily se štíty koženými pouzdry. Přední strana štítu bývala zpravidla zdobena zvláštními znaky, obvykle malovanými. Není jasné, zda měla celá legie stejný znak na štítu, nebo zda takto byla rozlišena kohorta, ale je jisté, že nějaký systém existoval. I v případě, že se štít příliš nepoužíval, sotva vydržel vojákovi celých 25 let jeho služby. Jinak tomu bylo s kovovými částmi výstroje, například jednu přilbu mohlo postupně nosit i více vojáků⁶⁹.

Z útočných zbraní bylo základní a definující zbraní legionáře *pilum*. Na rozdíl od mečů, které si vyvinuly několik odlišných a po sobě jdoucích typů, si *pilum* uchovalo své dvě

⁶⁵ Goldsworthy, 2003, s.126-127.

⁶⁶ *Lorica segmentata*.

⁶⁷ Connolly, 1998, s.233.

⁶⁸ Goldsworthy, 2003, s.129.

⁶⁹ Tamtéž, s.129-131.

charakteristické formy po dobu šesti století. Tento těžký oštěp o délce přibližně 2 m nesl na konci své dlouhé železné stopky – od 40 cm do 90 cm – pyramidovou hlavici nebo hlavici se zpětnými ostny. *Pilum* bylo zbraní na krátkou vzdálenost určenou k prorážení štítu, krunýře či brnění a těla muže jimi se kryjícího. Pro římský způsob boje s mečem pak bylo zbraní klíčovou, protože spoušť způsobená jejich používáním vytvořila perfektní podmínky pro útok legionářů meči. Kratší a lehčí *pila*, některá se stopkami pouze 15 cm dlouhými, byla pravděpodobně používána legionáři operujícími v rojnici před hlavním šikem. Některá *pila* byla vybavena kulovitým závažím vyrobeným pravděpodobně z olova. Těžké *pilum* vážilo minimálně o polovinu více, v rámci čehož klesl jeho efektivní dosah, maximálně na 30 m, ale na tuto krátkou vzdálenost měly zase lepší průraznost⁷⁰.

Zatímco nálezy republikánských mečů jsou zatím poměrně vzácné, daleko více víme o císařských mečích. Na začátku 1. století n. l. převažoval meč *gladius* typu Mohuč. Má zúžení v horní části čepele a mimořádně dlouhou špičku. Délka čepele se pohybuje od 400 mm do 550 mm, šířka od 54 mm do 74 mm v horní části a od 48 mm do 60 mm před špičkou. Profilovaný kostěný jílec byl chráněn zpravidla dřevěnou záštitou a hlavicí. Hlavice také sloužila jako protizávaží a přispívala k vyvážení zbraně. I když byly vhodné jako bodná zbraň díky dlouhé špičce, která měla někdy až 200 mm a dokázala proniknout pancířem, meče typu Mohuč se také mohly použít jako sečná zbraň. Později v 1. století n. l. byl typ Mohuč nahrazený z velké části typem Pompeje. Tento *gladius* měl rovnou čepel s mnohem kratší špičkou. Délka čepele se pohybovala mezi 420 mm a 500 mm, šířka mezi 42 mm a 45 mm. Typ Pompeje byl maximálně dobře vyváženou a efektivní sečnou i bodnou zbraní, dokonce byl lepší než typ Mohuč⁷¹. Předchůdcem těchto zbraní byl slavný španělský meč, tzv. *gladius Hispaniensis*. Byla to středně velká zbraň určená k sekání i k bodání s délkou ostří mezi 640 mm až 690 mm a šířkou 40 mm až 45 mm. Čepel mohla mít ostří rovnoběžná nebo lehce konkávní, přičemž přibližně poslední pětina její délky vybíhala do ostré špičky. Delší meče nutně musely vážit více než 1,5 kg. Tato zbraň byla výsledkem iberské adaptace keltského dlouhého meče. Pochva měla rám z železného plechu nebo bronzu s dřevěnou či koženou vložkou. Někteří římscí vojáci pokračovali v užívání španělských mečů až do doby kolem roku 20 př. n. l.⁷² Římscí jezdcí používali delší štíhlejší meč, kterému se říkalo *spatha*, neboť jezdec potřeboval zbraň delšího dosahu, zejména když musel bojovat s nepřítelem na zemi.

⁷⁰ Cowan, 2009, s.22-23.

⁷¹ Goldsworthy, 2003, s.133.

⁷² Cowan, 2009, s. 25-28.

Délka čepelí se pohybuje od 650 mm do 915 mm a šířka zpravidla nepřesahuje 44 mm. Hlavice, záštita i rukojeť byly většinou podobné těm, které mívaly *gladia*.⁷³

Gladia všech typů se nosila na pravé straně, kromě centurionů a snad dalších vyšších důstojníků, kteří je nosili na straně levé. Ačkoliv nám to dnes připadá nevhodné, zdá se, že se tyto meče zavěšené po pravé straně daly dobře vytáhnout a že štít při tom nijak nepřekážel. Většina římských mečů byla velmi kvalitní, vyráběly se ze železa s nízkým obsahem uhlíku i z karbonové oceli. Lepší zbraně byly zakalovány, aby se kov zpevnil. Všechny čepele se sice takto složitě nevyráběly, ale zpravidla byla kvalita armádních zbraní velmi dobrá.

Dalším předmětem výbroje přejatým od Iberů byla dýka⁷⁴. Vypadala jako malý *gladius* s konkávním ostřím minimálně 200 mm dlouhým, v některých případech dosahujícím délky až 350 mm. Nosila se na levém boku (obyčejní legionáři) a její pochva s železným rámem používala stejný závěsný systém s kroužky. Od Augustovy doby byly jílce a pochvy (nyní kompletně z kovu) dekorovány stále zdobněji. Základní typ této dýky se používal ještě ve 3. století n. l.⁷⁵

Značná celková váha bojové výstroje nošené Augustovými legionáři celkovou situaci určitě neulehčovala. Pokud se podíváme na jednotlivé součásti výstroje a výbroje, dostaneme se na poměrně vysoké číslo. Pomyslný legionář za Augusta, který měl u sebe přilbu typu Montefortino (2 kg), kroužkovou košili (12 kg), zkřížené pásy (1,2 kg), oválné *scutum* (10 kg), *gladius* s pochvou typu Mohuč (2,2 kg), dýku s pochvou (1,1 kg) a *pilum* (1,9 kg) sebou mohl nosit zátěž přes 30 kg. Používání lehčího typu brnění *lorica segmentata* a zakřiveného obdélníkového štítu typu *scutum* mohlo snížit váhu zátěže na zhruba 23 kg. Na pochodu naopak docházelo k jejímu zvýšení díky polní výstroji uložené v kožených a síťových pytlích nošených přes rameno na tyčích spojených ve tvaru T, které obsahovaly kuchyňské náčiní, misku na jídlo, příděly a rezervní oblečení a mohly vážit až 13,6 kg. V případě nutnosti mohli legionáři také nést zákopnickou výbavu. Ta zahrnovala špičák, sekýru, pilu, řetěz, kožený řemen, srp a koš na odnášení hlíny⁷⁶.

Nemůžeme se tedy divit, že si Caesar dával dobrý pozor na to, aby část jeho vojáků, pokud pochodovala nepřátelským územím, či očekávala nepřítele, nebyla omezena vahou své polní výstroje a mohla tak urychleně jednat a reagovat na jakýkoli útok směřující na pochodující kolonu⁷⁷.

⁷³ Goldsworthy, 2003, s.138.

⁷⁴ Pugio.

⁷⁵ Cowan, 2009, s.28.

⁷⁶ Tamtéž, s.41.

⁷⁷ Caesar, *De bello Afr.*, 75.

Schopnost legionářů pochodovat na dlouhé vzdálenosti, ať už se svou polní výzbrojí a výstrojí nebo bez ní, a na konci těchto pochodů ještě vybojovat bitvu je ohromující.

3.3 Standarty

Standarty byly pro každou legii nesmírně cenné, každé vojsko se ztotožňovalo se svojí vlastní standartou a ztráta některé z nich, nebo dokonce ztráta všech v rámci legie znamenala obrovskou potupu, která musela být odčiněna.

Orel⁷⁸ byl velmi ceněným symbolem. Protože měl tak veliký význam, není divu, že se nenašel v archeologických nálezech a že v jeho rekonstrukci jsme odkázáni z valné části na sochařská díla. G. Marius měl dát každé legii stříbrného orla, ale za principátu zdobil vršek standarty orel zlatý nebo pozlacený. Tento odznak byl obvykle dost jednoduše provedený, zpravidla je to jenom orel samotný, ale na pancíři Augustovy sochy z Prima Porta je zobrazena i řada disků, jaké mívala *signa*. Každá centurie v legii měla také svou vlastní standartu (*signum*) a tato tradice se uchovávala po celý principát. Každá centurie měla mezi svými poddůstojníky i nadále nosiče standarty (*signifer*). *Signa* bývala zakončena buď ozdobně provedeným hrotem kopí, nebo otevřenou dlaní. Žerď byla bohatě vyzdobena nejrůznějšími symboly, věnci a dvěma až šesti velkými falérami. Vlastní význam těchto jednotlivých symbolů není jasný, snad to byl nějaký systém označující jednotlivé centurie. Otevřená dlaň byla původně symbolem manipulu, jehož název je pravděpodobně odvozený z latinského *manus*, tedy ruka, v přeneseném významu malá skupina či hrstka mužů⁷⁹.

Každá jednotka armády měla také svůj vlastní praporec⁸⁰. Tradičně červený praporec označoval před bitvou místo v táboře, kde sídlí velitel, a jeho pozici na bitevním poli. *Vexilla* byla také hlavní standartou vojenských oddílů sloužících odděleně od jejich mateřské jednotky, v takovém případě se těmito detašovaným oddílům říkalo *vexilace*. Římské vlajky se nosily na žerdí zavěšené na krátkém vodorovném břevnu.

Za principátu měla každá jednotka také řadu portrétů císaře a členů jeho nejbližší rodiny⁸¹, které se připevňovaly na žerdě a nosily se spolu se standartami. Měly připomínat vojákům jejich přísahu a loajalitu k císařské rodině. Vojska, která se vzbouřila, zejména když začala prosazovat svého vlastního kandidáta na trůn, zpravidla nejdříve strhla *imagines*⁸².

⁷⁸ *Aquila*.

⁷⁹ *Goldsworthy, 2003, s. 134*.

⁸⁰ *Vexillum*.

⁸¹ *Imagines*.

⁸² *Tamtéž*.

Obvyklé postavení strážců standart se nacházelo před bitevní linií. V roce 47. př. n. l. například Caesar nařídil svým legionářům stojícím ve statické formaci u Ruspiny nepostupovat více než čtyři stopy před standarty⁸³. *Signiferi* vedli také vojáky na pochodu, pokud se tedy kolona musela stočit a vytvořit bitevní linii, vojáci následovali své standarty. Díky své zranitelnosti mohli být také *signiferi* z přední řady zcela staženi. K tomuto rozhodnutí docházelo zvláště během déletrvajících bitev nebo za okolností, kdy existovala jistá možnost ztráty standart. Vedení centurií do bitvy představovalo pro strážce standart značné nebezpečí už jen z toho důvodu, že se často stávali cílem útoků nepřítele. Ztráty v jejich řadách byly proto stejně tak vysoké jako v případě centurionů⁸⁴. Samotná ztráta standart byla pro Římany opravdu velkou hanbou a jejich znovuzískání se pokládalo za nesmírně důležité. Augustus tak v roce 20 př. n. l. považoval vrácení standart ztracených M. Crassem a M. Antoniem v bojích proti Parthům za jasný diplomatický triumf⁸⁵.

Tímto způsobem se bitvy často zvrhly do podoby četných a chaotických šarvátek sváděných o získání standart. Vítězství se tak mohla poměřovat nejen podle výše ztrát, které utrpěl nepřítel, ale také podle počtu ukořistěných standart.

Legionářova bojová morálka byla do značné míry spjata se standartou jeho legie či centurie. Jednalo se o jistý druh totemu, který v sobě nesl ducha jeho jednotky, v boji mu určoval směr a fungoval jako určitý střed jeho pozornosti. Standarty, zejména pak orel, se tak stávaly předmětem uctívání a byly uchovávány v jejich vlastních svatyních nacházejících se v táborech. V důsledku toho se strážci standart a orlů především, domohli značného vlivu mezi vojáky⁸⁶.

⁸³ *Caesar, De bello Afr., 15.*

⁸⁴ *Caesar, De bello Gall, II.25.*

⁸⁵ *Augustus, Res Gestae, 29.*

⁸⁶ *Cowan, 2009, s.45-46.*

4. Druhy válek a příprava na bitvu

Ve 3. a 2. století př. n. l. se Římané několikrát utkali s profesionálními armádami, které byly lépe vycvičené, disciplinovanější, a někdy měly i lepší velení nežli římské legie. Znamý vojevůdce Pyrrhos, najatý Tarentem aby bojoval proti Římu, porazil římskou armádu dvakrát. Podlehl až ve třetí, ovšem velmi těžce vybojované bitvě. Hannibalovy úspěchy zase spočívaly na velmi dobré kvalitě armády, stejně jako na geniálních taktických schopnostech. Naštěstí pro Římany jejich hlavní konflikty s Makedonií a Seleukovci přišly v době, když už byly legie na velmi vysoké úrovni a měly značný počet důstojníků a mužů, kteří byli ostřílenými veterány druhé punské války. V tomto období, a rovněž pak v závěru římské historie, muselo římské vojsko čelit mnoha nepřátelům z barbarských kmenů. Jejich armády byly někdy velké, někdy ještě větší, ale i když byli jednotliví bojovníci velmi obratní, chyběla jim disciplína a jejich vojska byla ve svých přesunech nedostatečně pružná. V době, kdy Římané změnili své vojsko na profesionální armádu, byla pak většina států poražena. Od 1. století př. n. l. a tedy období, o které se zajímáme, se valná část římských válek vedla proti barbarským kmenům nebo královstvím, které neměly žádný složitý vojenský systém. Takováto vojska měla často pouze velmi primitivní zásobovací systém, díky kterému mohla v poli trávit pouze velmi omezenou dobu, pokud nechtěla drancovat a pálit vlastní zem. Většinou chyběla jednoznačná struktura vedení a jejich strategie a taktika byly také velmi slabé. V důsledku toho profesionální římská armáda téměř pokaždé převyšovala v různých ohledech své protivníky. Římský způsob boje byl agresivní, vojevůdci si byli jisti svým vítězstvím, dokonce, i když čelili mnohačetné přesile nebo bojovali v ne zrovna přívětivých podmínkách. Když se neohroženost a odhodlání proměnily v nerozvážnost, mohlo samozřejmě dojít k nečekané katastrofě, ale ve většině případů to naopak přinášelo pozoruhodný zisk⁸⁷.

4.1. Druhy válek

Jakmile se Římané dostali do válečného stavu, bojovali, aby vyhráli, neznali porážku ve válce, prohrát bitvu mohli, ale válku ne. Bojovali tak dlouho, dokud svou nemilosrdností a neústupností nedosáhli totálního vítězství a kapitulace nepřítele. Vzdát se a nechat se pokořit protivníkem pro ně bylo něco naprosto nepřijatelného a takové situaci se musel každý vojevůdce vyvarovat. Války vedli z různých příčin a měli pro ně také vlastní vyhlášovací

⁸⁷ Goldsworthy, 2003, s.164.

metody, které museli být za každou cenu dodržovány. Charakter tažení do jisté míry také ovlivňoval chování armády.

Můžeme je rozdělit na několik základních typů:

Dobyvačná válka: Dobyvačná válka představuje útok na určitou společensko-politickou skupinu, jakou představuje například barbarský kmen, království, město, spolek měst či stát. Vítězství Římané dosáhli, pokud si tuto entitu podmanili a proměnili ji buď přímo v ovládanou provincii, nebo v podřízený klientský stát. Porážka v bitvě či v bitvách mohla vést ke kapitulaci. Ovšem mnohé barbarské národy neměly významná centra, která by mohla být zničena, nebo odmítaly bojovat v rozhodující bitvě. Útoky pak musely být vedeny proti jednotlivým osadám, sváděly se s malým a méně početným nepřítelem. V tomto případě pak vítězství přicházelo po řadě menších vyhraných bitev, spíše než po jedné velké otevřené bitvě nebo úspěšném obléhání⁸⁸. Pokud bych měl uvést příklad takové války, tak bych uvedl porážku Belgů nad Axonou roku 57 př. n. l. Caesarovým vojskem. Caesar se nejprve rozhodl nepouštět se do bitvy pro velkou početní převahu Belgů. Každý den však po několik dní zkoušel jejich statečnost jezdeckými bitkami. Ani Belgové, ani Caesar nechtěli opustit svou silnou pozici na opačných stranách údolí, aby neposkytli protivníkovi nějakou větší výhodu. Po několikadenních přesunech a stálém odkládání rozhodující bitvy, nakonec Belgům začaly docházet zásoby. Jejich vojsko se dalo na ústup. Caesar nejdříve nevěřil, že odcházejí a obával se nástrah, ale nakonec se vydal je pronásledovat. Trvalo nějakou dobu než se belgské kmeny znovu shromáždily. Navzdory početní výhodě Caesar zvítězil a kmeny musely kapitulovat. Oddíly kmenů, které se bitvy nezúčastnily, byly poraženy zvlášť a Caesar oblehl jejich hlavní města⁸⁹.

Potlačení povstání: V tomto případě se jednalo o válku, jejímž cílem bylo zpacifikování obyvatel žijících uvnitř římské říše. Vítězství bylo dosaženo, když byli povstalci donuceni opětovně přijmout zcela římskou nadvládu. Na začátku povstání byla vojenská iniciativa v rukou rebelů. V počátečním stadiu bývalo povstání však slabé, neboť se k němu zpravidla nepřipojilo příliš obyvatelstva, dokud nedošlo k nějakému významnějšímu úspěchu, který by byl příslibem, že rebelové mají šanci na úspěch. Římané zpravidla reagovali na povstání, jak nejrychleji to šlo, zcela si vědomi možných následků. Vojska, která byla bojeschopná, byla ihned poslána, aby zasáhla v centru povstání. Často však vysílali vojska slabá a rychle zformovaná, jelikož pravé jádro legií mělo problémy jinde. Římané sázeli na to, že rychlé objevení se armády zastraší povstalce a zničí vzpouru dříve, ještě než

⁸⁸ Goldsworthy, 2003, s.165-166.

⁸⁹ Caesar, *De bello Gall*, II.8-11.

získá na síle⁹⁰. Výborným příkladem Caesarovy doby, pokud pomineme občanskou válku jako takovou, je potlačení celogalského povstání, které vedl Vercingetorix⁹¹.

Trestné výpravy: Byly útokem na politickou formaci, s jejímž začleněním do římské říše se nepočítalo. Jejich cílem bylo vštípit nepříteli strach z římské vojenské moci. V některých případech byly takovéto výpravy ospravedlňovány jako odplata za útoky na římskou říši. Trestné oddíly se rychle přesouvaly, a když to šlo, způsobovaly hodně škod v osadách i na majetku. V podstatě měly lidem ukázat, že jsou bezbranní proti takovým útokům, kdykoliv se je Římané rozhodnou podniknout. Někdy takové výpravy vyvrcholily bitvou, ke které často docházelo, když se napadené kmeny pokusily zablokovat cestu Římanům vracejícím se zpět. V takovém případě mohlo vítězství Římanů přidat na věhlasu. Ovšem většinou se římská vojska snažila přesouvat co nejrychleji, aby se vyvarovala nějaké větší bitvě či konfrontaci. Trestné výpravy sice vzbuzovaly strach, ale bylo to pouze dočasné řešení a musely se opakovat poměrně často. Vzpomínka na zmasakrované lidi, vypálené vesnice a ukradená stáda, to bylo jako zasít semínka budoucí nenávisti k Římu a ke konfliktu s ním⁹². Dobrým příkladem trestné výpravy Caesarovy doby, kdy chtěl zasít strach do srdcí nepřátel a demonstrovat svou sílu, byly dvě trestné výpravy do Germánie, s polorozbořeným mostem po druhém přechodu Rýna jako jasným symbolem⁹³. Nutnost opakovat trestné výpravy častěji dokázal Caesar právě ve dvojím přechodu Rýna, kdy i poté zanecháním polozbořeného mostu demonstroval svou vůli a moc, že kdyby bylo potřeba, může se kdykoliv a bez váhání vrátit zpět a opět dokázat svou sílu⁹⁴.

Reakce na útočné nájezdy: Takováto válka se vedla k poražení a zastavení nepřátel, kteří pronikli do římské říše. Římané museli zastavit nebo pomstít každý vpád do provincií, aby se útoky neopakovaly. Reakce byla v mnoha směrech podobná, jako když se potlačovalo povstání uvnitř říše. Vojska, která byla v místě dostupná, se rychle přesouvala, aby zaútočila na nájezdníky, jakmile se k nim dostala zpráva o jejich akci. V mnoha případech nedokázali sice útočníkům zabránit v plenění, ale právě díky němu byli více zranitelní. Kořist je zdržovala v ústupu a právě při něm se často dařilo rychle se pohybujícím římským oddílům je dostihnout a rozdrtit.

Dobyvačné války a trestné výpravy byly ve své podstatě ofenzivní akce. Cílem rychlých a překvapivých reakcí Římanů na povstání nebo nájezdy bylo zmocnit se iniciativy a

⁹⁰ Goldsworthy, 2003, s.166-167.

⁹¹ Caesar věnoval tomuto povstání jednu celou knihu (VII) ve svých *Zápisích, já se tímto povstáním budu obšírněji zabývat v kapitole věnované Alesii*.

⁹² Goldsworthy, 2003, s.167.

⁹³ Wolters, 2002, s.28-29.

⁹⁴ Caesar, *De bello Gall.*, IV.16-18., VI.9-10.,29.

pustit se do ofenzivy co nejrychleji, jak jen to bylo možné. Římská strategie musela být a také byla vždy smělá. Nemuselo to však nutně znamenat, že vyhledávali masové bitvy. Někdy se rozhodli sužovat nepřítele menšími nájezdy nebo obléháním jeho pevností. Velmi důležitá byla také flexibilita. Armáda měla mnoho výhod při obléhání nebo při velkých bitvách. Když to bylo třeba, dokázala vést válku na nižší úrovni. V tom případě se pak celá armáda rozdělila na menší oddíly. Takové menší oddíly se dokázaly rychle přesouvat a podnikat překvapivé útoky. Rozhodně by byla chyba se domnívat, že římská armáda nebyla schopna se postavit i partyzánskému způsobu boje. I když takový způsob nevyhledávala, byla schopna se přizpůsobit a díky důmyslnému systému vedení, výcviku a dobře zorganizovanému zásobování měla výhody na všech úrovních boje⁹⁵.

4.2. Příprava na bitvu

Pokud selhaly všechny diplomatické cesty a nezbyla jiná možnost než vyřešit konflikt silou, často docházelo v antickém světě k bitvám, ať už menším či větším. Bitva jako taková byla velmi riskantním podnikem a její výsledek se rozhodně nedal odhadnout dopředu, na to zde bylo příliš mnoho proměnných a nejistých věcí. Samozřejmě, že pokud se měla střetnout dvě vojska, každý generál se snažil získat co nejvíce výhod na svou stranu a tím oslabit protivníka⁹⁶. Vojevůdci se snažili dodržovat určitá pravidla, která jim měla pomoci vybrat si správné místo a správný čas, výběr terénu byl také nanejvýš důležitý⁹⁷.

Pokud vojevůdce dokázal získat výhodu vyvýšeného místa oproti protivníkovi, skýtalo mu to velice slibnou pozici pro začátek bitvy. Caesar už například proti Helvéciům použil tuto výhodu, jeho vojáci pak mohli nerušeně metat oštěpy a šípy do nepřátelských řad, tím nejen že jim působili ztráty, ale zároveň jim útočili na štíty a Helvéciové je museli přebytně odhazovat. V tomto konkrétním případě je tato nevýhoda dokonce donutila k ústupu⁹⁸.

Pokud měl vojevůdce početně menší armádu než nepřítel, musel se také uchylovat k určitým taktickým výhodám, nejlépe k takovým, které mu dovolil terén. Caesar si například v bojích proti Belgům vybral pro svůj tábor pahorek, který měl srázné boční stěny, aby nemohl být nečekaně překvapen. Pahorek dostatečně opevnil a z tohoto místa pak vysílal své jezdecké skupiny, aby neustále dotírali na protivníka⁹⁹. Pokud nebyl v okolí místa bitvy

⁹⁵ Goldsworthy, 2003, s.167-168.

⁹⁶ Front., Strat., I.2-3,8; II.1-3,5.

⁹⁷ Onas., Vojev., 15-22,30-31.

⁹⁸ Caesar, De bello Gall., I.25.

⁹⁹ Caesar, De bello Gall., II.8.

pahorek, či nějaké jiné vyvýšené místo, dala se pro krytí z boku velice dobře využít také řeka, případně zpevnit boky tábora kůly, náspy a valy¹⁰⁰.

I když už vojevůdce držel opevněnou pozici či nějakým způsobem výhodnou pro něj, neznamenalo to, že protivník se vrhne do útoku a nechá se zmasakrovat při přímém útoku. Čekání na bitvu se často velmi prodlužovalo, i když už armády stály proti sobě, neznamenalo to okamžitý střet. Před mnoha Caesarovými bitvami docházelo k dlouhému odkladu. Když utrpěl porážku, Caesar nejednou zformoval své muže znovu ve výjimečně silné pozici a nabídl bitvu, neboť věděl, že nepřítel nebude riskovat boj za takovéto situace. Tak dokázal přesvědčit své muže, že se jich nepřítel stále bojí. V bojích proti Helvéciům Caesar držel své vojsko pět či šest mil za jejich zadním vojem a bránil jim pouze v plenění a drancování, boje se však vždy vyvaroval. Čtrnáct dní trvala tato situace, než se Caesar rozhodl jednat jinak¹⁰¹. V bojích s germánským králem Ariovistem tábořil Caesar dvě míle od protivníka a nepřetržitě po pět dnů vyváděl své sbory, aby svedl bitvu. Ariovistus se však po všechny dny neodvažoval vytáhnout do boje a rozhodl se svádět boje pouze jezdecké¹⁰². Dalším dobrým příkladem odkládání rozhodného boje je boj Caesara s Pompeiem u Farsálu, kdy se Caesar každým dnem přibližoval se svými šiky blíže k vojsku Pompeiovu, ale ten se vylákat k bitvě nedal. Odvaha Caesarových vojsk tak každým dnem rostla, až přišlo rozhodující střetnutí a Caesarovo vojsko zvítězilo¹⁰³. Dalo by se samozřejmě nalézt velké množství podobných situací.

Neochota pustit se do rozhodující bitvy byla často způsobena tím, že oba dva protivníci stáli na výhodných postaveních, která nechtěli opouštět, aby nemohli být zaskočeni nepřítelem. Každodenní vyvádění šiků před tábor a nabízení bitvy se od vojevůdce očekávalo, pokud chtěl udržet morálku svých vojsk na vysoké úrovni. Pokud by totiž odmítal bitvu úplně a držel se za hradbami, či valem, ukazoval by slabost před nepřítelem. Místo velkého boje tak docházelo často pouze k menším potyčkám a šarvátkám mezi jezdeckem a lehkooděnci. Jízda se setkávala při pícování a hledání možnosti obchvatu nepřítele. Takové šarvátky často sledovaly obě armády zpoza svých pozic a i povzbuzovaly své vojáky. Každé vítězství pomáhalo upevňovat morálku vojáků před hlavní bitvou.

Když se schylovalo k závěrečné bitvě či invazi, dobrý vojevůdce rozdál s dostatečným časovým předstihem své rozkazy. Svolal válečnou radu, na kterou pozval své důstojníky. Caesar takto učinil například před invazí do Británie, kdy svolal své legáty a vojenské tribuny,

¹⁰⁰ *Caesar, De bello Afr.*38.

¹⁰¹ *Caesar, De bello Gall., I.15.*

¹⁰² *Caesar, De bello Gall., I.48.*

¹⁰³ *Caesar, De bello civ., III.84-85.*

vyložil jim, co ví a co si přeje, aby provedli. V takové chvíli se určitě mohli ozvat i ostatní důstojníci se svými připomínkami a návrhy, ale konečné slovo zůstávalo pouze na vojevůdci¹⁰⁴. Válečnou radu samozřejmě nesvolával pouze Caesar a ostatní Římané, ale i barbarští Galové svolali svá knížata na odlehlá místa v lesích, když se schylovalo k celogalské vzpouře, v jejíž čelo se postavil nakonec Vercingetorix¹⁰⁵. Správné bylo vydávat rozkazy jen nejvyšším velitelům, kteří je měli předat svým podřízeným a ti zase svým, až by se je dozvěděl i ten poslední voják, vždy od vyššího stupně k nižšímu. Tímto způsobem jsou tak informováni všichni rychle, klidně a v pořádku¹⁰⁶.

Pokud je vybráno vhodné místo, zbývá ještě určit nejvýhodnější čas pro bitvu. Caesar například, když se dozvěděl, že Ariovistus zachovává zvyk nebo spíše zákon pro něj, nebojovat za ubývajícího měsíce, svedl bitvu právě v tuto dobu a zvítězil¹⁰⁷. Klasicky bylo také zvykem vést vojáky do bitvy po skromném jídle, aby je pokrm povzbudil a aby při delší bitvě nebyli oslabováni hladem. Pokud se tedy vojsko mělo začít řadit při svítání, bylo nutné zburcovat celý tábor ještě dříve, aby se vojáci dostatečně najedli¹⁰⁸.

Pokud je vojsko nasycené, místo i čas dané, je čas na proslov vojevůdce, který promlouval k už nastoupeným a připraveným bojovým šikům¹⁰⁹. Někdy bylo nutné promluvit k vojákům pár rychlých slov i během bitvy. Caesar uvádí takový případ při nenadálém útoku Nerviů na jeho tábor, kdy desáté legii připomene jejich statečnost a rozvahu v boji. Víc času nemá, protože nepřítel byl velice blízko, podle jeho vlastních slov „*co by kopí dohodil*“¹¹⁰. Velký účinek dobře mířeného proslovu byl velmi prospěšný pro celé vojsko. Vojáci pak spíše pohrdali nebezpečím a nepřítelem a nadchli se pro vojevůdcovu věc. Jejich vlastní odvaha se také nutně zvedla¹¹¹.

Zdá se ovšem málo pravděpodobné, že by vojevůdce stál před celým nastoupeným vojskem a hlasitě provolával nějaký dlouhý a předem připravený proslov. Pro mohutnost armád to bylo prakticky nemožné, aby ho slyšel někdo další než blízké jednotky. Spíše se zdá pravděpodobné, že vojevůdce přejížděl před prvním šikem a vykřikoval různá krátká hesla, která povzbuzovala vojáky a měla je přimět k větší odhodlanosti a vůli zvítězit. Caesar rád

¹⁰⁴ Caesar, *De bello Gall.*, IV.23.

¹⁰⁵ Caesar, *De bello Gall.*, VII.1-2,4.

¹⁰⁶ Onas., *Vojev.*, 25.

¹⁰⁷ Front., *Strat.*, II.1.16.

¹⁰⁸ Veg., III.11.

¹⁰⁹ *Jednotlivým šikům a bojovým formacím se budu věnovat v další kapitole.*

¹¹⁰ Caesar, *De bello Gall.*, II.21.

¹¹¹ Onas., *Vojev.*, I.

poukazoval na to, že bojuje spravedlivě a nerad prolévá krev vojáků, že se snaží domluvit se svým nepřítelem mírovou cestou a podobně¹¹².

¹¹² *Caesar, De bello civ., III.90.*

5. Bitva

5.1. Průběh bitvy

Pokud byly vykonány všechny přípravy na bitvu, nebo pokud byla bitva již nevyhnutelná, tak jestliže se jednalo o řádnou bitvu, oba vojevůdci vyvedli své šiky proti sobě v určité formaci a připravili se na útok proti protivníkovi. Už pro vyvádění vojáků z tábora platilo několik základních pravidel, aby vojevůdce nebyl překvapen nenadálým útokem protivníka. Musel se dodržovat přísný řád a disciplína, takže už brány tábora byly opouštěny v bojovém šiku, postupně po jednotkách, tak aby se mohly rovnou zařadit na své postavení a nemusely obcházet nějakou jinou jednotku. Vše muselo být provedeno rychle a precizně. Každý vojevůdce si navíc snažil zabrat lepší postavení, musel tak brát ohled na slunce, prach a vítr. Na slunce, aby nesvítilo jeho vojákům do obličejů a navíc musel počítat s tím, že jak bude bitva postupovat, tak se bude měnit i koloběh slunce na obloze. Také bylo nutné, aby nevířil prach proti vojsku, aby neoslepoval vojáky a nejlepší bylo, když foukal vítr do zad, tak aby pomáhal střelcům a jejich šípům, zatímco protivníkovým střelcům znesnadňoval protivítr střelbu¹¹³.

Legie složená z manipulů z období střední republiky měla v podstatě jednu bitevní formaci a její obměny byly vzácné. Jenom několik velmi vynalézavých a nadaných vojevůdců, jako byl Scipio Africanus, v čele velmi zkušené armády, bylo schopno použít něco jiného než standardní tři šiky za sebou¹¹⁴ s legiemi v centru, se spojenci na každé straně a s jízdou na křídlech. Změnu přinesla až Mariova reforma. Legie složené z kohort byly flexibilnější než legie, jejichž jednotkou byly manipuly a umožňovaly obměnu formací.

Většina velkých bitev se odehrávala v relativně otevřeném terénu. Ale nebylo tomu tak vždy, existovaly samozřejmě výjimky. Římská armáda dokázala bojovat efektivně v lesích i bažinách, když to bylo jediné místo, kde by mohla přimět nepřítele k bitvě. Uspořádání bojové formace záviselo na jejím složení a na místní taktické situaci. Obvykle, stejně jako i v dřívějších obdobích, byla jízda rozdělena na křídla, někdy ještě s dalšími silami zůstávala v záloze. Ovšem když měl nepřítel převahu v jízdě, pak byla římská jízda podporována silnými oddíly pěchoty nebo byla umístěna za obrannou pěchotní linií. Celá armáda mohla tvořit obrovský čtverec, pokud musela čelit mnohem pohyblivějšímu nepříteli. Někdy byla auxiliární pěchota umístěna z každé strany středu tvořeného legiemi, ale také mohla tvořit

¹¹³ *Veg., III.14.*

¹¹⁴ *Triplex acies.*

první linii za podpory spojenců. Legie sestavená z kohort se nejčastěji rozmísťovala do třech šiků, ale existovalo mnoho variant a někdy byly celé legie umístěny v záloze¹¹⁵.

V těch největších armádách složených z legií, z nichž každá měla přibližně přes 5000 mužů, bylo ještě někdy potřeba dále strukturovat velení. Caesar obvykle rozděloval svou armádu na pravé křídlo, střed a levé křídlo, každé pod velením jednoho z jeho starších legátů. To se pak stalo běžnou praxí. Všichni tito podřízení velitelé byli přímo nebo nepřímo odpovědní vojevůdci. Pro římského vojevůdce neexistovala žádná pevná pozice, kterou by měl zaujímat během bitvy. V několika výjimečných případech si římsští vrchní velitelé vybírali jednotku v předním šiku a bojovali spolu s ní bok po boku na způsob helénistických vládců, Alexadr Makedonský tak velel svému pravému křídlu jízdy prakticky v každé větší bitvě¹¹⁶. Takové heroické počínání mohlo povzbudit armádu, ale velitel třímající svůj meč v bitevní vřavě měl jenom málo představy o tom, co se děje na zbytku bitevního pole. Zároveň ani nebyl v pozici, ze které by mohl vydávat účinné rozkazy¹¹⁷. To byla hlavní nevýhoda, neboť římský systém seskupení vojsk ve více než jeden šik znamenal, že větší část armády byla v záloze. Většina římských vojevůdců používala opačný způsob velení, zdržovali se vzadu, za armádou, nejlépe na nějakém vyvýšeném místě, odkud měli dobrou viditelnost a rozhled. Z takové pozice mohli pozorovat bitvu jako celek, reagovat na měnící se situaci a rychle vydávat nové rozkazy posílané po poslech. Když vojevůdce zůstával na jednom místě, snadno se k němu mohly dostat zprávy od ostatních důstojníků. Na druhou stranu, vojevůdce, který byl takto daleko od svých řadových vojáků, je nemohl nijak inspirovat, nebo pozvednout reálně jejich odvahu svou vlastní přítomností.

Převážná většina římských vojevůdců velela způsobem, který byl kompromisem mezi těmito dvěma extrémů. Drželi se blízko bojové linie, ale nepouštěli se přímo do bitvy. Z takové pozice mohl vojevůdce daleko lépe posoudit, jak se boj vyvíjí u nejbližších jednotek, viděl, zda nezranění muži nezačínají utíkat ze zadní linie, naslouchal bitevní vřavě a pozoroval své vojáky¹¹⁸. Očekávalo se od něj, že bude posuzovat chování, chválit a odměňovat jejich hrdinství a trestat zbabělost. Caesar také občas zmíní vojáky, kteří se vyznamenali nějakým svým velkým činem či odvahou¹¹⁹.

Velitel se tak nevázal na určitou část bitevního pole, ale byl schopný různě se po něm pohybovat. Musel odhadovat, kde by se mohla vyskytnout nějaká krize nebo nějaké kritické

¹¹⁵ Goldsworthy, 2003, s.175-177.

¹¹⁶ Arr., II.10.

¹¹⁷ Caesar, De bello Gall., II.25.

¹¹⁸ Goldsworthy, 2003, s.178-179.

¹¹⁹ Caesar, De bello Gall., V.44; VII.50.

místo, a přesunout se tam včas, aby byl schopen nastalé situaci čelit. Velící důstojníci určeného sektoru se chovali podobně jako nejvyšší velitel. Římský systém velení fungoval velmi dobře, ale také s sebou nesl určité riziko. Vojevůdci byli nápadné postavy dobře rozpoznatelné podle červených plášťů a často podle honosné výstroje. Když se pohybovali za bojovou linií, riskovali, že mohou být zasaženi střelou. Také existovalo reálné nebezpečí, že když se pohybovali v předních liniích, vybere si je některý z protivníků a bude si chtít jeho zabitím vydobýt slávu.

Římské bitvy většinou nekončili po prvním úderu, ale trvaly podstatně déle, Vegetius uvádí, že bývaly rozhodnuty po dvou až třech hodinách¹²⁰. Některé bitvy se však protáhly mnohonásobně. Když se Caesar střetl s Helvecii, bitva trvala podle jeho slov od sedmé hodiny ranní až do večera¹²¹. Boje s Moriny a Menapii trvaly přes čtyři hodiny¹²² a Bitva u Ilerdy trvala pět hodin¹²³. Také musíme přihlédnout k tomu, že samotné taktické manévry a přesuny, výměna vyčerpaných vojáků za nové, to vše zabralo určité množství času, takže se opravdu nejednalo o chvilkovou záležitost.

Většinou byly bitvy velice pohyblivé, vojska nestála na jednom místě po celou dobu bitvy bez přesunů. Přemísťování jednotlivých formací bylo věcí naprosto samozřejmou, někdy se přesouvala celá křídla, nebo i armády, pokud viděli, že situace začíná být nepříznivá. Jako příklad opět může posloužit Caesarův střet s Helvecii, kdy Helveciové postupně ustupovali až na blízký kopec vzdálený jednu míli od nich¹²⁴.

Bitvu obvykle zahajovala jízda a lehkooděnci, kteří byli vyzbrojeni zbraněmi pro boj na dálku. Jízda se střetávala na křídlech mezi sebou a snažila se získat výhodu pro svou stranu. Lehkooděnci se postavili před šiky armády a začali se ostřelovat zbraněmi pro boj na dálku. Časté byly luky, kopí a praky. V Caesarově vojsku bojovali například krétští lučištníci či baleárští prakovníci¹²⁵. Lučištníci i prakovníci měli být cvičeni, aby zasáhli terč ve vzdálenosti 600 stop¹²⁶. Ztráty mezi římskými vojáky však po takovém ostřelování nebyli nijak vysoké. Pokud vezmeme v potaz ochranu těla římského legionáře, jeho přilbici, pancíř a ostatní výstroj, většina střel mohla způsobit spíše zranění, jestliže vůbec, než smrt. Navíc měl každý legionář po ruce svůj štít, kterým se mohl krýt a tím tak neutralizovat útok lučištníků a prakovníků prakticky úplně. Roku 48 př. n. l. po bitvě u Dyrhachia se posádka jedné pevnosti

¹²⁰ *Veg., III.9.*

¹²¹ *Caesar, De bello Gall., I.26.*

¹²² *Caesar, De bello Gall., IV.37.*

¹²³ *Caesar, De bello civ., I.46.*

¹²⁴ *Caesar, De bello Gall., I.25.*

¹²⁵ *Caesar, De bello Gall., II.7.*

¹²⁶ *Veg., II.23.*

chlubila Caesarovi, že byla zasypána 30 000 šípy, a přesto měla minimální počet mrtvých. Štít jednoho centuriona měl mít dokonce 120 děr po šípech. Caesar centuriona vyznamenal a vojáky pevnůstky bohatě odměnil¹²⁷. Útoky lehkooděnců mají největší účinek, míří-li na nepřítele z boku, protože tak mohou zasahovat méně krytá těla vojáků. Účinnější než šíp, je praková koule. Má účinnou vzdálenost v podstatě stejnou jako šíp, ale je nebezpečnější. Barva olověných koulí je stejná jako barva nebe, takže střely letí naprosto skrytě a nepozorovaně¹²⁸. Boje mezi lehkooděnci však nerozhodovaly bitvu, většina z nich navíc nestřílela na nějaký přesný terč, ale spíše pouze ve směru protivníka. Často se také stávalo, že střely ani nenašly cíl, protože byly vypuštěny příliš brzo, než aby mohly uškodit. Lehkooděncům se totiž zajisté nechtělo příliš přibližovat k nepříteli, když by mohli být sami zraněni. Styl jejich útoku tak byl jasný, přiblížit se co nejblíže, vypálit salvu nebo více salv a rychle se stáhnout. Takovou taktiku nejlépe nějaký čas opakovat, tedy stáhnutí se po několika salvách střel vyslaných na nepřítele. Tento styl boje mohl dělat velké problémy vojskům, které nebyly dostatečně pohyblivé. Názorným příkladem je Crassova porážka u Karrh¹²⁹, či Caesarovy boje v Africe¹³⁰.

Pokud některé ze stran došly šípy, či se nakonec rozhodla svést řádnou bitvu, lehkooděnci se stáhli za linie těžkooděnců. Ti celou dobu čekali na místě, až se lehkooděnci vyčerpají, aby přišla jejich chvíle. Signál k útoku se dával klasicky zatroubením na roh či zvednutím vojevůdcovy standarty¹³¹. Občas mohlo docházet k nepředvídatelným situacím, Caesar například u Thapsu otálel s útokem, nebyl si jistý, jestli má zaútočit, ale vojáci tak dlouho naléhali, až jeden trubač na pravém křídle zatroubil k útoku. I přes snahu centurionů zastavit vojsko, se rozpoutal útok, Caesar viděl bezvýchodnost situace a připojil se k útoku. Nutno dodat, že i v této bitvě zvítězil¹³².

Pro zastrašování nepřítele a povzbuzení vlastních řad mohli vojáci vydávat bojový pokřik¹³³. Za normálních okolností se ozýval těsně předtím, než vojáci hodili svá *pila* a zaútočili¹³⁴.

Legionáři útočili na své nepřátele z krátké vzdálenosti. Museli se dostat do dostatečné blízkosti, aby mohli vyslat efektivní salvu svých oštěpů, maximálně na vzdálenost 30 m,

¹²⁷ Caesar, *De bello civ.*, III.53.

¹²⁸ Onas., *Vojev.*, 19.

¹²⁹ Plút., *Crassus*, s.23-31.

¹³⁰ Caesar, *De bello Afr.*, 14,71.

¹³¹ Caesar, *De bello Gall.*, II.20; VII.62.

¹³² Caesar, *De bello Afr.*, 82-83.

¹³³ Caesar, *De bello Gall.*, VII.88; *De bello civ.*, III.93.

¹³⁴ Cowan, 2009, s.48.

raději méně, ne však zase příliš blízko, aby se zbytečně nevyčerpávali. Caesarův popis zahájení bitvy u Farsálu je nám velmi nápomocen.

„Mezi oběma šiky zůstalo jen tolik volného místa, že to stačilo k utkáni obou vojsk. Pompeius přikázal přísně svým lidem, aby útok Caesarův zachytili, nehýbali se z místa a nechali, aby se jeho šik roztáhl; učinil to prý..., aby se tak první úder jeho a nápor jeho vojáků zeslabil a šik rozvolnil a aby sami v sevřených řadách mohli udeřit na nepřítele, který se rozptýlil v menších skupinách; doufal také, že vrhací zbraně budou dopadat s menším účinkem, setrvají-li vojáci na svých místech... zároveň pak, že Caesarovi vojáci dvojnásobnou délkou běhu ztratí dech a budou zdoláni únavou...

Když se však naši vojáci vyřítili s napřaženými oštěpy a zpozorovali, že pompeiovcí neběží v útoku, sami od sebe, protože je zkušenost zbystrila a dřívější bitvy vyškolily, zůstali stát skoro uprostřed bojiště, aby se dalším během nevyčerpali, po tomto kratičkém oddechu se znovu rozběhli, vymrštili kopí a bleskurychle, jak nařídil Caesar, tasili meče¹³⁵.“

Po vržení oštěpů přední řady zaútočily. Pouze legionáři vpředu však byli dostatečně blízko nepříteli, aby byli schopni rozdávat rány svými meči. Útočice v běhu s tasenými meči chtěli využít výhody, kterou představovaly ztráty v řadách nepřátel způsobené salvou oštěpů, a prosekat si cestu dovnitř nepřátelské formace předtím, než se znovu uspořádá. Každý voják se snažil natlačit puklici svého štítu protivníkovi do slabin či břicha a povalit ho na zem, zatímco rozdával bodné rány. Mrtví vojáci často padali zpět a mohli tak bránit v pohybu mužům stojícím za nimi, což způsobovalo ohrožení soudržnosti formace. Linie legionářů se snažila využít mezer v nepřátelských řadách a prosekat se hlouběji do jádra jejich útvaru, doufajíc, že zadní řady propadnou panice a dají se na útěk, který mohl způsobit rozpad celého jejich uskupení.

Legionáři pozdvihli své štíty a přitiskli bradu na prsa, nejen aby ochránili své obličej a oči před ranami mečem či kopím, ale také aby zmenšili pravděpodobnost zásahu nejrůznějšími projektily. Vyhlídka okamžitého zranění či smrti společně se střelami svištěcími vzduchem a zvuky jejich nárazů a dopadů představovala pro bojovníky obrovskou psychickou zátěž. Zejména pak pro muže v zadních řadách, kteří se nemohli zapojit do boje nebo sledovat, co se děje v předních řadách¹³⁶. Caesar zmiňuje, jak při útoku Nerviů na jeho tábor

¹³⁵ Caesar, *De bello civ.*, III.92-93.

¹³⁶ Cowan, 2009, s.49.

roku 57 př. n. l. byly zabiti téměř všichni centurioni a dezorientovaní vojáci dokonce zbíhají, opouštějí bojiště a odcházejí z dostřelu¹³⁷.

Muži ve druhé a třetí řadě nastupovali na místa padlých v řadě první. Přítomnost zadních řad představovala pro bojovníky z řady přední velkou morální podporu a zároveň fungovala jako fyzický a psychologický prostředek, který nepřítele odrazoval od vyvíjení přílišného tlaku na tenkou řadu mužů bojujících s meči. Přestože se boj muže proti muži omezoval pouze na první řadu, pokud se řada druhá nacházela dostatečně blízko, mohla používat svá *pila* jako kopí určená k bodání. Legionáři umístění v zadních řadách neměli tlačit na záda svých spolubojovníků, protože to mohlo způsobit narušení soudržnosti formace a porážení a následné pošlapání vojáků na čele útvarů v důsledku váhy mužů, tlačících se na ně zezadu¹³⁸.

První útok však rozhodoval střetnutí opravdu pouze výjimečně, celé armády či jednotlivé části proti sobě stojících bitevních linií se za normálních okolností začaly v průběhu bitvy postupně stahovat, až se od sebe zcela oddělily. Takovéto „přestávky“ byly běžné. K vystřídání vyčerpaných bojovníků čerstvými vojáky nebo k odnášení zraněných pryč z bitevní linie¹³⁹ pak mohlo docházet pouze v těchto obdobích oddechu. Takové momenty vojáci využívali také k jídlu a především k pití, protože dehydratace byla pro muže bojující v těžké zbroji, často pak za letních měsíců, zvláště nebezpečná. Vojáci si mohli v takových chvílích uklidnit nervy, znovu zmobilizovat své síly a nabrat odvalu od spolubojovníků. K oddechům mezi boji mohlo docházet klidně každých patnáct minut, záleželo na úpornosti bojů a protivníků. Caesar ukazuje, jak blízko od sebe se mohly během výše zmíněných okamžiků nacházet proti sobě stojící bitevní linie. Jeho legionáři stáli během svého odpočinku v takové blízkosti Ariovistových Germánů, že při jejich náhlém útoku neměli čas ani na to, aby vrhli svá *pila*¹⁴⁰.

Po každém oddechu se měla vojska opět pohnout proti sobě a začít bojovat, ovšem záleželo na jejich morálce či celkové únavě, jestliže toho byli ještě schopni. Po několika útocích, kdy se nepřítel stále držel, samozřejmě morálka začala pomalu upadat, začaly narůstat ztráty a vůle zaútočit se zmenšovala. Vrátit tak opět jednotkám bojového ducha připadlo poddůstojníkům jednotlivých centurií a kohort. Pěkný příklad nám podává Caesar při jeho vylovení u pobřeží Británie roku 55 př. n. l., kdy se vojákům nechtělo do vody a proti nepříteli.

¹³⁷ Caesar, *De bello Gall.*, II.25.

¹³⁸ Cowan, 2009, s.49-50.

¹³⁹ Caesar, *De bello Gall.*, VII.85; *De bello civ.*, III.94.

¹⁴⁰ Caesar, *De bello Gall.*, I.52.

„Když však naši vojáci přesto ještě váhali, zvláště pro hloubku moře, tu praporečník, který nesl orla desáté legie, vykřikl, dovolávaje se bohů na pomoc, aby jeho počin pro legii šťastně dopadl: Seskakujte vojáci, nechcete-li orla vydat nepříteli! Já aspoň najisto splním, čím jsem povinen republice a svému veliteli! Tak vykřiknuv mocným hlasem, vrhl se z lodi do vody, a orla v ruce, dral se proti nepříteli. Tu naši, navzájem se povzbudivše, aby nedávali takové hanbě dopustit, seskočili z lodi všichni jako jeden muž. Když je uviděli vojáci z nejbližších lodí, rovněž za nimi hned seskákali a už se pouštěli za nepřítelem¹⁴¹.“

Jedním z taktických prvků, který vojevůdci rádi používali, pokud to bylo jen trochu možné, bylo zaútočit z více stran najednou, nejlépe zezadu. Takový útok mohl rozhodnout celou bitvu¹⁴². Přesuny za nepřátelské linie a následné rychlé útoky tak byli hojně využívány i Caesarem. V bitvě u Thapsu například nechal své lodě zajet za nepřítele a následně je pobídl, aby vytvářely co největší hluk, aby se protivník musel ohlížet vzad a aby vehnal strach mezi jeho řady¹⁴³.

Pokud se takový úskok povedl, protivníkovi vyvstal velice obtížně řešitelný problém, protože jeho šiky se stěží mohly bránit koordinovanému útoku ze dvou či více stran. Navíc čím těsněji byli vojáci natěsnáni u sebe, tím hůře. Jejich manévrovací prostor se zmenšoval a oni se nemohli účinně bránit¹⁴⁴. Proti takové pohromě měla římská armáda však silnou zbraň, rezervy. Pokud bojovala proti barbarským kmenům, jejich útok býval často frontální a útočili plnou silou. Římská armáda tím, že používala pro bezprostřední boje pouze část své síly a zbytek si šetřila pro případné zhoršení situace, mohla rezervy poslat proti nečekaně se objevivším protivníkům¹⁴⁵.

Pěchota ovšem nebyla jedinou zbraní, kterou starověké armády používaly. Kromě těžkooděnců a lehkooděných pěšáků byla v armádách také jízda. Její využití bývalo dvojího typu. Za prvé měla dotírat na nepřítele a neustálými výpady ho unavovat a zstrašovat, nejlépe zbraněmi dalekého dosahu, tím pádem se vyhýbat přímému kontaktu. Za druhé mohly napadnout nepřátelskou jízdu, a pokud jí porazily či zahly na útěk, armáda tak získala nespornou taktickou výhodu, či mohly v ideálním případě napadnout boky či tyl nepřátelského vojska. Caesar rád využíval možností galského či germánského jezdeckva,

¹⁴¹ *Caesar, De bello Gall., IV.25.*

¹⁴² *Front., Strat., II.4.1-4.,6.*

¹⁴³ *Caesar, De bello Afr., 80.*

¹⁴⁴ *Caesar, De bello Gall., II.25.*

¹⁴⁵ *Caesar, De bello civ., III.93-94.*

protože římské jízdy měl poskrovnu. Nejsilněji mohla jízda zaútočit na lehkooděné pěšáky, kteří když se neměli kam skrýt, byli pobíjeni bez problémů¹⁴⁶.

Pokud nepřítel disponoval větší silou lučištníků, jízda nemohla předvést své uplatnění naplno, protože i jízdní lučištníci dostřelí na kratší vzdálenost než lučištník pěší, který se může opřít o sílu celého těla. Častou taktikou jezdeckva tak spíše než frontální útok na těžkooděné jednotky bylo vylákání protivníka z formace a následně ho obklíčit či napadnout z boku, kde se pak mohl hůře bránit¹⁴⁷. Legionáři se snažili občas protivníkovi jezdce stíhat, většinou je však nedokázali chytit a svést s nimi bitvu, někdy je ale dokázali alespoň zahnat na útěk¹⁴⁸.

Jestliže jízda zvítězila a jala se pronásledovat nepřítele, tak ani v této chvíli nebyla zcela v bezpečí, zbytek nepřátelských pěšáků, pokud se nedala na ústup celá armáda, mohl zaútočit na rozevřené šiky jízdy, která se unavila pronásledováním a nakonec jí zahnat na útěk či přivodit těžké ztráty¹⁴⁹. Bývalo tedy užitečné podržet si část jízdy v záloze, čistě pro případ, že by došlo právě k takové situaci, čerstvá jízda mohla svým útokem opětovně zahnat těžkooděnce a dovolit roztroušené jízdě znovu se zformovat. Někdy byla jízda podporována lehkooděnými vojáky, kteří jí pomáhali vytvářet tlak na nepřítele. Nejenom Caesar však využíval takové možnosti, podobnou taktiku proti němu zkusil například Ariovistus¹⁵⁰ či Vercingetorix při obléhání Alesie¹⁵¹.

Nejdůležitější moment bitvy byl její závěr, když byla jedna armáda obrácena na útěk a druhá se jí jala pronásledovat. V těchto chvílích docházelo k největším ztrátám na straně poraženého. Právě útěk zbylých vojáků a jejich následné opětovné zformování na linii, kterou určí vojevůdce, bylo velmi důležité. Zde se rozhodovalo o tom, jestli je bitva prohraná zcela, či pouze pro tuto chvíli. Příklad z Caesarovy doby je opět nasnadě. Zatímco Pompeius po svém vítězství nad Caesarem u Dyrrhachia nedokázal úplně pobít jeho vojsko, Caesar po bitvě u Farsálu takovou chybu neudělal. Přinutil své vojáky i po vítězství pokračovat dále a obsadit tábor pompeiovců. Ani poté je nenechal plenit tábor a rozhodl, že budou nepřítele pronásledovat dále¹⁵². Po této porážce už se Pompeius zcela nevzpamatoval a z Řecka musel nakonec ustoupit.

¹⁴⁶ Caesar, *De bello Gall.*, VII.80., *De bello Afr.*, 66.

¹⁴⁷ Caesar, *De bello Gall.*, VIII.12.; *Front.*, *Strat.*, II.5.34-35.

¹⁴⁸ Caesar, *De bello Afr.*, 18.

¹⁴⁹ Caesar, *De bello Gall.*, V.16.

¹⁵⁰ Caesar, *De bello Gall.*, I.48.

¹⁵¹ Caesar, *De bello Gall.*, VII.80.

¹⁵² Caesar, *De bello civ.*, III.95-97.

Útěk vojáků přitom byl tou nejhorší věcí, co mohlo vojevůdce potkat. Každý voják, který se otočil a chtěl utéci z bitvy, automaticky přicházel o svou čest a bylo na něj pohlíženo jako na zbabělce. To byla jedna z nejhorších věcí, která se mohla řadovému vojáku stát, i přesto však k útěkům docházelo. Pokud se otočil jeden či dva vojáci, poddůstojníci je dokázali usměrnit a otočit opět proti nepříteli, větším problémem však byl hromadný úprk celé jednotky či celého vojska. Každý voják, který se poté dal na útěk, byl jaksi schován v anonymitě, protože jednoduše utíkali všichni. Takový hromadný úprk je poté pro vojevůdce velmi těžké zastavit, jakmile se rozběhne, ostatní vojáci odhazují zbraně také a utíkají do pomyslného bezpečí¹⁵³. I Caesar si občas musel projít podobným případem. Po porážce jeho vojsk u Dyrrhachia roku 48 př. n. l. se jeho oddíly otočily a svéhlavě se pustily do úprku. Občas některé jednotky vytrvaly a snažily se udržet svá postavení, ale nakonec bývaly smeteny přívalem utíkajících¹⁵⁴.

Velitel, který se snažil své vojáky obrátit zpět proti nepříteli, se sám vystavoval velkému nebezpečí, mnoho vojáků muselo být plně ovládnuto strachem, takže jakýkoliv příkaz ignorovali a někdy mohly zranit i své vlastní vojáky, či právě velitele¹⁵⁵.

Pokud se nijak nepodařilo útěk vojáků zastavit, ti se snažili uchýlit na nějaké opevněné místo, do vlastního tábora¹⁵⁶, či do spřáteleného města. Jestliže nic podobného v blízkosti nebylo, tak alespoň za nějakou přírodní překážku, která by pronásledovatelům ztížila jejich pronásledování, třeba hustý les¹⁵⁷ či řeka nebo kopec. V případě kopce zde však byla ta nevýhoda, že vojska zde mohla být obklíčena¹⁵⁸.

Vítězové měli samozřejmě zcela opačné starosti, jak pobít a zajmout co nejvíce nepřátel na útěku. K tomuto druhu práce se nejlépe hodila jízda, která svou mobilitou vysoce převyšovala ostatní vojáky. I když se stíhání zúčastnila pěchota, nikdy nemohla dosáhnout výsledků jako flexibilní jízda. Zvláštní pozornosti pak bylo při stíhání věnováno nepřátelským důstojníkům, takový zajatec měl mnohem větší cenu než obyčejný voják, takže se na jeho zajetí upřednostňovala větší síla a takový úkol dostával mnohem větší váhu¹⁵⁹.

Pronásledování probíhalo poměrně dlouho a na nemalé vzdálenosti. Po vítězství nad Ariovistem, Caesarovy vojáci pronásledovaly germánské vojáky až nazpět k Rýnu, což bylo

¹⁵³ Caesar, *De bello Gall.*, VII.67.

¹⁵⁴ Caesar, *De bello civ.*, III.64.,69.

¹⁵⁵ *Tamtéž.*

¹⁵⁶ Caesar, *De bello civ.*, I.82.

¹⁵⁷ Caesar, *De bello Gall.*, I.12.

¹⁵⁸ Caesar, *De bello civ.*, III.97-98.

¹⁵⁹ Caesar, *De bello Gall.*, V.58.

asi 50 mil¹⁶⁰. Honba za dezorientovanými vojáky pokračovala zpravidla až do noci, kdy nebylo vidět okolo¹⁶¹ a občas ani noc nemohla stíhání ukončit, pokud vojáci natolik prahli po kořisti a pobíjení nepřátel.

Římsí velitelé si byli dobře vědomi, jakým lákadlem je vidina kořisti, a ve svých povzbuzujících řečech vedených před bitvou neopomenuli zdůraznit také bohatství, které vojáci mohou získat. Plenění nepřátelských táborů a svlékání mrtvých bylo dalším z činů po vítězství dosaženém v bitvě nebo v době odpočinku. Jako další krok mohli vítězové postavit památník¹⁶² složený ze zbraní sebraných nepřáteli. Za extrémních okolností mohla být k výzdobě takového pomníku použita také těla mrtvých nepřátel či jejich hlavy ukořistěné v průběhu bitvy, jak se také stalo poté, co Caesarovo vojsko porazilo pompeiovců před Mundou.

„Jako stavební materiál pro obléhací zařízení posloužily zbraně a mrtvá těla nepřátel. Do valů byly místo drnů položeny mrtvoly, ze štítů a oštěpů se zbudovaly palisády. Na takto postavený val byly v řadě vztyčeny hlavy zabitých, naražené na hroty mečů a obrácené tváří k městu. Tím vším měl být obleženým nahnán strach, když mohli vidět své mrtvé druhy a důsledky své zaslepenosti; zároveň tak byla postavena na odív zřejmá znamení statečnosti vítězů¹⁶³.“

Počet římských a snad také nepřátelských obětí se zaznamenával. Mrtví Římané měli být vždy pohřbeni. Bylo považováno za hanbu nechat mrtvé římské vojáky nepohřbené. Jediní zajatí v průběhu bitvy mohli být popraveni nebo zohaveni, častěji však docházelo k jejich prodeji do otroctví. Ostatní zajatci byli uchováváni pro eventuální triumfální procesí a pravděpodobnou následnou exekuci v Římě¹⁶⁴.

Každá bitva byla jiná a nemohla se konat podle jednotného vzorce, avšak taktika v takových bitvách se velice často opakovala a zkušení vojevůdci a velitelé se dokázali dostatečně přizpůsobovat danému terénu a situaci. Historie nám nabízí mnoho příkladů bitev, kdy štěstí hrálo mnohem větší roli než všechen takticky um velitelů, kdy odvaha bojovníků dokázala překonat mnohem silnějšího nepřítele a kdy římská disciplína mnohokrát překonala své nedisciplinované nepřátele. Římská nadvláda se vyznačovala právě disciplínou, taktickou vytríbeností a ochotou bojovat i ve velmi vzdálených provinciích. Tuto část bych chtěl zakončit známým citátem od Flavia Vegetia Renata:

¹⁶⁰ Caesar, *De bello Gall.*, I.53.

¹⁶¹ Caesar, *De bello Hisp.*, 24.

¹⁶² Tropaion.

¹⁶³ Caesar, *De bello Hisp.*, 32.

¹⁶⁴ Cowan, 2009, s.52-53.

„Kdo chce mír, ať připravuje válku; kdo touží po vítězství, ať důkladně vycvičuje své vojáky; kdo chce mít úspěch v boji, ať nespolehá na štěstí, nýbrž opírá se o umění. Nikdo se jistě neodvážá dráždit nebo urážet toho, o němž ví, že je silnější v bitvách¹⁶⁵.“

5.2. Bojové formace

Římané zaujímali k bojovým šikům svých vojsk vždy důsledný a praktický přístup. Bylo velmi důležité, aby jednotlivé formace byly dodržovány a nerozpadaly se. Formaci římské armády, která roku 17 n.l. porazila Takfarína, můžeme brát jako typickou: Legie stojící ve středu s lehkooděnými pomocnými kohortami (pravděpodobně se jednalo o jednotky ozbrojené metacímí zbraněmi, většinu kohort však tvořila těžká pěchota) a jízdou na křídlech. Podobnou formaci legie zaujímaly ve většině bitev. Větší počet linií s odděleně stojícími zálohami byl v bitvách vedených římskou armádou zcela běžný. Nejslavnějším příkladem tohoto postavení je Caesarem pravidelně používaný *triplex acies*, kohorty zformované do šiku 4-3-3.

„...šik Caesarův byl trojřadý; ale v první řadě bylo vždy po čtyřech kohortách..., za nimi následovalo po třech kohortách jako záloha a za nimi opět právě tolik, každá z legie, kam patřila¹⁶⁶.“

Stejnou formaci použili pompeiovcí ve své poslední bitvě proti Caesarovi u Mundy v roce 45 př. n. l., ovšem v mnohem větším měřítku, kdy střed vojska tvořilo nejméně 13 legií¹⁶⁷. Tato formace se běžně používala ještě ve 3 století n. l.

První linie útočila na nepřítele, zatímco linie druhá ji posilovala či (pokud možno) střídala. Třetí linie pak mohla být použita ke stavbě tábora, taktickým manévřům na křídlech nebo k posilování křídelních postavení armády. Mohla se ale také rozdělit a vytvořit čtvrtou bitevní linii. Máme k dispozici důkazy o rozestavení římských armád v jedné, dvou, třech nebo příležitostně také čtyřech bitevních liniích. Existuje dokonce možnost uspořádání v šesti liniích, pokud se šest centurií kohorty zformovalo do šiku jedna za druhou. Centurie však mohly zaujmout podobný útvar o několika liniích pouze v případech, kdy kohorta byla osamocená nebo operovala jako samostatná jednotka¹⁶⁸.

Někdy byla formace jednoduše s jízdou na křídlech a těžkou pěchotou ve středu. Variací této základní formace bylo smíšení lehké a těžké pěchoty ve středu, čehož bylo

¹⁶⁵ Veg., III., Předmluva.

¹⁶⁶ Caesar, *De bello civ.*, I.83.

¹⁶⁷ Caesar, *De bello Hisp.*, 30.

¹⁶⁸ Cowan, 2009, s.44.

dosaženo zařazením lehkooděnců do mezer oddělujících jednotky těžké pěchoty, jako tomu bylo například u Chaironeie v roce 86 př. n. l.¹⁶⁹ Lehkooděnci nebo alespoň vojáci se střelnými zbraněmi, mohli být umístěni za těžkou pěchotou za účelem nepřetržitého ostřelování nepřítele přes hlavy vojáků v předních řadách¹⁷⁰.

Pokud se jedno z křídel vojska opíralo o přirozenou nebo uměle vybudovanou terénní překážku, pak byla jízda umístěna pouze na odkrytém křídle pěchoty – jak se stalo u Farsálu roku 48 př. n. l., kdy Caesarovo levé a Pompeiovo pravé křídlo chránily strmé břehy řeky Enipeus¹⁷¹. U Uzitty roku 46 př. n. l. bylo levé křídlo pěchoty pompeiovců roztaženo až k hradbám samotného města a jízda byla umístěna pouze na jeho pravém křídle, podobně Caesarovo pravé křídlo bylo jištěno opevněnými liniemi a veškerá jízda byla postavena na křídlo levé, proti jednotkám pompeiovců¹⁷². Zcela výjimečně bylo římské vojsko zformováno téměř výhradně z jezdců, takže střed i obě křídla bojové linie tvořila jízda, tak tomu bylo u Ruspiny roku 46 př. n. l.¹⁷³

Důležitou součástí bojových formací byly rozestupy mezi jednotlivými jednotkami v bojové linii. Tyto rozestupy, či mezery, byly nutné k udržení soudržnosti jednotek tvořících bojovou linii a k zabránění jejich rozptýlení do neuspořádaného houfu. Pro bojové linie bylo snazší postupovat a udržovat formaci spíše v menších, mobilních, společně postupujících jednotkách než ve velké, neohrabané, nepřerušené jednolité linii¹⁷⁴.

Rozestupy umožňovaly lehkooděncům podnikat výpady proti nepříteli i rychle ustoupit do bezpečí. Umožňovaly rovněž jízdě snadný průjezd mezi útvary pěchoty a podnikat frontální útoky proti nepříteli. Vystává zde otázka, zda vojsko udržující rozestupy v bojové linii neriskovalo, že nepřítel těmito mezerami pronikne a obklíčí jednotlivé šiky. Nepřítel, který by tak však učinil, by se vystavil křížové palbě lehkooděnců a legionáři byli navíc cvičeni k individuálnímu boji a odolávání útokům ze všech stran, zástupy vojáků po stranách průniku se mohly jednoduše otočit, aby čelily nebezpečí a zaútočit na křídla soupeře. Pokud bylo římské vojsko seřazeno do více než jedné bojové linie, pronikající nepřítel mohl rovněž čelit okamžitému protiútoků zepředu. Vše samozřejmě záleželo na disciplíně římských vojáků a na jejich odhodlání a vůli držet sevřené řady. Pokud by totiž nepřítel rychle pronikl,

¹⁶⁹ *Front., Strat., 2.3.17.*

¹⁷⁰ *Cowan, 2008, s.8-9.*

¹⁷¹ *Caesar, De bello civ., III.88., Goldsworthy, 2003, s.182-183.*

¹⁷² *Caesar, De bello Afr., 49-60.*

¹⁷³ *Caesar, De bello Afr., 13.*

¹⁷⁴ *Cowan, 2008, s.9.*

mohla nastat panika¹⁷⁵. Dokonce i legionářské veterány mohlo vyvést z rovnováhy, když byli napadeni z pravé strany, kde nebyli kryti štítem¹⁷⁶.

Někdy mohl být nepřítel přímo nalákán, aby pronikl do rozestupů v bojové linii, která se za ním zavřela, čímž se ocitl v pasti. Roku 65 př. n. l. Pompeius využil mezer v bojové linii ke zničení vojska Oroisa, krále Albánců. Oroisovo vojsko bylo menší než Pompeiovo, ale mělo početnější jízdu. Z obavy, aby Oroises neustoupil, až spatří celé římské vojsko, Pompeius postupoval vpřed pouze se svou jízdou, kterou zformoval do linie. Oroises se chystal k útoku dřívě, než Pompeia posílí jeho pěchota, netušil ovšem, že legie už dorazily, akorát se se zakrytými přilbami schovávají za jízdu v pokleku. Když Oroisiova jízda zaútočila, Římané před ní ustoupili. Albánci se vrhli vpřed a jali se římskou jízdu pronásledovat, v domnění, že hladce zvítězí. V tu chvíli pěchota povstala a římská jízda se prohnala rozestupy v bojové linii společně s některými nepřátelskými jezdci, ti byli okamžitě obklíčeni. Zbytek jízdy se chtěl dát na útek, ale nemohl, neboť ho obklíčila jízda, která stála na pravém a levém křídle Pompeiova vojska¹⁷⁷.

Když se stará manipulární legie zformovala k bitvě, byly manipuly odděleny rozestupy, které přibližně odpovídaly čelu manipulu, rozestup tak byl cca 18 m u sevřeného šiku a 36 m u otevřeného, mezeru vykryl manipul v další linii. Výsledkem byla šachovnicová formace. U nových legií mohlo docházet i k výměně celých bojových linií, které se skládaly z kohort. Caesar často dělil své legie do tří linií a rozestavení 4-3-3. Zdá se však nepravděpodobné, že by kohorty oddělovaly rozestupy o velikosti čela kohorty. Výměna linií typu, k němuž došlo u Farsálu, kdy Caesar vyslal svou třetí linii vpřed, aby vystřídala první dvě¹⁷⁸, se jeví jako proveditelná, kdyby byly centurie odděleny rozestupy shodnými s velikostí jejich čela. Potom by se mohly pohybovat směrem vpřed i vzad. Takové uspořádání by se ovšem příliš nelišilo od manipulární legie. Mohlo dojít i k vyrovnání bojové linie bez rozestupů, například v bitvě u Ilerdy roku 49 př. n. l. byly tři kohorty nuceny bojovat bok po boku na úzkém stoupajícím přístupu k městu¹⁷⁹. I přes tento stísněný prostor dokázal Caesar střídat unavené kohorty za odpočaté, bohužel nevíme jakým způsobem. Je však možné, že ke střídání docházelo mezi přestávkami v boji¹⁸⁰.

¹⁷⁵ Cowan, 2008, s.10.

¹⁷⁶ Caesar, *De bello civ.*, I.44.

¹⁷⁷ *Front., Strat.*, II.3.14.

¹⁷⁸ Caesar, *De bello civ.*, III.94.

¹⁷⁹ Caesar, *De bello civ.*, I.45-46.

¹⁸⁰ Cowan, 2008, s.12-13.

Římané nazývali své bojové linie *acies*, tedy ostří. Základní formací byla *simplex acies*, jednoduchá, neboli jedna linie kohort. V období pozdní republiky byla tato bojová linie častou nutností, používanou tehdy, když bylo vojsko příliš malé pro vytvoření dvou či tří linií, anebo když čelilo většímu nebo mobilnějšímu protivníkovi. Někdy i velké vojsko mohlo být donuceno bojovat v *simplex acies*, aby mohlo rychle změnit postavení a odrazit překvapivý útok¹⁸¹. Oblíbeným bitevním šikem Caesara byla sice *triplex acies*, avšak v bitvě u Ruspiny roku 46 př. n. l. jej nízký počet jeho vojsk donutil proti mnohem větším silám pompeiovské jízdy a lehké pěchoty pod vedením Labiena zformovat *simplex acies*.

„Když se Caesar vzdálil od tábora asi na tři míle, ohlásili mu pátrači a vpředu jedoucí jezdci, že se nedaleko ukázalo nepřátelské vojsko...Nepřátelé, jimž veleli Labienus a Titus Pacidaeus, sestavili bitevní šik podivuhodné délky, naplněný nikoliv pěšimi, nýbrž jezdci, mezi jejichž řadami byli už dříve umístěni Numidií lehkooděnci a lučištníci...Pravé a levé křídlo bylo ještě posíleno velkým počtem jezdců. Caesar na druhé straně postavil jednoduchý šik, jak jen mu to umožňoval malý počet jeho vojska. Lučištníky vysunul před šik, jezdce rozdělil na pravé a levé křídlo...Caesar věděl, že se svým slabým vojskem musí bojovat s mnohem větší silou nepřátel ani ne tak tělesnou silou a statečností jako spíše válečným uměním a chytrostí, zůstával proto v klidu na místě¹⁸².“

Jakmile bitva začala, Caesar se snažil svou jízdou přemoci křídla pompeiovců, ale nepodařilo se mu to a postupně byl obklíčován ze všech stran. Poté co byli vojáci obklíčeni, srazili se Caesarovi vojáci těsně k sobě, centurie se uzavřely, patrně ve formaci *orbis*. Caesar, byl nyní obklíčen větší a pohyblivější silou, připomínalo to strašlivou porážku Římanů Hannibalem u Kann roku 216 př. n. l. Ale dříve než stačil nepřítel obklíčení uzavřít, Caesar vydal rozkaz roztáhnout linii tak daleko, jak jen to bude možné. Poté rozkázal každé druhé kohortě, aby se otočila čelem vzad. Po dokončení obratu nyní čelily nepříteli zadní řady všech kohort, přičemž velení těchto centurií nejspíše převzali *optiones*. Caesar tak efektivně proměnil svou původní *simplex acies* na *duplex acies*¹⁸³.

Příkladem nerozumného odmítnutí použít *simplex acies* je bitva u Karrh roku 53 př. n. l., kdy Marcus Licinius Crassus odmítl tuto formaci a přeskupil své legie do formace *orbis*. V tomto případě velice nešťastně. Parthská těžká jízda nejdříve snadno rozdrtila jeho lehkooděnce a stáhla se až poté, co dorazili jízdní lučištníci, kteří začali římské formace zasypávat šípy a postupně je obklíčili. Crassovi legionáři si jednoduše mysleli, že stačí

¹⁸¹ Cowan, 2008, s.13.

¹⁸² Caesar, *De bello Afr.*, 12-16.

¹⁸³ Caesar, *De bello Afr.*, 11-18.

počkat, až lučištníkům dojdou šípy a budou moci přejít do protiútoků, Parthové však měli dostatečně velké zásoby a navíc velbloudy naložené zásobami. Jakmile se začala situace vyjasňovat, Crassus přikázal svému synovi Publiovi zaútočit na nepřítelů jízdou a kohortami, které stály mimo čtverec. Parthská jízda se před útokem stáhla, zvířila prach a vlákala Publiovu jízdu do pasti. Ta výrazně předešla legionářské kohorty a slepě najela do deště střel parthských jízdních lučištníků. Římsí jezdci pokračovali dále, ale narazili na těžkou jízdu, která je nakonec zahнала na útek. Na ústupu, směrem odkud přijeli, se spojili s oddělenými kohortami legionářů, stáhli se na malý pahorek a vytvořili kolem pahorku hradbu štítů. Byli však postupně ostřelováni a nakonec pobiti. Parthové obsadili pahorek, usekli Publiovi hlavu a nabodli ji na kopí, aby s ní jeden jezdec jezdil okolo římské formace a zlomil Crassovu odvalu dále bojovat. Římský čtverec byl napadán až do soumraku, ale nebyl prolomen – zřejmě byla nakonec zformována *testudo*. Ti, kdo přežili, bezpečně ustoupili do Karrh. Následujícího večera je však museli opustit a stahovat se dále. Během zmateného nočního ústupu se římské vojsko rozpadlo a druhého dne Parthové izolované skupiny kohort snadno likvidovali. Crassus byl nakonec zabit a většina vojáků s ním, zbytek byl prodán do otroctví a jen malému počtu se podařilo utéci¹⁸⁴.

Caesarova novátorská bitevní formace *duplex acies*, kterou použil u Ruspiny, byla použita i proti němu samotnému vojevůdcem pompeiovců u Ilerdy roku 49 př. n. l. v závěrečné fázi tažení v Hispánii. Vegetius Renuš používá *duplex acies* ve formaci 5-5 kohort. Podle Vegetia je nejsilnější první kohorta umístěna v první linii vpravo. Pátá kohorta drží levé křídlo, a proto má zkušenější vojáky než druhá, třetí a čtvrtá kohorta. Šestá a desátá kohorta drží křídla v druhé linii, přičemž disponují s ohledem na zranitelnost křídel nejlepšími vojáky¹⁸⁵.

Mnohem používanější a hojněji praktikovanější byla však formace *triplex acies*. Caesar rád používal tuto formaci, když mu to velikost vojska dovozovala, do první linie umístil čtyři kohorty, do druhé tři a do třetí linie také tři. Rozmístění kohort 4-3-3 se považovalo za standardní tvar legie, zformované do *triplex acies*. Tento tvar se zřejmě vyvinul z trojřadé formace manipulární legie, která byla nejspíše naposled použita v bitvě u řeky Muthul roku 109 př. n. l., kde Caecilius Metellus zasáhl proti vzbouřivšímu se numidskému princovi Jugurhtovi¹⁸⁶. Cornelius Sulla použil trojitou linii proti pontské falanze a

¹⁸⁴ *Plut., Crassus, 23-31., Cowan, 2008, s.18-20.*

¹⁸⁵ *Veg., II.6., Cowan, 2008, s.21.*

¹⁸⁶ *Cowan, 2008, s.23.*

vozdům v bitvě u Chaironeie roku 86 př. n. l.¹⁸⁷, kdy první linii tvořili vojáci bojující před standartami a druhou linii vojáci, kteří stáli za standartami. Třetí linie stála v záloze.

Jasný příklad použití *triplex acies* Caesarem máme už v jeho první knize, ve válce galské proti Helvéciům a jejich spojencům. Zde zformoval vojsko na kopci – čtyři legie veteránů byly rozestaveny do *triplex acies* od poloviny kopce dolů, dvě nové legie rekrutů a všechny pomocné jednotky stály za náspem ze zeminy na vrcholku kopce. Boj probíhal pro Caesara dobře, tlačil Helvécie dolů z kopce a donutil je k ústupu. Legionáři si byli již jisti vítězstvím, když je náhle zprava napadlo spojené vojsko Tulingů a Bójů, které tvořilo zadní voj. Vpadlo do nekrytého boku Římanům a vyrazilo do týlu třetí linie kohort. Helvéciové si všimli změny situace a obrátili se zpět, aby sevřeli Římany do kleští. Caesar nařídil obrátit třetí šik kohort v novou linii proti Tulingům a Bójům, zatímco první a druhá linie bojovala proti Helvéciům. Současně tak probíhaly dvě bitvy, jedna vpravo v *simplex acies* a druhá vpředu v *duplex acies*. Nepřátelé byli nakonec pobiti a jejich tábor vypleněn¹⁸⁸.

Toho samého roku Caesar svedl bitvu i s germánským králem Ariovistem, když použil všech šest svých legií v postavení *triplex acies*. Sám Caesar se postavil v čelo svého pravého křídla, jak bylo jeho oblíbeným zvykem. Pravé křídlo starověkých armád bývalo zpravidla vždy silnější než to levé. Římské levé křídlo, které se ocitlo v tísní pro početní přesilu Germánů, zachránil pohotový Publius Licinius Crassus (později zabitý u Karrh). Třetí bojová linie zde stála jako záložní a dostala se do bitvy až při nepříznivé situaci na levém křídle, kde pomohla zastavit Germány¹⁸⁹.

Někdy nechával Caesar celé vojsko i pochodovat v trojřadém šiku, ve třech kolonách, nikoli proto, že bylo snazší postupovat v širokém šiku, než v jedné dlouhé koloně, ale protože bylo snazší se otočit přímo do *triplex acies* v případě potřeby, či náhlého přepadu¹⁹⁰.

Zářným příkladem bitvy, kdy Caesar osvědčil své mimořádné taktické schopnosti vojevůdce a kde nám sám popsal celkem podrobně průběh bitvy, je bitva u Farsálu roku 48 př. n. l. V této velkolepé bitvě stanul Caesar proti Pompeiovi a vojsku Senátu. Oba dva vojevůdci byli zkušení a postavili své vojsko do klasických *triplex acies*. Caesar však disponoval značně menším vojskem než jeho protivníci, mnoho jeho legií bylo oslabených z dřívějších bojů, převážně pak boji u Dyrrhachia, takže byl dokonce nucen postavit dvě legie vedle sebe, *legio IX* a *legio VIII*, jako by tvořily pouze jedinou legii. Velkou přesilu měl Pompeius i ve své jízdě, která čítala až 7000 mužů oproti 1000 mužů Caesara. Caesarovo levé křídlo a

¹⁸⁷ *Front., Strat., II.3.17.*

¹⁸⁸ *Caesar, De bello Gall., I.24-26.*

¹⁸⁹ *Caesar, De bello Gall., I.51-53.*

¹⁹⁰ *Caesar, De bello Gall., IV.14.*

Pompeiovo pravé kryla přírodní překážka, řeka Enipeus, takže veškerá jízda stála pouze na Caesarově pravém křídle a Pompeiovo levém. Tím spíše byla přesila na první pohled znát. Silnější Pompeiova jízda měla lehce zdolat jízdu Caesarovu a obklíčit jeho pravé křídlo, poté zaútočit zezadu a dostat Caesara do zničujících kleští. Pokud by se Pompeiovi tento manévr povedl, o výsledku bitvy by bylo rozhodnuto. Caesar však Pompeiův plán na obklíčení prohlédl prakticky okamžitě, jakmile spatřil jízdu a lehkou pěchotu shromážděnou proti svému pravému křídlu. Odhodlal se proto k velmi razantnímu kroku, stáhl šest kohort z třetí bitevní linie a postavil je do šikmé linie za desátou legii, která stála jako jeho nejměnější na pravém křídle, a za jízdu. Fakticky tak ze svého vojska vytvořil *quadruplex acies*, tedy bitevní formaci o čtyřech liniích. Oslabená třetí linie dostala rozkaz, že nemá útočit dříve, než dostane signál. Útok započala pěchota první linie, která se střetla s první linií Pompeia. Poté Pompeius vyslal jízdu, následovanou lučištníky. Caesarova jízda před nimi ustoupila a hromadný útok celé nepřátelské jízdy se rozpadl na jednotlivé *turmae*, které se snažily obklíčit pravé křídlo Caesarovy armády. Právě v této chvíli se dostala do akce čtvrtá bojová linie, která stála za jízdu, Pompeius tím byl naprosto zaskočen a jeho jízda se počala obracet k ústupu. Legionáři však prorazili a jali se pobíjet i lučištníky pochodující za jízdu. Tím bylo uvedeno celé levé křídlo Pompeiova vojska ve zmatek v podstatě nepatrnou silou asi 1600-1700 legionářů. Nyní Caesar usoudil, že nastal čas pro třetí bojovou linii, na smluvený signál vyrazila dopředu a vystřídala unavené vojáky první a druhé bojové linie. Pod útokem čerstvých sil zepředu a napadením z levého boku a částečně i zezadu, se Pompeiovy síly zhroutily a obrátily na útěk¹⁹¹. Caesar následně pronásledoval poražené vojáky a vyplenil jejich tábor¹⁹².

Dalším příkladem užití *triplex acies* jsou boje u Uzitty roku 46 př. n. l. Zde Caesar stál proti pompeiovu vojevůdci Metellu Scipiovi a jeho spojenci králi Jubovi z Numidie. Vojsko pompeiovců bylo rozloženo následovně:

„Scipio sestavil svůj šik následovně: do čela postavil své a Jubovy legie, za nimi do druhé záložní linie postavil Numidany, a to tak řídce a do délky roztažené, že z dálky se našim legionářům zdálo, že střed sestavy je jednoduchý. Na pravém a levém křídle umístil slony ve stejných vzdálenostech od sebe. Za slony postavil lehkou pěchotu a numidské pomocné oddíly. Všechny jezdce s uzdou postavil na pravém křídle, neboť levé křídlo sestavy se opíralo o město Uzittu a nebylo tam prostrou, na němž by se jízda mohla rozestavit. Kromě toho ještě při pravém boku postavil numidské jezdce a velké množství pěchoty tak, že byli od šiku

¹⁹¹ Caesar, *De bello civ.*, III.84-99.

¹⁹² Cowan, 2008, s.26-29.

*vzdálení neméně než tisíc kroků, čímž se stalo, že stáli téměř na úpatí vrchu v dostatečné vzdálenosti od svého i nepřátelského šiku*¹⁹³.“

Celkem tak bylo Scipionovo vojsko ve formaci *quadruplex acies*. Caesarova jízda stála na levém křídle, jelikož pravá strana byla chráněna příkopem. Pěchota byla zformována zčásti do *triplex acies* a zčásti do *duplex acies*. Legie veteránů stály vlevo a ve středu v *triplex acies*, jelikož jejich levé křídlo bylo odkryté a navíc mělo odolávat hlavní síle nepřátelských jezdců. Legie nováčků nastoupily v *duplex acies* vpravo, protože jejich pravé křídlo chránilo opevnění. Caesarovo pravé křídlo muselo také čelit slonům, takže vyčlenil několik kohort z druhé linie veteránů nováčků na pomoc. Nakonec však k hlavní bitvě nedošlo, pouze k jízdním šarvátkám, které vyhráli spíše pompeiovcí¹⁹⁴.

To, že se v římských bitvách využívalo opevnění, nebylo nic mimořádného. Sulla použil příkopů u Orchomenu roku 86 př. n. l. nejen k tomu, aby bránil svá křídla, ale obehnal jimi také nejvýhodnější terén a zatlačil pontskou jízdu do bažin.

Během bojů s Mithradatem u řeky Rhyndakos roku 85 př. n. l. vybudoval Flavius Fimbria z náspů dvě obranné linie tak, že vybíhaly z jeho tábora směrem k nepříteli a na vzdáleném konci se spojily příkopem. Když římské vojsko v klidu vyčkávalo ve svém opevnění, pontský princ se domníval, že Římané ztratili vůli bojovat. Vyslal proto jízdu do útoku přes příkop do omezeného prostoru mezi bočními valy, kde ji však překvapil náhlý výpad z římského tábora. Protože se jízda nemohla otočit a ustoupit, bylo zabito asi 6000 jezdců¹⁹⁵.

Když byl Pompeius obležen u Dyrrhachia, nejen že zbavil své vojáky obležení, ale výpadem, který uskutečnil ve vhodnou dobu a na vhodném místě, obklíčil vojsko Caesara, který příliš dychtivě útočil na pevnost vybavenou dvojitým opevněním. Caesar utrpěl velké ztráty, neboť se ocitl mezi těmi, které sám obléhal, a těmi, kteří jej obklíčili zvenčí¹⁹⁶.

Další bitvou, kdy Caesar použil pro něj tolik oblíbené zformování vojsk do *triplex acies*, byla bitva u Thapsu roku 46 př. n. l. kde přinutil pompeiovice k bitvě. Před křídly jeho pěchoty a jízdy stáli Scipionovi váleční sloni. Aby svůj šik posílil, tak právě na křídla proti slonům postavil po pěti kohortách *legio V Alaudae*. Částečně by se tak dalo mluvit o *quadruplex acies*, ale spíše se asi jednalo o posílení křídel, o podporu lučištníků a prakovníků. Bitva začala dříve, než Caesar chtěl, jelikož jeho pravé křídlo bylo příliš netrpělivé a vyrazilo do útoku. V takové chvíli neměl asi příliš na výběr a musel akceptovat rozhodnutí svého

¹⁹³ Caesar, *De bello Afr.*, 59.

¹⁹⁴ Caesar, *De bello Afr.*, 58-61.

¹⁹⁵ *Front., Strat., III.17.5.*, Cowan, 2008, s.30.

¹⁹⁶ *Front., Strat., III.17.4.*

vojska. Vydal tedy povel k útoku. Množství lučištníků a prakovníků na levém křídle vytvořilo takový zničující podpurný útok, že sloni se raději otočili a vnesli zmatek do vlastních řad. Mauretánská jízda, která stála za slony, se dala na útěk také. Caesarova *triplex acies* na pravém křídle se přehnala přes Scipionovo levé křídlo a obsadila lehce bráněný tábor, který zde stál. Pompeiovcí tak přišli o své chráněné postavení, kam mohli v případě potřeby ustoupit. Tím započal všeobecný úprk vojsk. Caesar tak opět bez větších ztrát zvítězil a zahnal pompeiovice pryč¹⁹⁷.

Triplex acies se v popisech bitev raného císařství nevyskytuje, ale je docela možné, že se postupně přestaly používat, protože se hodily především pro velká vojska legionářů a ne všechny bitvy probíhaly v takovém rozsahu. Lze se domnívat, že se tato formace široce používala ještě za dob Augustových výbojů, kdy se vojevůdci stali veterány občanských válek, ve kterých *triplex acies* hrála rozhodující úlohu¹⁹⁸.

5.3. „Speciální“ bojové formace

Kromě obyčejných bojových formací či šiků se římsí vojáci mohli zformovat také do speciálních bojových formací, které se hodily více pro jednotlivé situace. Taková situace mohla nastat jak pro útočnou fázi bitvy, tak pro obrannou. Jednou z několika používaných útočných formací byl *cuneus*¹⁹⁹. *Cuneus* byla těsná formace používaná k průlomu tenké bitevní linie nebo k využití mezer ve formacích. Nejednalo se nejspíše o vyložené trojúhelníkovitý tvar. *Cuneus* byl výraz, označující formace různých tvarů – dokonce i čtverců nebo obdélníkových kolon – ve kterých byli vojáci v mimořádně těsném šiku a měli za úkol vytvořit nebo využít trhlin v nepřátelských liniích. Jednou z taktik formace *cuneus* mohl být postup dvou kolon pěchoty ve sbíhavém úhlu tak, že udeří na nepřítele přibližně ve stejném bodě, podobná taktika, připisovaná makedonským falangám, se nazývá *embolon*. Jakmile čela zaútočila na nepřítele, obě kolony se stočily vpřed „jako dveře na pantech“ a začaly bojovat jako pravidelná linie. Taková taktika mohla mít na vojáky, kteří se nacházeli přímo v cestě klínové formace, samozřejmě značný psychologický dopad. Přestože byl *cuneus* zranitelný smrštěním střel a nechráněný proti obklíčení, nepřekvapí, kdyby vojáci čelící této formaci ztratili nervy ještě před samotnou fyzickou srážkou²⁰⁰.

¹⁹⁷ Caesar, *De bello Afr.*, 81-84.

¹⁹⁸ Cowan, 2008, s.41.

¹⁹⁹ Klín.

²⁰⁰ Cowan, 2008, s.46-48.

Vegetius uvádí, že pozdně římsí vojáci nazývali *cuneus* „prasečí hlavou“²⁰¹ a popisuje, že vpředu byl užší nežli vzadu. Název napovídá, že se tento typ formace nezužoval do špičky, ale měl ploché čelo podobné prasečímu rypáku. Z toho lze usuzovat, že ostrý vrchol doslovně trojúhelníkové formace by velmi rychle otupily nepřátelské střely. Vegetius dodává další zajímavé podrobnosti o tom, že *cuneus* rovněž umožňoval soustředit střely tolika vojáků, kolik jen bylo možné, do jednoho místa nepřátelské linie, ale také že byl nechráněný proti formaci zvané *forfex*, či nůžky, která byla ve tvaru V a mohla *cuneus* obklíčit²⁰².

Další formací používanou v boji byl *orbis*²⁰³, jedná se o obrannou formaci. *Orbis* se používal obvykle v nouzových situacích, kdy byla jednotka nebo celé vojsko obklíčeno nepřítelem, a zcela jasně byl zamýšlen jako obrana na všechny strany. Je velmi pravděpodobné, že *orbis* byl velmi podobný formaci *agmen quadratum* – tuto formaci použil Crassus u Karrh. Jednodušší zřejmě bude představit si *orbis* vytvořený Sabinovými a Cottovými legionáři roku 54 př. n. l., když byli přepadeni ze zálohy Ambiorixem a Eburony, jako přibližný čtverec než kruh. Z tohoto *orbis* podnikaly jednotlivé kohorty výpady, ale pokaždé utrpěly těžké ztráty na svých odkrytých křídlech a formace byla postupně zdolána²⁰⁴. Caesarovo vojsko u Ruspiny také krátce použilo tuto formaci, když bylo obklíčeno, semklo se na křídlech a vzadu vykonali na místě obrat v bok a čelem vzad, aby mohli čelit nepříteli²⁰⁵.

Formace *orbis* mohla usnadnit zdárný ústup, nebo umožnit vojákům vzdorovat silnějšímu nepříteli po dlouhou dobu. Během Caesarovy první invaze do Británie roku 55 př. n. l. bylo 300 legionářů postupně obklíčeno až 6000 válečníky kmene Morinů, ale tím, že utvořili *orbis*, dokázali se bránit dostatečně dlouho, přes čtyři hodiny, než je vysvobodila římská jízda²⁰⁶. *Orbis* umožnil také *legio XXXVI* na straně caesarovců uniknout s malými ztrátami po porážce u Níkopole roku 47 př. n. l. v Malé Arménii. V bitvě proti invaznímu vojsku Farnaka, krále Bosporu, Domitius Calvinus disponoval zkušenou třicátou šestou legií, která byla na pravém křídle jeho vojska, *legio Pontica* vlevo, ve středu dvě legie vytvořené Deiotarem, králem Galatie. Calvinus však dovolil Deiotarovým legiím vytvořit pouze úzkou formaci a většinu jeho kohort držel jako zálohu. Velitelé nepřátelských stran dali povel k útoku a *legio XXXVI* prorazila jízdu, stojící proti ní, stočila se vlevo, překonala příkop, který zde stál, a zaútočila na Farnakovu pěchotu zezadu. Podobný manévr však *legio Pontica*

²⁰¹ *Caput porcinum.*

²⁰² *Veg., I.26., III.17-19.*

²⁰³ *Svět, kruh, kolo.*

²⁰⁴ *Caesar, De bello Gall., V.33-35.*

²⁰⁵ *Caesar, De bello Afr., 15.*

²⁰⁶ *Caesar, De bello Gall., IV.37.*

nezvládla a mnoho jejích mužů zůstalo v pasti v příkopu. Mezitím Deiotarovy legie utekly a *legio XXXVI* byla odříznuta. Odolala útoku právě tak, že utvořila formaci *orbis* a ustoupila na výšiny s poměrně malými ztrátami²⁰⁷.

Další obrannou formací byla *testudo*, typická římská formace často používaná jak při obléhání, tak v pravidelných bitvách k ochraně vojáků před sprškou střel. Mohla být sestavena z jakéhokoli počtu vojáků, od hrstky, až po celé vojsko. Byl to kryt ze vzájemně se překrývajících štítů. Velká a řádně sestavená *testudo* měla být údajně tak pevná, že přes ni mohl přejet válečný vůz tažený koňmi²⁰⁸. Nejpevnější byla, když stála na místě, ale používala se také často při postupu proti nepřátelským opevněním nebo bitevním liniím. Když *testudo* dosáhla nepřátelských hradeb, zadní řady vojáků se sehnuly a poklekly, tak vytvořily nakloněnou plošinu, po které mohli útočit další vojáci, nebo alespoň snížily vzdálenost k vrcholu hradeb. Byla zde i jiná možnost, pokud formace stála, první řada vytvořila ze štítů hradbu, druhá a třetí řada zvedly své štíty a celkově tak *testudo* vypadala jako zešíkmená střecha. V této pozici poskytovala velkou ochranu před nepřátelskými šípy.

Existovala samozřejmě i celá řada dalších pomocných útočných či obranných formací, například *agmen quadratum*, dutý čtverec, který byl výhodný při ústupu. *Pila*, formace byla tvořena z nejstatečnějších a nejsilnějších bojovníků, stavěla se před čelem bojového šiku, do cesty nepříteli, aby se pod její ochranou mohly znovu uspořádat rozvrácené řady. *Globus* bylo označení pro jednotku, která operovala samostatně, oddělena od svého šiku²⁰⁹.

²⁰⁷ Caesar, *De bello Alex.*, 38-40.

²⁰⁸ Cowan, 2008, s.53.

²⁰⁹ Veg., III.19.

6. Alésia

Město Alésia se nachází na území dnešní Francie, v Burgundsku. Alise-Saint-Reine, jak zní celý název dnešního města, leží na strmých svazích hory Auxois. Roku 52 př. n. l. se zde odehrála jedna z velkých bitev Caesarovy doby, kdy zde Caesar porazil galského vůdce, Arverna Vercingetoriga a ukončil tak celogalské povstání, které Vercingetorix vedl.

„...Vercingetorix, syn Celtillův, mladý, velmi vlivný Arvern. Jeho otec zaujímal kdysi první místo v celé Gallii, ale že usiloval o královskou samovládu, byl vlastním kmenem utracen²¹⁰.“

K celogalskému povstání dal signál kmen Karnutů, který povraždil římské osadníky v městě Cenabum. Tato zpráva se rychle roznesla mezi ostatní galské kmeny. Vůdcem této celogalské vzpoury se stal již zmíněný Vercingetorix. Jako první úkol si určil zastavit Caesara, než se dostane ke svým legiím, které přezimovaly na severu. Nepovedlo se a Caesar se přes centrální Galii ke svým legiím dostal. Na to začal Vercingetoriga pronásledovat, snažil se ho přinutit k ozbrojenému střetu co nejrychleji, než se povstání rozhoří naplno. Galové se však otevřené bitvě vyhýbali a uplatňovali raději taktiku spálené země, kdy za sebou pálili vše, co by se mohlo Caesarovi hodit, úrodu, opevněné dvorce i studny. Postupně se dostal až k hlavnímu městu Arvernů, Gergovii. Tu oblehl a chystal se jí dobít. Popis galských hradeb známe opět od Caesara:

„Galské hradby pak vypadají vesměs asi takto: Trámy se kladou na zem nepřetržitě v pravém úhlu k délce celé hradby v stejných mezerách; vzdálenost trám od trámu je stejná, a to vždy dvě stopy. Tyto řady trámů se pak uvnitř sepnou trámy vaznými a potom zakryjí hojným násypem navážky. Zmíněná už mezera mezi trámy se pak na vnější lícni straně vždy těsně vyplní mohutným kvádrem. Když je takto první vrstva trámů osazena a pevně spojena v celek, klade se na ni navrch další vrstva tak, že se mezi trámy zachovává sice právě stejná mezera, že však trám horní vrstvy nedoléhá na trám vrstvy dolní, nýbrž že při dodržování stejné vzdálenosti od sebe jsou jednotlivé trámy svírány kameny vkládanými po jednom mezi ně. Tak se vrstva za vrstvou skládá celá stavba, až se dosáhne náležité výšky hradby²¹¹.“

Gergovii se mu však obsadit nepodařilo, tento částečný úspěch Gały natolik povzbudil, že nechali Caesara spojit se s jeho severním vojskem, což pro ně byla osudová chyba. I Galové sbírali posily, a když se cítili opět dost silní, zaútočili na Caesarova vojska za pochodu, zrovna když je legie nejzranitelnější. Germánští jezdci na straně Caesara ovšem

²¹⁰ Caesar, *De bello Gall.*, VII.4.

²¹¹ Caesar, *De bello Gall.*, VII.23.

porazili Galy, a když to viděli ostatní, dali se na bezhlavý útěk. Když byla galská jízda poražena, Vercingetorix odvedl své pěší síly do Alésie, hlavního města kmene Mandubiů.

„Hrazené město Alésia samo bylo na temeni vrchu nadmíru vysoko, takže bylo zřejmo, že ho nelze dobýt než obležením. Úpatí toho vrchu omývaly na dvou stranách dvě řeky²¹². Před městem se táhla pláň asi tři míle dlouhá. Na všech ostatních stranách obkličovaly město v neveliké vzdálenosti stejně vysoké vrchy. Pod městskou hradbou na východním úbočí vrchu zaplnily celé to prostranství branné síly galské, protáhnuvše zřepředu k zajištění tohoto tábořiště příkop s kamennou hrází šest stop vysokou²¹³.“

Alésia měla tedy velmi dobré přírodní podmínky, které jí předurčovaly k tomu, že se dala dobře bránit. Samotné strmé vrchy představují přírodní překážku, kterou není tak jednoduché zdolat. Každá útočící armáda by musela útočit do kopce a tím pádem se vystavovat palbě obránců svrchu, navíc útok do kopce je mnohem náročnější i po fyzické stránce pro vojáky. Nutno dodat, že ze severní strany leží ještě přilehlá říčka, takže tímto směrem by se jednalo o ještě riskantnější podnik. Caesar přitáhl k městu a oblehl ho. Pro tak velký počet vojsk, která Vercingetorix přivedl, neměl totiž dostatek potravy. Caesar tedy vsadil na rychlé vyhladovění města, než na nebezpečný útok proti mnohem početnějšímu nepříteli. Kolem města vystavěl dlouhé opevnění, které mělo obvod deset mil²¹⁴ a na vhodných místech postavil osm táborů, jež byly navzájem spojeny opevněním. Kolem také postavil 23 opevněných bašt, ve kterých byly strážní oddíly, aby nedošlo k žádnému náhlému výpadu z města, a to ani ve dne, ani v noci.

Když Vercingetorix viděl nastalou situaci, odeslal veškerou jízdu pryč, aby sehnala pomoc, ještě než Římané uzavřeli obležení. Caesar se dozvěděl vše od zběhů a zajatců a vyvstal mu nový problém. Pokud by opravdu přišlo vojsko Galů z druhé strany a zároveň Vercingetorix zaútočil od Alésie, dostal by se do kleští a stěží by v takové situaci mohl opevnění udržet. Bylo příliš dlouhé a tolik vojska zase k dispozici neměl. Aby tuto situaci vyřešil, začal stavět nový val a nové opevnění.

„Vedl příkop dvacet stop zšíři, se stěnami kolmými, takže jeho dno bylo právě tak široké, jak daleko od sebe byly horní kraje příkopu. Všecka ostatní opevnění vedl dále vzadu, čtyři sta stop od toho příkopu. To mělo ten smysl a účel, aby nepřátelská početní přesila nemohla znenadání ani v noci přikvapit k opevněním, ani ve dne vrhem kopí ohrožovat našince

²¹² Ose a Oserain.

²¹³ Caesar, *De bello Gall.*, VII.69.

²¹⁴ Cca 16 kilometrů.

přikázané na obléhací práce, když už Caesar musil z nutnosti obsáhnout tak veliké prostranství a jen stěží byl s to celé opevnění kolkolem obsadit řetězem vojáků.

Tedy v té vzdálenosti čtyř set stop od prvního příkopu vedl dva příkopy patnáct stop široké, oba stejné hloubky. Vnitřní z nich napustil vodou sváděnou tam z řeky strouhou, pokud ovšem příkop běžel s rovinou a dolinou. Za příkopy vyhnal násep s kolovou hradbou dohromady do výše dvanácti stop. K hradbě připojil předprseň a cimbuří s rozsochami větví, trčícími ven v místech, aby zdržovaly výstup nepřátel. A věži nastavěl po celém opevnění tak, aby byly jedna od druhé vždy osmdesát dvojkroků²¹⁵.“

Vznikal tedy dvojitý val, obehnaný dvojitým příkopem, aby nebylo nijak možné překvapit římské vojáky, a aby nebylo možné hladce překonat území, které Caesar držel. Tím že kopíroval břehy řek, aby mohl do vnitřního příkopu dostat vodu, ještě navíc ztížil jakýkoliv úder, který měl přijít. Místo aby řeky chránily Galy, Caesar je využil pro své vlastní obranné účely. Druhý val, který vystavěl, obepínal tedy nejenom vrch s Alésií a Vercingetorigem, ale zároveň i první Caesarův val, byl tedy delší a měřil zhruba 14 mil²¹⁶. Současně však bylo nutné kácet mnoho dříví a opatřovat obilí, stavba takových rozsáhlých opevnění si vyžádala mnoho sil sama o sobě. Galové vycítili šanci a neustálými výpady ohrožovali vojáky, kteří se vydali příliš daleko od hradeb. Podnikali neustálé nájezdy z různých hradeb, aby Caesar nemohl odhadnout, kde udeří příště. Proto usoudil, že musí opevnění ještě doplnit a zvýšit tak jeho obrannou funkci, aby je stačil uhájit i menší počet vojáků²¹⁷.

Překonat příkop a opevnění bráněné římskou posádkou bylo samo o sobě velice náročné, ale Caesar se rozhodl ještě vylepšit svou pozici tím, že nechal pozutínat mladé kmeny a stromky, nebo i silnější větve, zbavit je kůry a zřepředu zašpičatit do ostrých hrotů. Poté nechal vojáky vykopat ještě pět stop hluboký příkop, do kterého byly tyto kmeny zapuštěny a zesponu upevňovány, aby se nedaly vytáhnout. Vždycky stálo pět takových mezi sebou a navzájem propojených. Kdo si nedal pozor, sám se nabodl na ostrý kůl. Říkalo se, že vojáci je označují jako „náhrobek“²¹⁸. Ani toto však nestačilo, a tak byly před nimi v šikmých řadách, vzájemně se křížících, kopány jámy tři stopy do hloubky, směrem dolu se pomalu úžící. Do každé takové jámy byl zapuštěn kůl, shora zřepředu zašpičatělý a opálený. Navíc ze země vyčníval pouhé čtyři palce. Aby pevně stál, byla rovněž zcela na dně jámy upěchována kolem něj hlína. Zbytek jámy byl pokryt křovím a proutím, aby zůstalo utajeno, že se jedná o past. Jednotlivé jámy byly od sebe vzdáleny tři stopy a bylo jich vždy po osmi řadách. Takový

²¹⁵ Caesar, *De bello Gall.*, VII.72.

²¹⁶ Cca 22 kilometrů.

²¹⁷ Keppie, 1998, s.65-66.

²¹⁸ Caesar, *De bello Gall.*, VII.73.

druh pasti se nazýval „lilie“. Před těmito jámami byly do země ještě zahrabávány celé dřevěné kolíky stopu dlouhé, s probitými železnými háky. Ty byly zasazovány všude jen s nevelkými mezerami. Ty se nazývaly „pobízeče“²¹⁹.

První obranná linie byla otočena směrem k Alésii, proti útokům, které vedl Vercingetorix a druhá obranná linie, vnější, byla natočena směrem ven, aby odrazila všechny útočníky, které přijdou Alésii a Galům v ní na pomoc. Caesar věděl, že neustálé shánění potravy ho pouze oslabuje, a tak nařídil, že všichni musí mít svezenu potravu na třicet dní dopředu.

Zatím v Alesii začali pociťovat nedostatek potravy, všechno obilí snědli a neměli žádnou možnost, jak si obstarat nové. Kromě vojska zde totiž bylo i plno starých, žen a dětí, co sice nemohli bojovat, ale jíst potřebovali. Galové se rozhodli pro poměrně tvrdý krok, kdy všichni, kdo nebyli použitelní pro boj, ať už pro chabé zdraví či pokročilý věk, byli přinuceni společně s ženami a dětmi opustit město. Celá tato masa lidí došla až k římským opevněním a s pláčem úpěnlivě prosila, aby je vpustili dál a dali jim najíst. Caesar však po celém náspu rozložil hlídky a odmítl je vpustit²²⁰.

Mezitím se ostatní Galové rozhodli svolat velké shromáždění, na kterém se usnesli, že urychleně půjdou na pomoc obleženým. Caesar vyjmenovává jednotlivé kmeny, které se této vzpoury zúčastnily a píše kolik, který kmen měl přivést mužů.

„...Když bylo pohromadě osm tisíc jezdců a pěších kolem dvou set padesáti tisíc, konaly se přehlídky těchto sil na území haedujském, prováděno sčítání, ustanovování velitelé. Vrchní velení svěřeno Atrebátu Commiovi, Haeduům Viridomarovi a Eporedorigovi, Arvernu Vercassivellaunovi, Vercingetorigovu sestřenci. Těmto je přidělen výbor mužů z jednotlivých kmenů, aby válka byla řízena s jejich radou. Všichni potom odhodlaně a plni důvěry ve své síly vytrhnou k Alésii. A nebylo mezi nimi všemi ani jediného, aby se domníval, že by bylo lze snad snést byť jen pohled na takové síly vojska, zvláště při boji na dvě strany, až by se bojovalo výpadem z města a přitom venku bylo vidět tak obrovské zástupy jízdy i pěších“²²¹.

Původní spojenci Říma, kmen Haeduů tak ke konci Caesarovy anabáze skončil jako jeden z jeho nepřátel. Co se týče samotných počtů a čísel, tak uvedené počty vojáků se zdají být velice nadnesené. Přibližně čtvrt milionu pěších vojáků vyvolává podobný úsměv jako Dáriův jeden milion pěších Peršanů v boji při kampani Alexandra Velikého. Takové množství se zdá na tuto dobu opravdu přemrštěné, i když se Caesarovi určitě musela zdát

²¹⁹ Caesar, *De bello Gall.*, VII.73.

²²⁰ Caesar, *De bello Gall.*, VII.78.

²²¹ Caesar, *De bello Gall.*, VII.76.

armáda, která proti němu stála obrovská. Mnohem strážlivější odhady by se mohly pohybovat okolo 80 000 až maximálně 100 000 mužů, ale spíše méně než více.

Poté co dorazili tyto galské posily, svedla mezi sebou Caesarova germánská jízda a galská jízda jezdeckou bitvu, ve které Germáni zvítězili. Vercingetorix se sice pokusil o útok vedený z Alesie, ale nebyl dostatečně důrazný a Caesar oba dva útoky odrazil. Druhý den se pokusili Galové o noční útok, a to jak zvenčí tak i z města. Zaútočili o půlnoci, ale takové obrovské množství nemůže přijít neozpozorováno, takže Caesar byl i tentokrát připraven.

„Pokud byli Galové trochu dále od našeho opevnění, pořád ještě měli větší úspěch přívalem svých střel. Když však postoupili blíže, buď si sami zcela nečekaně vráželi háky oněch pobízečů, nebo se, padnuvše do jámy, nabodávali na hroty kůlů, nebo hynuli protknuti těžkými dřevci samostřílů, vrhanými z náspu a věží. Majíce na všech stranách velké ztráty raněných, aniž kde prorazili jediným opevněním, stáhli se, když svítalo, zpátky ke svým z obavy, aby z nekrytého boku nebyli zaskočeni výpadem našich z výše položených táborů. Obležení pak na vnitřní čáře vynášejí, co všecko dal Vercingetorix připravit pro výpad, a zaplňují různá místa předního příkopu. Zdrželi se však při těch pracích příliš dlouho a tak shledali, že krajané už od boje upustili, ještě dřív, než se oni k opevnění blížili. I vrátili se do města s nepořízenou²²².“

Galové se pokusí ještě o třetí útok, do kterého vrhnou vše, co mají. Vercingetorix zaútočí z města, ostatní útočí na severní straně a západní. Největší problémy dělá právě severní strana, kde byla opevnění poněkud volnější a nebyla zde tak silná posádka, jako na jiných stranách. Nakonec jsou však všichni Galové odrazeni a přinuceni k celkovému ústupu. Další den se Vercingetorix vzdal a stal se tak Caesarovým zajatcem. Celogalská vzpoura tím byla potlačena a Caesar se mohl odebrat na zimu do Bibracte. V závěrečné fázi galských válek, v letech 51-50 př. n. l. byla římská expanze v Galii úspěšně dokončena. Caesar podnikl ještě pár trestných tažení a celá Galie byla podrobena.

Obléhací práce v Alésii byly podrobeny mnoha výzkumům, první z nich byl proveden již v letech 1861-1865 p. Stoffelem na popud Napoleona III. Jeho objevy byly vydány ve dvou svazcích *Histoire de Jules César* (Paříž, 1865–66). Další výzkumy zde byly prováděny roku 1949 a Stoffelovy objevy dostaly čerstvé informace. Alésia stála na izolovaném kopci na západním konci úzkého hřebenu mezi řekami Ose a Oserain. Je obklopena dalšími kopci podobné výšky. Caesarův vnitřní val byl zbudován nízko, mimo oblast kopců, sledoval vodní toky, kde to bylo možné. Vnější val zato naopak probíhal souběžně s kopci. Caesar sice píše, že díry s kolíky byly hloubeny rovnoměrně, ale výzkumy ukázaly, že spíše doufal v útok na

²²² Caesar, *De bello Gall.*, VII.82.

západní straně, kde byly díry větší a širší. Také jich bylo více²²³. Na sever od města stojí kopec Réa, Caesar ho neměl mít ve svém obranném pásmu, ale poslední výzkumy ukazují jinou možnost. Byly zde nalezeny lidské a koňské kosti, zbraně a mince datované okolo poloviny prvního století př. n. l.²²⁴

Z dnešního pohledu můžeme vidět základy staveb římsko-galské Alesie, rekonstrukci části opevnění, které zde Caesar nechal vystavět, nadživotní sochu Vercingetoriga postavenou roku 1865, aby zde připomínala tohoto muže a nyní už i nové muzeum, které se zabývá obléháním a soubojem mezi Galy a Římany. Toto muzeum je prakticky nové, bylo otevřeno teprve letos.

²²³ *Keppie, 1998, s.67.*

²²⁴ *Keppie, 1998, s.68.*

7. Závěr

Římská starověká armáda si prošla za těch přibližně 1200 let své existence mnoha vývojovými stupni, neustálým vývojem a změnami. Já jsem se ve své práci zabýval pouze krátkým časovým úsekem, dalo by se říct jednoho století, ovšem toto století bylo plné zvratů a různých reforem. Období Caesara je však poměrně bohaté na prameny, takže máme poměrně dost materiálu, o který se můžeme opřít. Na druhou stranu antičtí historikové nám neřeknou zdaleka vše, co bychom potřebovali znát. Mnoho věcí, o kterých se nezmiňují, brali jako samozřejmost, kterou musel každý, kdo si jejich díla četl, znát. Nevýhoda je, že my už takové věci neznáme a tudíž nám pak vznikají různé mezery, které je potřeba zaplnit. Už samotná čísla u větších bitev nám přijdou často velice nadsazená. Je pochopitelné, že vojevůdce, či historik, který měl daného vojevůdce v oblibě, nadsazoval čísla nepřátel, aby vítěz vypadal mnohem lépe, než jak se to doopravdy stalo. Ono určit čísla nepřátel nejspíše také nebylo nic jednoduchého, počet padlých se zjistit dal, spočítat těla problém nebyl, ale jak zjistit například přesný počet barbarů, kteří po bitvě utekli do lesů?

Často je také třeba archeologie, aby nám odpověděla na některé otázky, které nám antičtí autoři nemohou dát. Můžeme poté zjistit i chyby, které se v takových spisech objevují. Každý autor nám navíc podává svůj vlastní subjektivní pohled na věc, totéž platí i pro Caesara, jeho *Zápisky* tak podávají obrovské množství informací, které nám pomáhají zmapovat jeho život a jeho činy, ale i tak je musíme brát s určitou rezervou, protože on sám se sice snaží o objektivitu, ale jen do určité míry, přeci jenom zase nechce vypadat jako uchvatitel, který se vzepřel proti veškerým zásadám římské republiky a postavil se proti senátu, ať byl, jaký byl.

Pozdní republika přinesla mnoho výjimečných osobností a vojevůdců, kteří se zapsali do historie tučnými písmeny. Mariovy reformy odstartovaly velký přerod římské armády, která, nutno dodat, už takovou změnu potřebovala. I Sulla dokázal zastavit nepřátele Říma, i když se nakonec sám ustavil do pozice diktátora. Pompeius, Caesar, M. Antonius, pozdější císař Octavianus, ti všichni přispěli svou troškou k tomu, že se nakonec z Říma stala velmoc, které nebylo v tehdejším známém světě rovno. Už samotný fakt, že po celé první století př. n. l. kdy trvaly velké nepokoje a zuřila občanská válka, Řím neztratil nic ze své prestiže mezi nepřáteli a navíc neztratil nic ze svých hranic! Ba naopak, dokázal svou říši ještě mnohonásobně zvětšit a udržet za každou cenu.

Římané měli v hlavách jediné východisko války, a to vítězství. Nic jiného nebrali v potaz, prohrát bitvu může občas každý, ale prohrát válku pro ně bylo něco naprosto

neznámého. Stačí se podívat na názorný příklad z druhé Punske války, kdy Hannibal vítězil v jedné bitvě za druhou, dokonce na jejich vlastním území, na území Itálie, ale celkového vítězství dosáhnout nemohl, protože Římané se ustavičně odmítali vzdát, i po takové katastrofě, jaká je postihla u Cann roku 216 př. n. l. nemohl jednoduše zvítězit. Krásným příkladem toho, že Řím věřil po celou dobu ve své vítězství je, že římstí občané dokázali vydražit pozemek, jehož majitel náhodou zemřel a na němž měl Hannibal svůj tábor, za stejnou cenu, za kterou byl pozemek prodán před válkou²²⁵.

Stejná umíněnost a vytrvalost vyhrávat přežila až do pozdní republiky, kdy se však začali vojevůdci více osamostatňovat a ukazovat svou vlastní tvář. Zatímco dříve se vítězilo pro republiku a vojáci byli oddaní republice a senátu, tak v prvním století př. n. l. už převládala osobnost vojevůdce, za kterým byli vojáci ochotni jít. Jak jinak si lze vysvětlit Sullův pochod na Řím, stejně jako Caesarův přechod přes Rubikon, hranici, za kterou se nesmělo vkročit s armádou.

Taktika v bitvách, kterou římské vojsko používalo v této době, byla silně založena na rezervách. Nehnat se za každou cenu do útoku, trpělivě počkat, až bude příhodný čas k tomu, vrhnout se do rozhodného boje, nesnažit se vyslat všechna vojska v jednu chvíli, ale počkat si až bude nepřítel unavený a nasadit záložní jednotky, pokud je to možné, vpadnout nepříteli do zad, nebo alespoň do boku a docílit tak v jeho řadách paniky a prvku překvapení. Ve všech těchto aspektech a mnoha dalších byli Římané mistři. Proto vyhrávali bitvy a celé války.

Pro samotného Caesara muselo být úžasným zadostiučiněním, když si podrobil celou Gálii, vedl zajatce a Vercingetoriga v triumfálním pochodu, když porazil Pompeia Velikého a jeho následovníky, když viděl na vlastní oči krásy Egypta, nebo když se vracel do Říma a lid ho vítal jako zachránce. Možná, že je škoda, že nedostal šanci vypravit se na východ, utkat se s Parthy, třeba by dosáhl nějakého významného úspěchu, ale nikdo se nemůže zavděčit všem, jak nakonec poznal, když byl zákeřně zavražděn.

Vznikem císařství se toho mnoho v armádě změnilo, Octavianus Augustus si dokázal poradit s problémy, které před něj byly postaveny, a opět zreformoval armádu podle svého. Profesionalizace, slučování legií, větší administrativa a kontrola, rozhodně nezhálel a za jeho vlády sice nedocházelo k obrovskému územnímu rozmachu, ale k neméně důležité konsolidaci už dobytého území, navíc i k určitému zmírnění napětí na východě říše.

²²⁵ *Front. Strat., III.18.2.*

Použitá literatura

Prameny

Arriános, *Tažení Alexandra Velikého*, Praha, 1972.

Augustus, *Res Gestae Divi Augusti*.

URL: http://ctibi.webzdarma.cz/pdf/res_gestae.pdf (adresa platná k 20.8.2012)

Caesar, *Commentarii de bello Africano*, in: *Válečné paměti*, Praha, 1972.

Caesar, *Commentarii de bello Alexandrino*, in: *Válečné paměti*, Praha, 1972.

Caesar, *Commentarii de bello civili*, in: *Válečné paměti*, Praha, 1972.

Caesar, *Commentarii de bello Gallico*, in: *Válečné paměti*, Praha, 1972.

Caesar, *Commentarii de bello Hispaniensi*, in: *Válečné paměti*, Praha, 1972.

Caesar, *Válečné paměti*, Praha, 1972.

Frontinus, *Válečné lsti*, in: *Antické válečné umění*, Praha, 1977.

Onasandros, *Vojevůdce*, in: *Antické válečné umění*, Praha, 1977.

Plútarchos, *Životopisy slavných Řeků a Římanů*, Praha, 1967.

Suetonius, *Životopisy dvanácti císařů*, Praha, 1974.

Tacitus, *Z dějin císařského Říma*, Praha, 1976.

Vegetius, *Nárys vojenského umění*, in: *Antické válečné umění*, Praha, 1977.

Literatura:

Cambell, Brian, *The Roman Army, 31BC – 337AD*, Londýn, 1994.

Christ, Karl, *Krize a zánik Římské republiky*, Vyšehrad, 2010.

Connolly, Peter, *Greece and Rome at War*, Greenhill Books, 1998.

Cowan, Ross, *Římská bojová taktika 109 př. n. l. – 313 n. l.*, Grada, 2008.

Cowan, Ross, *Římští legionáři od Caesara po Nerona*, C Press, 2009.

Erdkamp, Paul, *Companion to the Roman Army*, Blackwell Publishing, 2007.

Fields, Nic, *The Roman Army: The Civil Wars 88-31BC*, Osprey Publishing, 2008.

Goldsworthy, Adrian, *The Complete Roman Army*, Thames & Hudson, 2003.

- Keppie, Lawrence, *The Making of The Roman Army*, Londýn, 1998.
- McCall, B. Jeremiah, *The Cavalry of The Roman Republic*, Londýn, 2002.
- McNab, Chris, *The Roman Army, The Greatest War Machine of The Ancient World*, Osprey Publishing, 2010.
- Schnurbein, Siegmur von, *Neue Ausgrabungen und Forschungen*, Bericht der Römisch-Germanischen Kommission, Band 76, 1995, s.75-157.
- Southern, Pat, *The Roman Army, A Social and Institutional History*, ABC-Clio, 2006.
- Sumner, Graham, *Roman Military Clothing*, Osprey Publishing, 2002.
- Webster, Graham, *The Roman Imperial Army of the First and Second Centuries AD*, Londýn, 1969.
- Wolters, Reinhard, *Římané v Germánii*, Vyšehrad, 2002.

Obrazová příloha

Obr. 1.: Válečník vyobrazený na slonovinové destičce ze 4 stol. př. n. l. s typickou zbrojí hoplity, sestávajícího z bronzového krunýře, přilby s chocholem, chráničů holení a kulatého štítu. Zbraň je kopí. Zdroj: Goldsworthy, 2003, s.25.

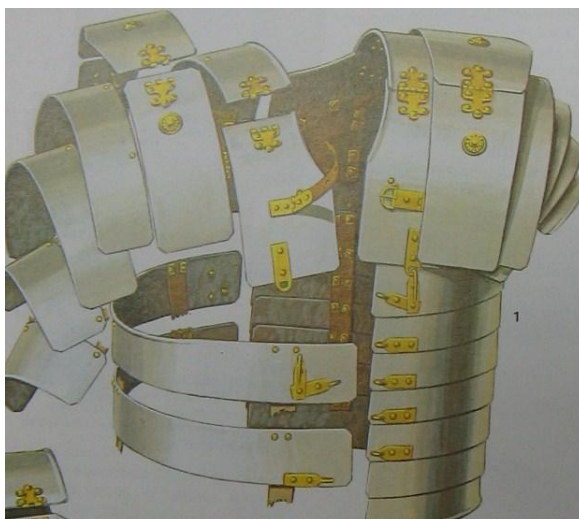
Obr. 2.: Výjev z oltáře Domitia Ahenobarba z 1 stol. př. n. l., legionáři s typickou výzbrojí pro posledních 200 let republiky. Přilby typu Montefortino, kroužkové zbroje, oválná scutum. Zdroj: Goldsworthy, 2003, s.28.

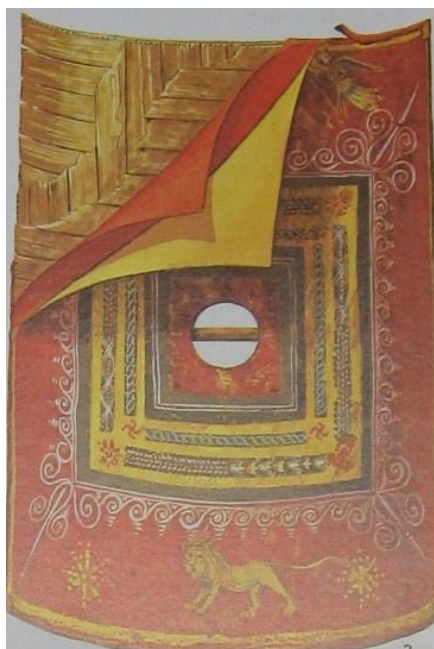
Obr. 3.: Náhrobek z Mohuče vojáka XIV. legie Geminy, jmenoval se Publius Flavoleius Cordus. Oblečen v tunice, meč na pravé straně a dýka na levé, v pravé ruce pilum, na zádech oválný štít. V levé ruce svitek, 1. stol. n. l. Zdroj: Goldsworthy, 2003, s.120.

Obr. 4.: 2.rekonstrukce signum, 3. rekonstrukce orla, 4. rekonstrukce vexillum, 5. Vexillum, 6. rekonstrukce kozoroha, 7. vrácení orla Parthy, výjev z Augustova pancíře z Prima Porta, 8. aquilifer, vexillarius a signifer. Zdroj: Connolly, 1998, s.219.

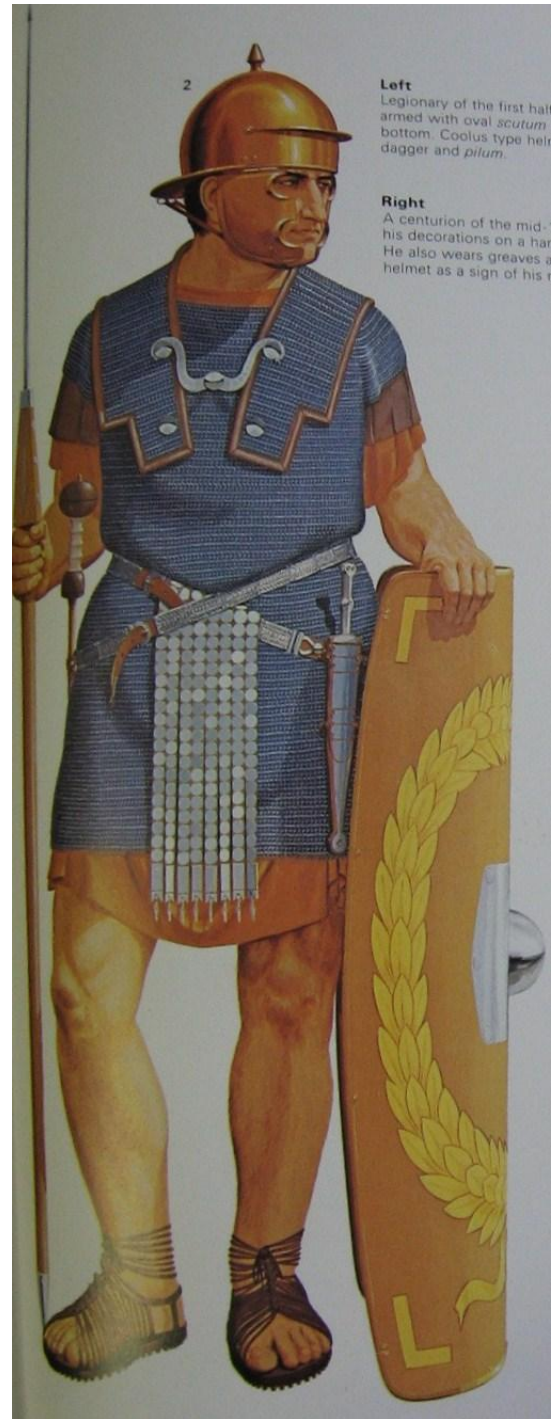
Obr. 5.: Rekonstrukce Lorica segmentata. Zdroj: Connolly, 1998, s.230.

Obr. 6.: Frontální pohled na scutum z Dura Europos v Sýrii. Zdroj: Connolly, 1998, s.231.

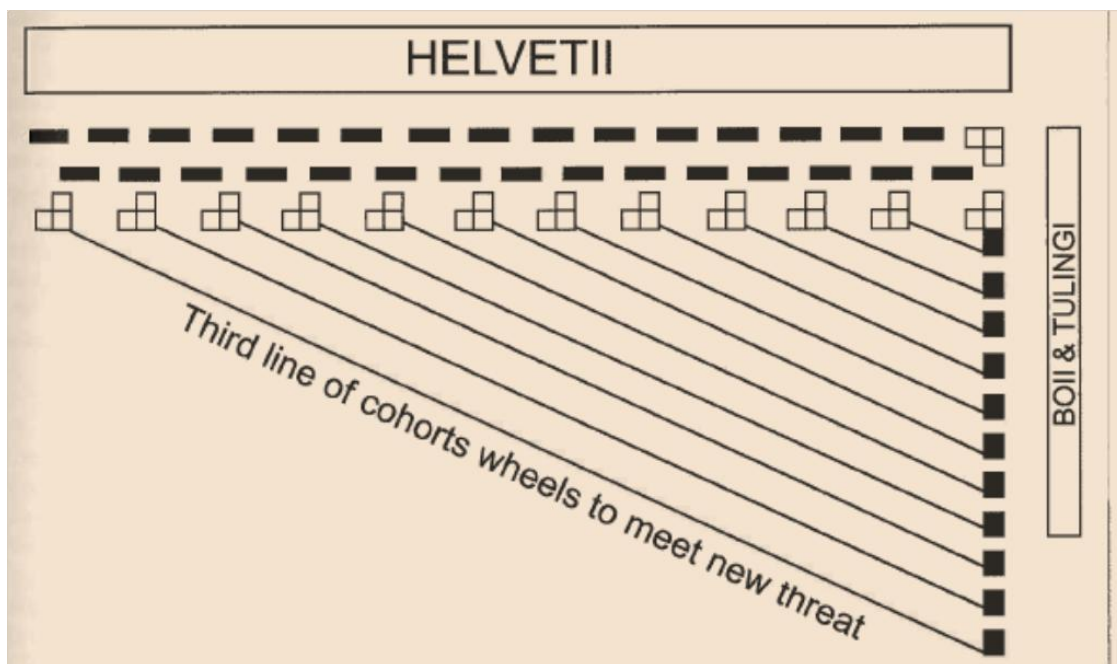

Obr. 7.: 3. Gladius, rané 1 stol. n. l., 4. pochva na Gladius, rané 1 stol. n. l., 5.-6. Gladius typu Pompeje, 7.-8. Pugio. Zdroj: Connolly, 1998, s.232.

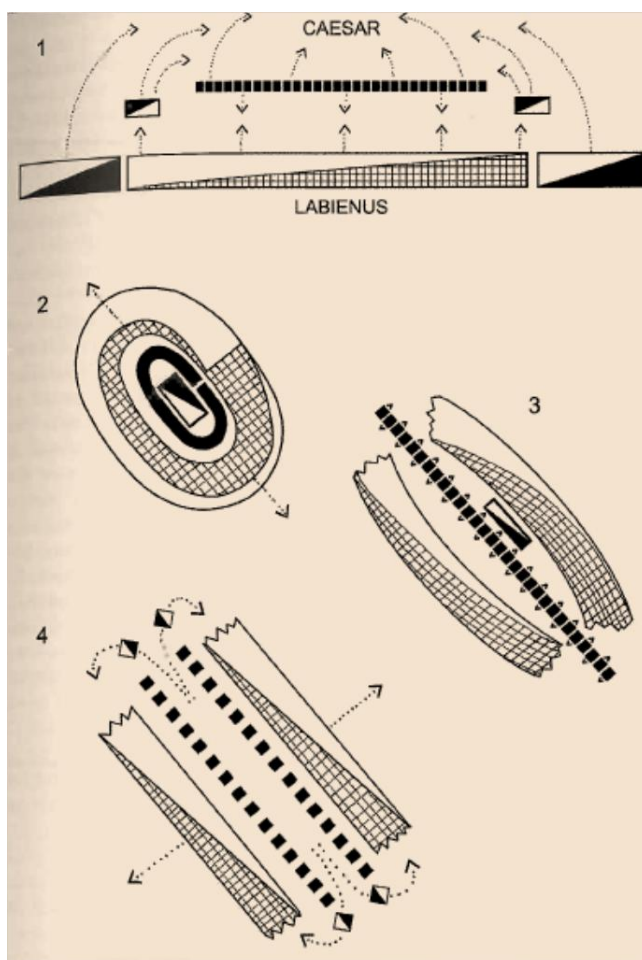

Obr. 8.: Pozdně republikový legionář, oválné scutum, helma typ Montefortino, kroužková košile, gladius, dvě pila. Zdroj: Connolly, 1998, s.304.

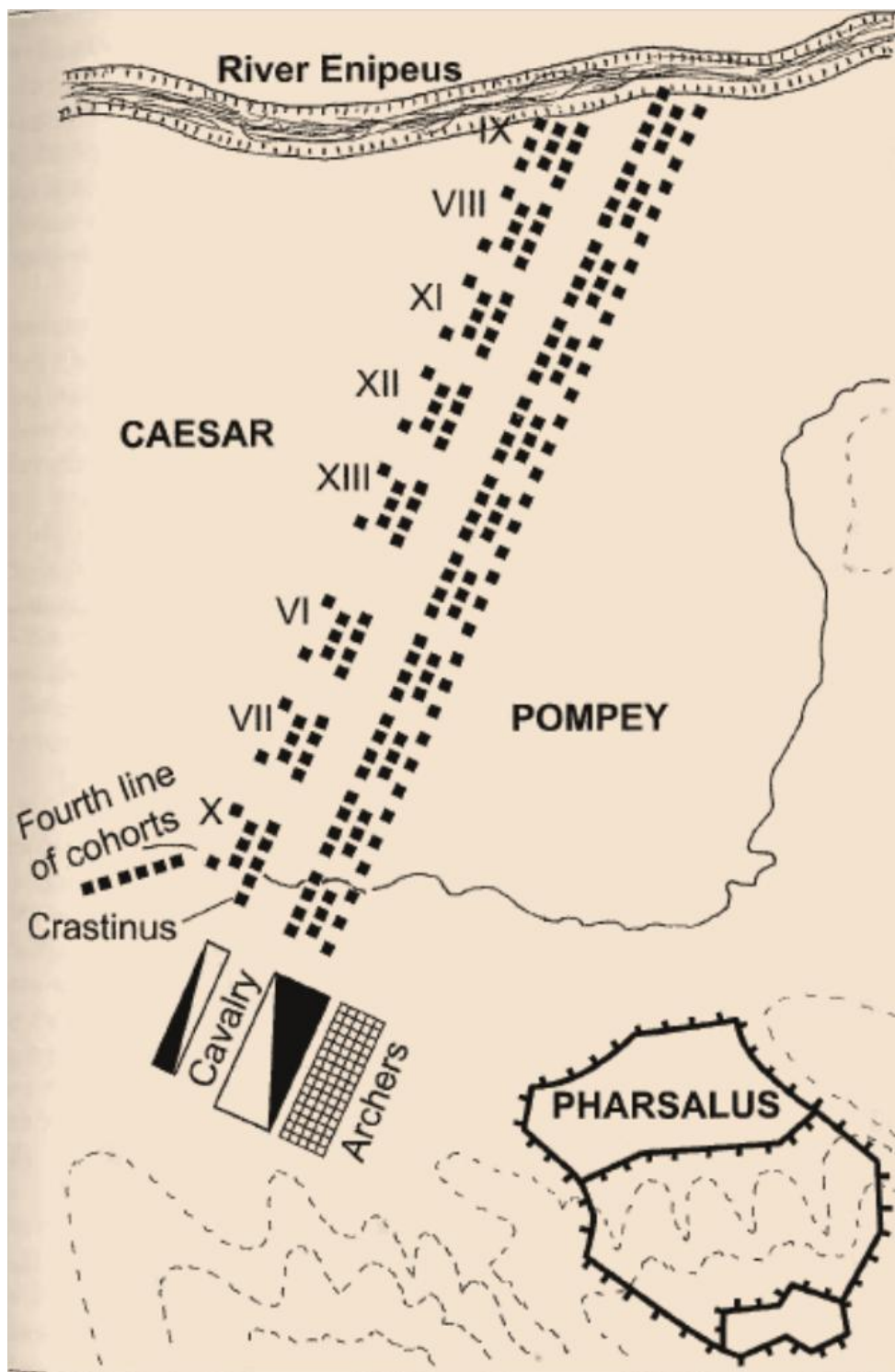
Obr. 9.: Legionář první poloviny 1. stol. n. l., scutum, helma typ Coolus, gladius, pugio, kroužková košile, pilum. Zdroj: Connolly, 1998, s.305.

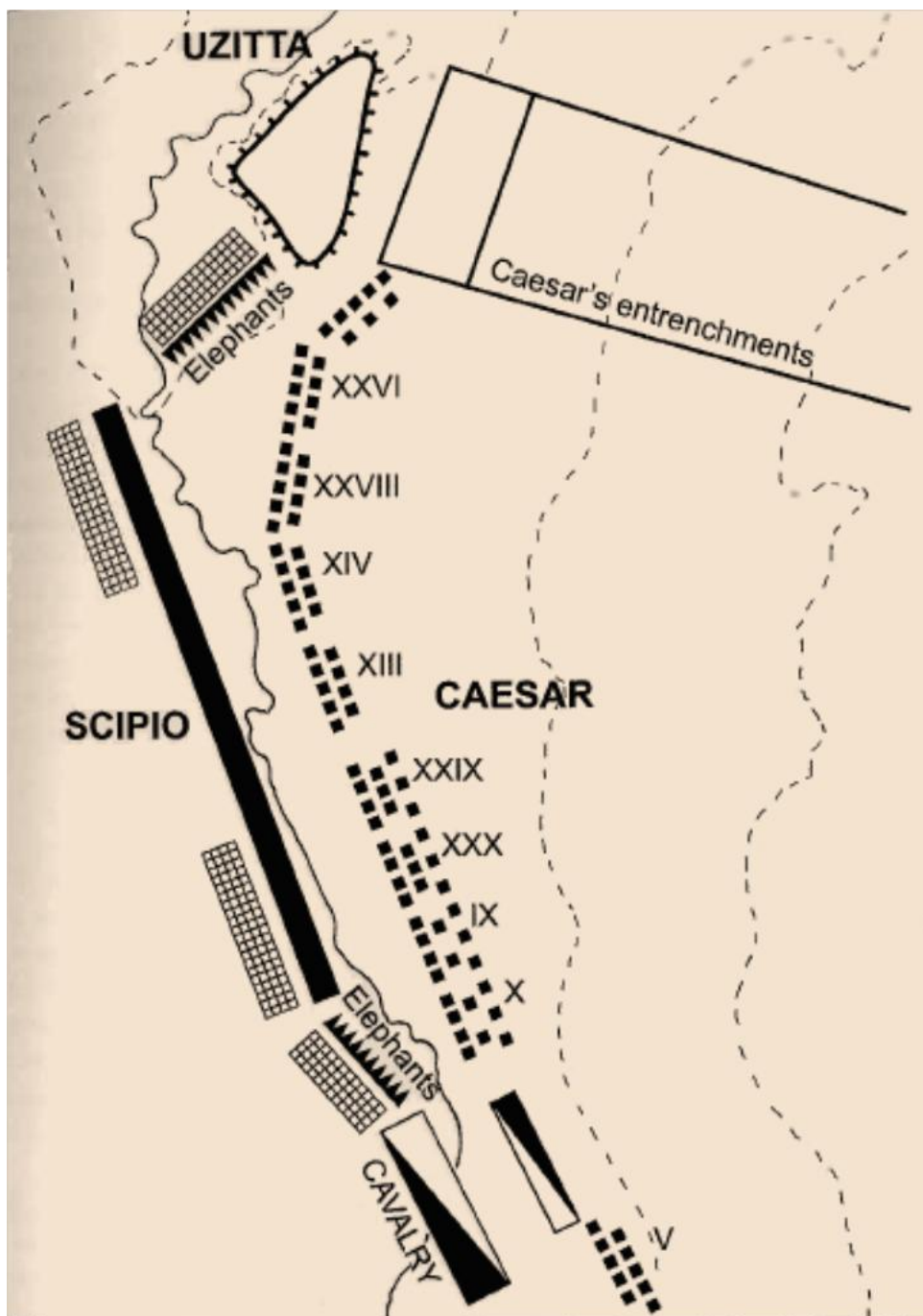
Obr. 10.: Caesarova bitva proti Helveciům, 58 př. n. l., třetí linie kohort udělá obrat, aby se postavila Tulingům a Bojům. Zdroj: Cowan, 2008, s.25.

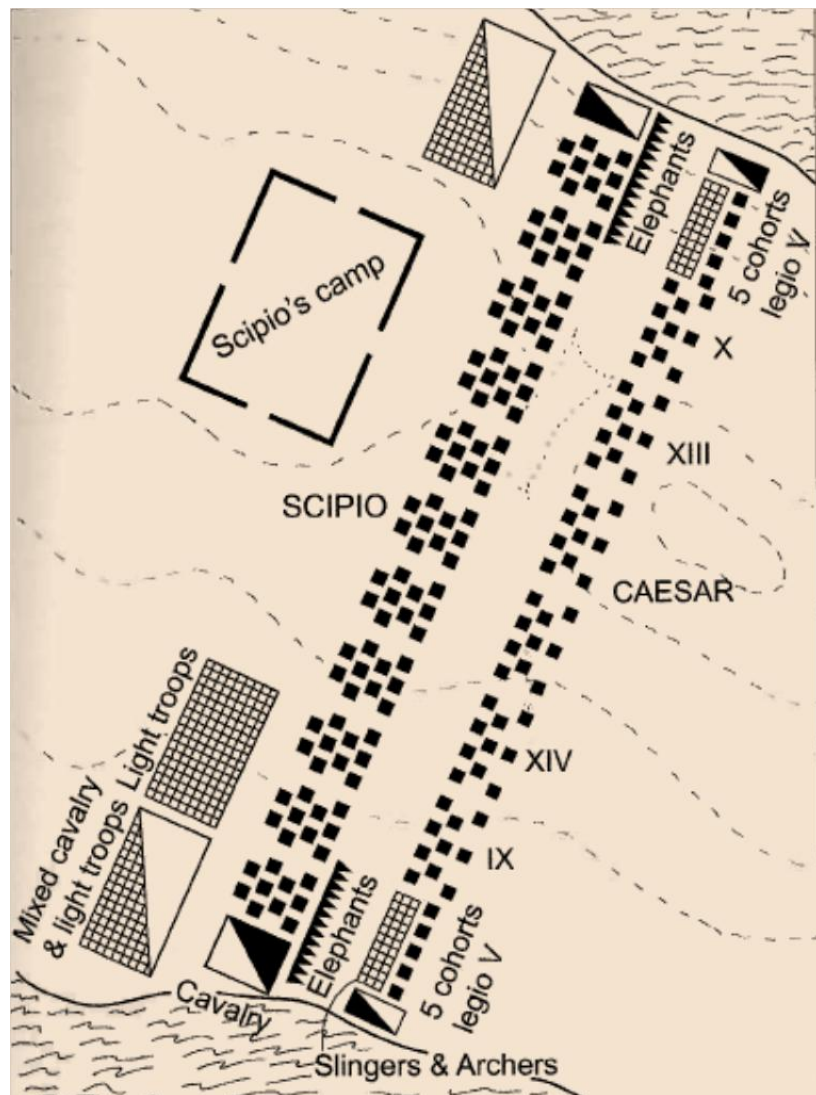
Obr. 11.: Bitva u Ruspiny, 46 př. n. l., 1. Labienovy převážně jízdní síly obklíčí Caesarovu *simplex acies*, 2. Caesarovy jednotky se formují do formace *orbis*, 3. Každá druhá Caesarova kohorta se obrací čelem vzad, 4. *simplex acies* se přeskupuje do *duplex acies*, Caesar se dostává z obklíčení. Zdroj: Cowan, 2008, s.15.

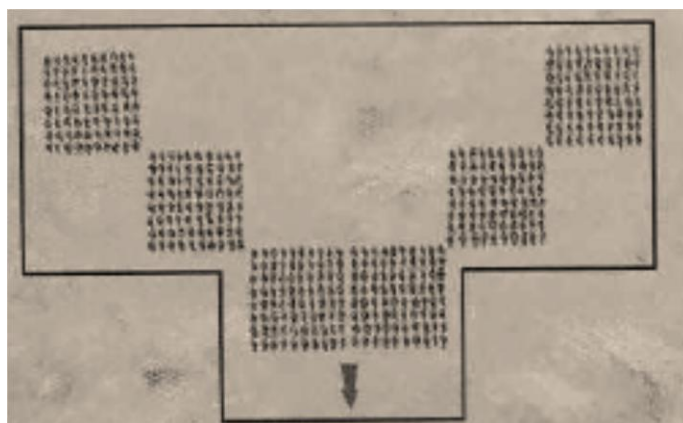
Obr. 12.: Bitva u Farsálu, 48 př. n. l., Caesar zde vytvořil čtvrtou linii kohort skrytou za jízdou a X. legií. Zdroj: Cowan, 2008, s.27.

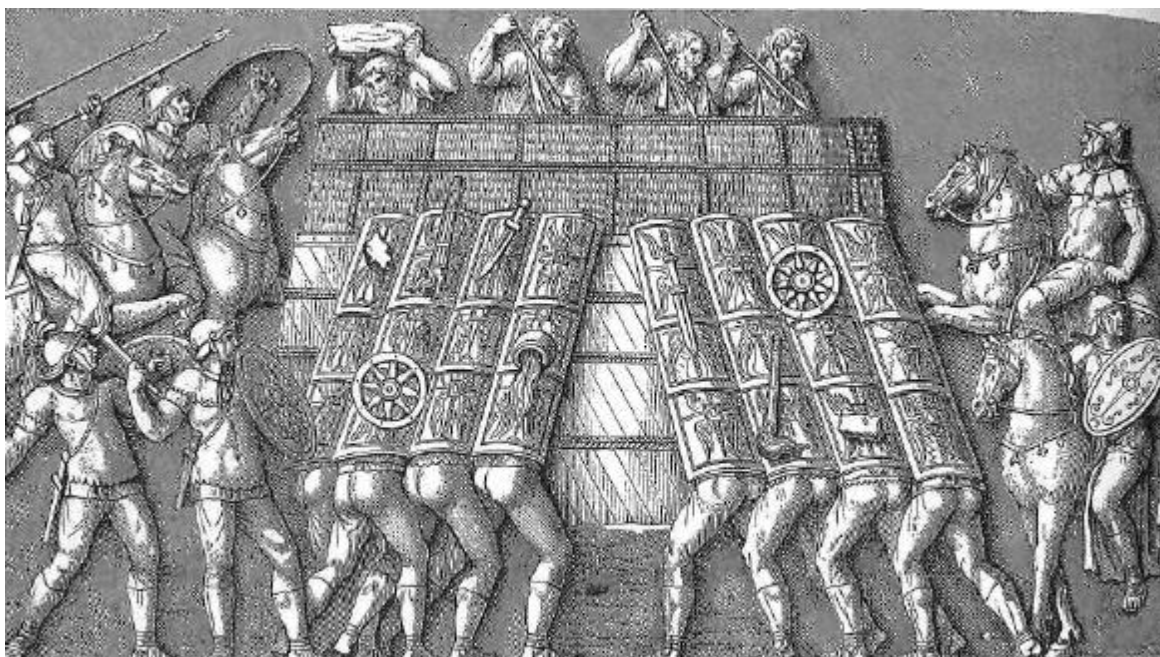
Obr. 13.: Bitva u Uzitty, 46 př. n. l., použití *triplex acies*, pouze na levém křídle *duplex acies*.
Zdroj: Cowan, 2008, s.29.

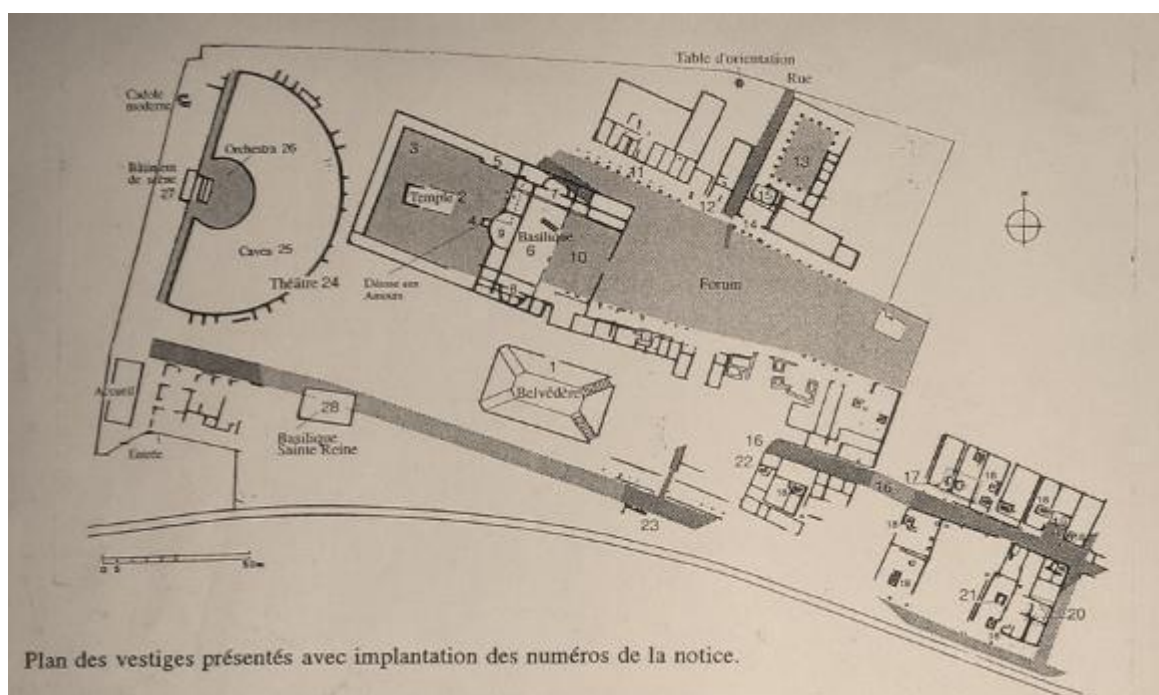
Obr. 14.: Bitva u Thapsu, 46 př. n. l. Zdroj: Cowan, 2008, s.31.

Obr. 15.: Jedna z možností formace *Cuneus*. Zdroj: Cowan, 2008, s.35.

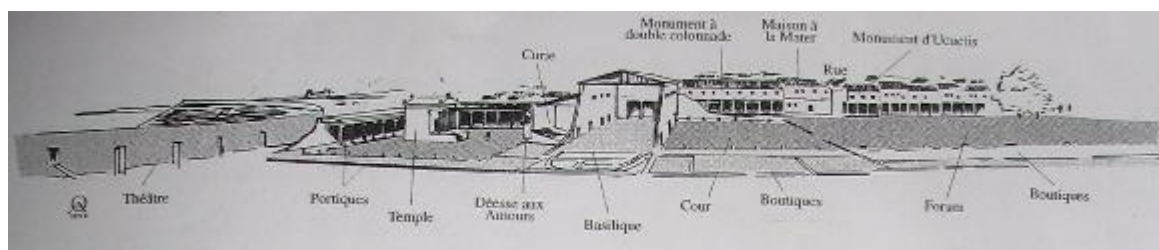

Obr. 16.: Legionáři ve formaci *testudo* postupují k nepřátelskému opevnění. Výjev ze sloupu Marka Aurelia. Zdroj: Cowan, 2008, s.52.

Plan des vestiges présentés avec implantation des numéros de la notice.

Obr. 17.: Plánek římsko-galské Alesie. Zdroj: Informační leták Alise-Saint-Reine.

Obr. 18.: Římsko-galská Alesie, pohled z boku. Zdroj: Informační leták Alise-Saint-Reine.

Obr. 19.: Rekonstrukce obléhacích opevnění okolo Alésie, v popředí tzv. „pobížeče“, za nimi „lilie“ a „náhrobky“. Zdroj: Goldsworthy, 2003, s.48.

Obr. 20.: Rekonstrukce příkopů a opevnění okolo Alésie. Zdroj: Informační leták Alise-Saint-Reine.

Obr. 21.: Dochované zbytky *hypocausta*, Alise-Saint-Reine. Zdroj: soukromá sbírka
Mgr.E.Pauerová

Obr. 22.: Nadživotní socha Vercingetoriga, Alise-Saint-Reine. Zdroj: soukromá sbírka
Mgr.E.Pauerová.